

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**AKDES NİMET KURAT (1903-1971): BİR TARİHÇİNİN
PORTRESİ**

Ulaş AYDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

AKDES NİMET KURAT (1903-1971): BİR TARİHÇİNİN PORTRESİ

Ulaş AYDEMİR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

TEŞEKKÜR VE İTHAF

Gerek bu çalışmanın yazımı sırasında gerekse öncesinde benim yanımda ve bana yardımcı olan kişilere teşekkür borçluyum.

İlk olarak Akdes Nimet Kurat'ın torunu Dr. İdil Vedia Kurat Evcimen ve annesi Sayın Tülin Kurat hanımefendilere teşekkür etmeliyim. Hem bana samimiyet ve ilgiyle davrandılar hem de bana güven duyarak evlerini ve Kurat'ın şahsi evrağını bana açtılar. Bu sayededir ki bu çalışmayla, kendisinden önceki çalışmaların üstüne bir şey ekleyebilmiş ve Kurat'ın hayatı ile ilgili az bilinen ve daha kapsamlı bilgiye ulaşmış oldum. Müteşekkirim.

İkinci teşekkürümü hocalarıma iletmeliyim. Danışmanım Prof. Dr. Mehmet Özden, her zaman bana ilgiyle yaklaştı. Çalışmamla ilgili müsveddelerimi sabırla inceledi, aynı sabırla sorularıma cevapladı ve bana çalışmamda yol gösterdi. Doç. Dr. İbrahim Maraş ve Doç. Dr. Erkin Ekrem hocalarım çalışmam için bana kıymetli tavsiyelerde bulundular. Doç. Dr. Selda Güner Özden hem bölümdeki sohbetlerimizde alaka ve çalışmamla ilgili yol gösterdi hem de tez dönemimin büyük bölümünde Ankara dışında olmam dolayısı ile akademik bürokrasiyle uğraşırken bana çok yardımı dokundu. Dr. Ömer Gezer, değerli vaktini bana ayırarak hem tez yazımıyla ilgili tavsiyelerde bulundu ve konumu belirlememde yardımcı oldu. Daha yüksek lisans tezimin konusunu belirlemeye çalıştığım bir dönemde, benim kafamda Kurat'ın hayatı ile ilgili bir çalışma yapmak sadece bir ihtimal olarak duruyorken, o, bu konuyu çalışmam konusunda beni ikna etti. Hepinize teşekkür ederim.

Hem yüksek lisans hem de lisans döneminde Ankara'da okuyan bir İstanbullu olarak okulda ve sosyal hayatta beni yalnız bırakmayan birçok insan oldu. Kıymetli arkadaşlarım Ağâh Barış Çavuşoğlu, Celil Gölge, Deniz Zuhdi Aboumsha ve onların kıymetli aileleri, beni ailelerinin bir parçası olarak gördüler. Maddi ve manevi anlamda bana her zaman yardımcı ve destek oldular. Teşekkürler.

Son olarak değerli ablam Bengisu Aydemir Öncü'ye ve (belki de borcumun en çok olduğu kişi olan) kıymetli, fedakâr ve cefakâr annem Saliha Aydemir'e teşekkür etmeliyim. Ablam, bu çalışmayı yazdığım süre boyunca her türlü sıkıntımı dinledi ve bana tavsiyeler

verdi. Annem de hayatı boyunca, benim iyi bir yerlere gelebilmem, başarılı olabilmem için çok fazla emek sarf etti. Her şey için çok teşekkür ederim.

Elbette bu çok küçük bir karşılıktır fakat, az önce bahsettiğim sebepten dolayı bu çalışmamı anneme ithaf ediyorum.

ÖZET

AYDEMİR, Ulaş. Akdes Nimet Kurat (1903-1971): Bir Tarihçinin Portresi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021

Akdes Nimet Kurat, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında Rusya'dan göçen birçok entelektüel Türk'ten ve politik figürlerden birisidir. Türk tarihi, Rusya tarihi ve Türk-Rus ilişkileri ve bunların dışında birçok tarih konusunda çalışması bulunmaktadır. 1917 Ekim Devrimi sonrası oluşan baskı ve şiddet ortamından kaçan Kurat, 1924'te Türkiye'ye geldi. Burada İstanbul Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü ve Fuat Köprülü'nün asistanı oldu. Almanya'da dört doktora yaptıktan sonra geri döndü ve doçent unvanı aldı. Hocası Köprülü ile tartıştıktan sonra İsveç'te misafir akademisyenlik yaptı. Türkiye'ye geri döndüğünde Ankara Üniversitesi'nde profesör olarak kadro aldı ve burada 1971'deki ölümüne kadar akademik çalışmalarını sürdürdü.

Anahtar Kelimeler: Akdes Nimet Kurat, Usul-i Cedid, İdil Ural Türkleri, Rusya Türkleri, Türk Tarih Yazımı

ABSTRACT

AYDEMİR, Ulaş. Akdes Nimet Kurat (1903-1971): A Historian's Portrait, Master Thesis, Ankara, 2021

Akdes Nimet Kurat was one of the Turkic intellectuals who escaped from Russia to Republic of Turkey during foundation. He has many studies in history field such as Turkish history, history of Russia, Turkish-Russian relations and on many other topics. He came to Turkey in 1924, escaping from environment of oppression and violence after the October Revolution. Here, in İstanbul University, he studied history and became the asistant of Fuat Köprülü. After doing his doctorate for four years in Germany, he came back to Turkey and had become an associate proffesor. After arguing with his mentor Köprülü, he had gone to Sweden as a guest academician. When he came back from there, he became a proffesor at Ankara University. Here, he continued his studies until his dead.

Keywords: Akdes Nimet Kurat, Usul-i Cedid, Idil-Ural Turks, Russia Turks, Historiography in Turkey

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR VE İTHAF.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: AKDES NİMET KURAT'IN HAYATI (1903-1971).....	4
1.1. RUSYA YILLARI: DEVRİM, İÇ SAVAŞ VE KAÇIŞ.....	4
1.2. TÜRKİYE'DE İLK ZAMANLARI VE AKADEMİK TAHSİLE BAŞLAMASI.....	13
1.3. YURTDIŞINDA DOKTORA, TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ VE İSVEÇ GÜNLERİ.....	15
1.4. ANKARA ÜNİVERSİTESİ DÖNEMİ.....	17
2.BÖLÜM: AKDES NİMET KURAT'IN DÜŞÜNCE YAPISINI OLUŞTURAN ETMENLER.....	22
2.1. ÇARLIK RUSYASI'NDA TATAR OLMAK.....	22
2.2. CEDİTÇİLİK VE AKDES NİMET KURAT.....	27
2.3. BİR REHBER VE ÖĞRETMEN: HADİ ATLASI.....	30
2.4. AKDES NİMET KURAT'IN ÜNİVERSİTE ÖĞRENİMİ.....	34
2.4.1. Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) ve Fuat Köprülü.....	35
2.4.2. Almanya'da Doktora.....	37
BÖLÜM 3: AKDES NİMET KURAT'IN TARİHÇİLİĞİ.....	40

3.1. KURAT'IN TARİH METODOLOJİSİ.....	40
3.2. KURAT'IN TARİH TETKİKLERİ.....	43
3.3. AKDES NİMET KURAT VE İDİL-URAL.....	46
3.4. AKDES NİMET KURAT VE RUSYA.....	50
3.5. AKDES NİMET KURAT VE TÜRKİYE.....	56
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA.....	68
BELGELER.....	73
FOTOĞRAFLAR.....	125
EK-1: ETİK KURUL MUAFİYET RAPORU.....	130
EK-2: ORİJİNALLİK RAPORU.....	132

KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

A.g.y.: Adı geçen yazar

ARA: American Relief Administration

Bkz.: Bakınız

Çev.: Çeviren

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

h.: Hükümdarlığı

Haz.: Hazırlayan

Syf: Sayfa

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

GİRİŞ

İnsanlar, doğdukları ve büyükleri yerlerin şartlarına göre şekillenirler. Yaşanmışlıklar, kişinin bunlara yüklediği anlama ve bunların üstlerindeki şiddetine göre insanlarda bir mizacın gelişmesine neden olurlar ve kişiler de bu mizacı (bilinçli veya refleks olarak) insan ilişkilerinde ve meşguliyet alanlarında yansıtırlar.

Yukarıda bahsedilen bu durumun, bir tarih okuru için ayrı bir önemi vardır. Bir tarih araştırmasını kaleme alan müellifin yaşanmışlıkları ve bu yaşanmışlıkların tarihi bağlamı onun kaleme aldığı eserin konusunu, konunun ele alış biçimini ve vardığı sonucu etkiler. Bu nedenle bir şahsiyeti ve eserlerinin değerlendirmesinde o eserleri yazan kişiyi tanımak, onun hayat hikayesini bilmek tarih okuyucusu için yol gösterici olur.

Akdes Nimet Kurat'ın tarihçilik kariyerini başlangıcı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihi ile örtüşür. Onun Rusya ve Türk-Rus ilişkileri ile ilgili olanları başta olmak üzere birçok eseri bugün hala tarih severler ve araştırmacılar tarafından okunmakta, tarih çalışmalarında halen onun eserlerine atıf yapılmaktadır. Çok doğal bir şekilde, yukarıda üstünde durduğumuz durum Kurat için de geçerlidir.

Elinizdeki bu çalışma, Akdes Nimet Kurat'ın düşünce yapısını analiz etme ve ortaya ona dair bir entelektüel portre koyma iddiasındadır. Bu amaçla, ilk bölümde kendisinin bir hayat hikayesini aktardık. İkinci bölümde onun düşünce yapısını ve tarihçiliğini etkileyen faktörleri aktardık. Son olarak da üçüncü bölümde, anlattığımız bu faktörlerin eserlerine nasıl yansıdığını gösterdik.

Literatür tarandığında görüyoruz ki Kurat'a dair yapılmış çalışmalar oldukça azdır. Bu çalışmaların başında Nihat Yazılıtaş'ın 1996'da "*Hayatı ve Eserleriyle Akdes Nimet Kurat*"¹ ve Sibel Kaçmaz'ın 2003'te "*Akdes Nimet Kurat'ın Hayatı ve Eserleri*"² adıyla yazdıkları yüksek lisans tezleri gelir. Bu yüksek lisans çalışmalarının yanı sıra Kurat

¹ Nihat Yazılıtaş. "*Hayatı ve Eserleriyle Akdes Nimet Kurat*" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) (Danışman: Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Ankara, 1996.

² Sibel Kaçmaz. "*Akdes Nimet Kurat'ın Hayatı ve Eserleri*" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı. İstanbul, 2003.

hakkında bir sempozyum bildirileri kitabı³ ve birçok makale⁴ ve sempozyum⁵ bildirileri bulunmaktadır.

Yazılıtaş'ın tezi, Kurat ile ilgili literatür içerisinde onun hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi veren ilk çalışma olması açısından önemlidir. Bu çalışmadan yedi yıl sonra Kaçmaz'ın yazmış olduğu tezde de gerek Kurat'ın hayat hikayesi gerekse içinde büyüdüğü ortama dair önceki teze kıyasla daha geniş bilgi verilmiştir. Tıpkı bizim çalışmamızda da yaptığımız gibi Kurat'ın hayatı boyunca geçirdiği merhaleler ve bu merhalelerdeki yaşanmışlığının tarihçiliğine olan etkisi incelenmiştir.

Çalışmayı üç bölüme ayırdığımızı yukarıda söylemiştik. İlk bölümde Kurat'ın hayat hikayesine yer verilmektedir. Kendisinin hayatı boyunca geçtiği aşamalar anlatılırken bu anlatım, Kurat'ın ailesinin arşivinden çıkan evrak ile desteklenmiştir. Bu evrak içindeki en önemli belge, Kurat'ın İsveç'te ameliyat olmadan önce 11 Kasım 1959 tarihinde oğlu Yuluğ'a bir vasiyetname olarak yazdığı otobiyografisidir. Söz konusu otobiyografi bu çalışmadan önce yalnızca bir kez, Kurat'ın torunu İdil Vedia Kurat Evcimen tarafından sunulan bir sempozyum bildirisinde, kısmi şekilde kullanılmıştır.⁶ Bu belge hakkında bir durumu da bildirmek durumundayız. Belgenin son altı sayfası, belgeyi kullanma iznini bize veren (ve bunun dışında bu çalışma için bize birçok başka kolaylık sağlayan) Kurat ailesinin ricası üzerine bu çalışmada kullanılmadı ve eklerde yer almadı. Aynı şekilde Kurat'ın son çalışma yeri olan Ankara Üniversitesi'ndeki özlük dosyasını da yine ailesinin ricası üzerine bu çalışmada kullanmadık. Bu konuda okuyucunun anlayışına sığınıyoruz. Bu otobiyografinin yanında, Kurat'ın yurt dışında Maarif Vekaleti burslusu olarak doktora yaptığı dönemde, Berlin'de bulunan "Avrupada Türk Talebe Müfettişliği" ile yaptığı mektuplaşmalar ve şahsi evrakından başka birçok belge, ilk defa bu çalışmada

³ Akdes Nimet Kurat'ın Hayatı ve Eserleri Sempozyumu Bildirileri (Hazırlayan: İlyas Kemaloğlu). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2016.

⁴ Bunlardan bazıları için bkz.: Ali Sevim. "Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. Sayı:48, 1971. Syf: 5-9; Osman Turan. "Bir Alim ve İdealistin Kaybı" Syf: 30-33. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. Sayı:48, 1971.; Necati Akder. "Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın Ardından Hatıralar ve Düşünceler", *Türk Kültürü*. Sayı:108, 1971. Syf: 913-927

⁵ Şerif Baştav. "Kazan Türklerinden Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat". *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*. Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi. Kayseri, 1996. Syf: 119-126; Kazım Yaşar Koprıman. "Hocam Profesör Doktor Akdes Nimet Kurat". *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*. Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi. Kayseri, 1996. Syf: 425-429

⁶ İdil Vedia Kurat Evcimen. "Torununun Gözünden Hayatı ve Eserleriyle Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat", *Akdes Nimet Kurat'ın Hayatı ve Eserleri Sempozyum Bildirileri*. Syf: 3-37

kullanıldı. Bu belgelerin büyük kısmının resmî belge özelliği haiz olmak olmakla beraber bunlar herhangi resmi bir arşivinde bulunan ve tasnif edilmiş belgeler değildir. Hepsi Kurat ailesinin aile arşivinde bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu belgeler ekler bölümünde ayrıca verilmiştir ve “Belge 1, Belge 2, ...” olarak adlandırılmıştır. Bu belgelere atıf yapıldığında da yine bu adlar kullanılmıştır. Son olarak, gerek bahsi geçen günceden ve diğer belgelerden gerekse eserlerinden yapılan alıntılarda, Kurat’ın buralardaki imlasını aynen aktardığımızı belirtelim.

İkinci bölümde Kurat’ın düşünce yapısının temel taşlarının neler olduğu, bunların içeriği aktarıldı. Kurat’ın eserlerinden alıntılarla da bu yapıtaşları üzerine fikirleri aktarıldı.

Üçüncü bölümde de Kurat’ın yaşamışlıkları ve aldığı eğitim sonucu oluşan zihniyetinin eserleri üzerinden bir analizi sunulmuştur. Eserlerinde kendisinin beyan ettiği fikirler, onun yaşamışlıklarının yansımalarıdır. Kişisel görüşleri yanı sıra kendisinin akademik üslubu ve bunun eserlerine yansımalarını da bu bölümde ele aldık. Burada bölümde kullandığımız kaynaklar, elbette Kurat’ın kaleme almış olduğu eserleridir. Okuyucu gerek metni okurken gerekse kaynakçaya göz gezdirirken, Kurat’ın makalelerinden çok kitaplarının kullanıldığını fark edecektir. Bunun nedeni kendisinin makalelerinde ele aldığı fikirlerin kitaplarında daha ayrıntılı şekilde ele alınmasıdır. Bu nedenle, kitaplarda bahsedilmeyen bir bilgi içermediğini veya Kurat’ın zihniyetiyle ilgili olarak önemli bir kaynak teşkil etmediğini düşündüğümüz makaleleri ve kitapları ayrıca bir daha ele almadık.⁷

Eser boyunca yapılan alıntılarda görülecek köşeli parantezler, alıntının daha rahat anlaşılması için bizim yaptığımız eklemelerdir. Eğer çalışmada gözden kaçırılmış hatalar varsa bundan elbette yazar sorumludur.

⁷ Kurat’ın külliyatının tam listesi için bkz.: Akdes Nimet Kurat. *Makaleler* (I.Cilt). (Hazırlayanlar: Nihat Yazılıtaş, Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015. Syf: 18-52

1.BÖLÜM

AKDES NİMET KURAT'IN HAYATI (1903-1971)

1.1. RUSYA YILLARI: DEVRİM, İÇ SAVAŞ VE KAÇIŞ

Akdes Nimet Kurat, 22 Nisan 1903'te Rusya Çarlığı'ndaki Kazan Eyaleti'ne bağlı olan Berkete'de (bugünkü adıyla Berket-Klyuç) doğdu. Kendi eliyle kaleme aldığı soyağacına göre kökeni “İdil Nehri'nin sol tarafında yerleşmiş” olan Tatar mirzalarına (soylularına) dayanmaktadır; en uzak akrabası olarak Ak Hoca'yı göstermektedir.⁸ Babasının adı Tahir Şadmurat, annesinin adı ise Şakire Hatun'dur.

Kurat'ın doğduğu memleketin tarihi, onun düşünce yapısını etkileyen bir olaylar bütününe ve tarihe sahiplik ettiği için önem arz eder. Bu nedenle de bu tarihin ana hatlarıyla tasvir edilmesi gerekmektedir.

Sınırları, bugün Rusya Federasyonu'nda içindeki Tataristan Cumhuriyeti'nin sınırları ile aşağı yukarı örtüşen çarlık dönemi Kazan eyaleti, Rusya'nın burayı işgal edişinden çok önce aynı adı taşıyan şehir etrafında, Altın Orda Devleti'nden ayrılmış ve burada bağımsız bir devlet olarak gelişmiştir. Kazan kentinin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmiyor. Burası, İdil (Volga) Nehri'nin Kama Nehri ile ayrıldığı noktadan yaklaşık yüz kilometre kuzeyde Kazanka Nehri'nin İdil ile dirsek yaptığı noktada kurulmuştur. Söz konusu bölge, sırasıyla İdil Bulgarlarının, Kıpçakların (Kumanların) ve Moğolların hâkimiyetinde bulunmuş, Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu parçalandıktan sonra Batı Sibirya, Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyine hâkim olan Altın Orda'nın (Cüci Ulusu) sınırları içerisinde kalmıştır.

Bu kentin önemli bir merkez oluşu, Altın Orda hanedanından olan Uluğ Muhammed Han'ın (h. 1437-1445), Küçük Muhammed (h. 1435?-1465?) ile olan taht kavgasının ardından Altın Ordu'nun başkenti Saray'dan ayrılıp, 1437'de buraya yerleşmesine rastlar. Kazan şehri, XVI. yüzyıla kadar, Kazan Hanlığı olarak anılan devlete başkentlik yapmıştır. Yüz yıldan biraz daha uzun bu süre zarfında hanlık, batı komşuları olan Rus Knezlikleri (prenslikleri) ile çatışmıştır. Özellikle Moskova Knezliği ile belli aralıklarla, dengenin bazen Moskova'nın bazen de Kazan'ın lehine olduğu siyasi ve askeri çekişme,

⁸ Belge 2

bu çatışmaların önemli bir kısmını oluşturur. Elbette aralarındaki bu ilişkiyi sadece çatışma alanında değil ticari alanda da kurmuşlardır ve Kazan kenti de bu ilişkinin bir sahnesi olmuştur. Söz konusu ticari ilişki iki tarafa da yarıyordu: Moskova, Kazan kenti ticareti aracılığı ile Asya ile bağlantı kuruyordu.⁹ Hanlık ise ticaret ve ticari vergilerden elde ettiği gelirler ile başarılı bir devlet ve zengin bir kültürel hayata sahip olmuştur.¹⁰

Hanlık ile knezlik arasındaki mücadele, Moskova Knezi (ve sonra Rusya'nın ilk çarı olan) IV. İvan'ın (Korkunç İvan) (h. 1547-1584) 1552 yılında Kazan kentinin (ve tabii bu yolla tüm hanlığı) ele geçirmesiyle sona ermiştir ve Rusya Çarlığı, böylece çok uluslu imparatorluklar kulvarına girmiştir.¹¹ Bölge Türkleri de bu Rusya hakimiyeti döneminin kendileri için, uzun sürecek bir Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma sürecine girmeleri anlamına geleceğini çok yakında anlayacaklardı.¹² Çarlık hâkimiyetinde kaldığı süre içerisinde Rusya yönetiminden memnun olmayan İdil-Ural Türkleri, fırsat buldukça bu hakimiyet ile mücadele etmişlerdir. 1712 İsyanı'nda, (birer Ukrayna Kozak'ı olan) Stenka Razin'in¹³ ve Yemelyan Pugaçev'in¹⁴ isyanlarına katılmış olmaları, bu başkaldırıya dair yalnızca iki fakat önemli örnektir.

XIX. yüzyıla kadar Kazan'ın Tatar halkı, Batı yönelmiş ve oradan beslenmekte olan halkı çoğunlukla Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemiş Rusya'nın içinde Doğulu bir İslam toplumu olagelmmişti. Burada eğitim ve edebiyat İslam dinine uygun olarak gelişmişti.¹⁵ Kazan Müslümanlarının bu İslami bilincini de Türkistan medreseleri şekillendiriyordu. Söz konusu yüzyılda, Tatar bölgelerini Hıristiyanlaştırma çalışmalarında bulunan ve bir "misyoner müsteşrik" olan Nikolay İlminski¹⁶, Tatarların karanlık içinde kalması için bu medreselere devam etmelerinin yeterli olacağını söylemiştir.¹⁷ Kazan'da Rus

⁹ Azade-Ayşe Rorlich. *Volga Tatarları*. İletişim Yayınları. İstanbul, 2000. Syf: 79

¹⁰ A.g.e. Syf: 79

¹¹ A.g.e. Syf: 83

¹² İbrahim Maraş. *Türk Dünyasında Dini Modernleşme*. Ötüken Neşriyat. İstanbul, 2002. Syf: 18

¹³ George Vernadsky. *Rusya Tarihi*. (Çeviren: Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak) Selenge Yayınları. İstanbul, 2011. Syf: 176

¹⁴ Abdullah Battal Taymas. *Kazan Türkleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara, 1966. Syf: 91-94

¹⁵ Rorlich. *Volga Tatarları*. Syf: 79

¹⁶ Nikolay İvanoviç İlminski (1822-1891): Rus ilahiyatçı ve misyoner. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlyas Topsakal. *Rus Çarlığı ve Türkler Rus Misyoner Kaynaklarına Göre 1552-1917*. Ötüken Neşriyat. İstanbul, 2018. Syf: 293-383.

¹⁷ Taymas. *Kazan Türkleri*. Syf: 118

gimnazyumları (liseleri) da mevcut olmakla beraber bu okullara yalnızca Tatar mirza (soylu) ailelerini çocukları gidebiliyordu.¹⁸

Kazan şehrinin ve çevresinin ciddi bir entelektüel bir çevreye ev sahipliği yapacak olmasının emarelerini, 18. yüzyılda görmeye başlıyoruz.

Yukarda bahsettiğimiz Pugaçev ayaklanmasından sonra bölgedeki İslam ahaliyi kazanmak maksadı ile Çariçe II. Yekaterina (h. 1762-1796), burada söz konusu kitleye hitap edecek çeşitli girişimlerde de bulundu. 22 Eylül 1789'da zamanın Orenburg Guberniyası (eyaleti) sınırları içindeki (bugün Rusya'da bulunan Başkurtistan Cumhuriyeti'nin başkenti olan) Ufa kentinde bir "Orenburg Muhammedi Ruhani Meclisi" kuruldu; bu kurumun başındaki müftü Çarlık Senatosu tarafından atanmaktaydı. 1771'de kurulan Ahandov ve Apanay medreseleri ve çariçeden sonra 1800 ve 1802'de Arapça harflerle baskı yapan matbaaların kuruluşu Kazan'da çarlık tarafından tesis edilen diğer kültürel-dini yatırımlardır.¹⁹

1804 yılında Rusya'da açılan ikinci üniversite olan Kazan Üniversitesi emarelerden bir diğeridir. Burası, başta kısıtlı bir kitleye hitap etse de sonradan uzaktaki Tatarları da kendine çekmiştir.²⁰ Kayyum Nasiri (1825-1902) bu Tatarlardan biri olarak örnek verilebilir.²¹

Bunun yanında Kazan'da doğmuş ve hayatlarını önemli kısımlarını burada geçirmiş olan Abdurrahim bin Osman Otuzimeni (1754-1834), Abdünnasir bin İbrahim el-Kursavî (1776-1812), Ahmedcan bin Emirhan (?-1813) gibi Türkistan medreselerinden çıkmış mollalar²², din ve eğitim alanında bir "tecdidin" gerekliliğini savunan ilk "Cedidçiler" olarak karşımıza çıkarlar ve bu düşüncenin temellerini oluşturan fikirleri ortaya atarlar. Dini alanda ve eğitim alanında bir yenileşmenin gerekliliğini savunan bu Cedidçilik, uzun bir süre Kazanlı münevverlerin yegâne amaçlarından biri olacaktı.²³

¹⁸ A.g.e. Syf: 119

¹⁹ İsmail Türkoğlu. "Kazan." *TDVİA*. (Cilt: 25) Syf.: 135

²⁰ Taymas. *Kazan Türkleri*. Syf: 119-121.

²¹ Nâsirî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Maraş. *Türk Dünyasında Dini Yenileşme*. Syf: 97-99; Taymas. *Kazan Türkleri*. Syf: 121-128

²² Bu şahıslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Maraş. *Türk Dünyasında Dini Yenileşme*. Syf: 47-54

²³ Cedidçilik kavramının anlamı ve içeriği hakkında bilgi için bkz.: A.g.e. Syf: 21-24

Yukarıda adlarını zikrettiğimiz kişilerin ardından, onların takipçisi olan Ceditçiliği benimsemiş yeni nesiller yetişmiştir. Bu nesilden yetişenler arasında sıyrılanlardan en çok bilinenlerine Şehabettin Mercani (1818-1889)²⁴, Musa Carullah Bigi (1875-1949)²⁵, (Tahir Şadmurat'ın hocası da olan) Rızaeddin bin Fahrettin (1858-1936)²⁶ gibiler örnek verilebilir. Ayrıca birçok aydın 1890'dan sonraki yıllarda, Kazan'ın bir entelektüel merkez haline gelmesinde önemli bir rolü olan Ceditçiliğin yanında, Kırım'lı İsmail Gaspıralı'nın (1851-1914) eğitimle ilgili (ve hali hazırda Ceditçilik içinde de olan) yenilikçi fikirlerini barındıran Usul-i Cedit görüşünün de savunucuları olmuştur.²⁷

Akdes Nimet, yukarıda tasvir ettiğimiz bu kültürel altyapının olduğu bir memlekette dünyaya gelmişti. Bu altyapı onun eğitim hayatının ilk kısmını şekillendirecek ve gelecekteki eğitimi için de önemli bir basamak teşkil edecekti.

İlk-orta öğrenimine 1911'de Çubutlu'daki bir Rus okulunda başladı. 1916'da Novoşesminsk'teki bir başka okulda bu eğitimini bitirdi. 1916'da lise giriş sınavını kazanarak Bügölme'deki Real lisesine başladı. Burada Kurat, Ceditçi bir aydın olan Hâdi Atlasî ile tanıştı. Kendisinin Atlasî ile olan ilişkisine aşağıda daha ayrıntılı şekilde değineceğiz.

Bu genç Tatar'ın doğumundan liseye başlayana kadarki dönemde ise Rusya'da bir değişim rüzgârı esmekteydi. II. Nikolay'ın (h. 1894-1917) hükümdarlığındaki Rusya Çarlığı 1905'te, Meiji Yenilenmesi'nden yeni çıkmış Japonya İmparatorluğu ile karada ve denizde bir savaşa girmiş ve ağır bir yenilgi almıştı. Aynı tarihte Rusya'nın içerisi de kaynamaya başlamıştı, 1905'te zaten huzursuz olan Rusya halkını sakinleştirmek ve tahttaki meşruiyetini pekiştirmek amacıyla II.Nikolay birçok reform hareketine girişti. Bunlardan biri de basın ve yayında özgürlüktü. Böylece Rusya'da, yıllardan beri toplum içinde (az veya çok) bir karşılığı olan fakat baskılanan birçok fikir akımı, basın ve yayın aracılığı ile (önceki döneme kıyasla) etrafa daha rahatça açılma ve kendine taraftar toplama olanağını buldu. Bu akımlardan biri olan Vladimir İlyiç Lenin önderliğindeki sosyalizm, Rusya tarihine damgasını vuracaktı. II.Nikolay tahttan feragat edecek, geride

²⁴ A.g.e. Syf: 73-78

²⁵ A.g.e. Syf: 86-88

²⁶ A.g.e. Syf: 89-91

²⁷A.g.e. Syf: 65; Usul-i Cedit fikrinin Kazan'daki durumu ile ilgili bkz.: Tamurbek Devletşin. *Sovyet Tataristan'ı*. (Çeviren: Mehmet Emircan) Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1981. Syf: 60-68

bıraktığı boşluğu bir geçici hükümet dolduracak ve eski çarlık toprakları üzerinde birçok de facto devlet ortaya çıkacaktı.

Bu süreç içerisinde elbette Tatarlar aydınları da bu reformlardan nasiplenmiş ve kendi fikirlerini basın-yayın yoluyla topluma anlatmaya fırsat bulmuşlardır. Sonuçta, artık belli bir kamuoyu oluşturmuş olan bu aydınlar kendilerini, Rusya'nın siyasi düzeni içinde etkin bir Türk topluluğu oluşturmak ve bunu temsil etmek için, hazırlanmaya başladılar. Bu amaç doğrultusunda, Rusya'daki tüm Türk toplulukları kendi içlerinden temsilciler seçtiler ve bu temsilciler 1905 yılında Nijni Novgorod kentinde ilk "Rusya Müslümanları Kongresi"nde toplandılar. Bu kongrenin ikincisi St.Petersburg'ta, üçüncüsü de tekrar Nijni Novgorod'ta toplandı. Bu kongrelerin sonucunda "İttifak ül-'Müslümin" adlı bir siyasi parti kuruldu ve Ekim Devrimi'ne kadarki tüm Dumalar'da (meclislerde) Rusya Türkleri bir miktar vekille temsil edildiler.²⁸ Yalnızca ikinci Duma'da, "İttifak" dışında bir de "Müslüman Hizmet Taifesi" adlı bir parti daha kurulmuştu ve aralarında Hadi Atlasi'nin de bulunduğu 6 vekilden oluşuyordu.²⁹

Rusya'da bunlar yaşanırken 1914 yılında dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olan Birinci Dünya Savaşı başladı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş ilan edince Rusya da Sırbistan'ın "koruyucusu ve kollayıcısı" olarak bu imparatorluğa savaş ilan etti. Almanya da Avusturya-Macaristan'ın müttefiki sıfatıyla Rusya'ya savaş açmış, Rusya ile yaptıkları anlaşma doğrultusunda İngiltere ve Fransa da Rusya'nın müttefiki olarak Almanya'ya savaş açmıştır.

Genç Akdes Nimet için savaş yıllarının travmatik ve coşkulu anlarla karışık bir şekilde geçtiğini, güncesinde anlattıklarından görebiliyoruz. Kendisi, savaş boyunca Tatar halkının, Ruslara karşı kazanılan Türk ve Alman zaferlerini coşkulu bir sevinçle karşıladıklarını, bunun yanında köylerden devamlı birçok Tatar erkeğinin askere alındığı ve bunların ölüm haberlerinin beraberinde getirdiği üzüntüyü kısa fakat açık bir şekilde anlatmaktadır.³⁰ Aynı zamanda bu dönemde gerek "akıl hocası" Atlasî ve diğer Tatar aydınlarının telkinleriyle gerekse savaş sırasında Rusya'ya getirilen Alman esirlerle

²⁸ Devletşin, *Sovyet Tataristan'ı*. Syf: 77-78

²⁹ Rorlich. *Volga Tatarları*. Syf: 244

³⁰ Belge 1, Akdes Nimet Kurat'ın güncesi. (Bundan sonra ekte de belirtildiği gibi "Günce" olarak kısaltılacaktır.) Syf: 5

tanışması, Kurat'ta Almanya'ya karşı bir merak uyandırmıştı.³¹ Hatta bu merakın etkisiyle 1920'de arkadaşı Esat Gubeydullah ile Almanya'ya gitmeye karar vermişti. Fakat önce arkadaşı Esat bu işten Moskova'da vazgeçip onu yalnız bırakmış, kendisi de tek başına Almanya'ya geçmeyi başaramadığı için Petrograd'tan (St. Petersburg'un o zamanki adı) Kazan'a, Bügülme'ye geri dönmüştü. Tam da bu sıralarda Rusya'da Ekim Devrimi olmuştu.

1917 yılında Rusya tarihinde yeni bir dönem açmış olan devrim Petrograd "Sovyetinde" başlamış ardından Moskova başta olmak üzere birçok şehirde başka "Sovyetler" kurulmuştu. Ancak Ekim Devrimi'nde Lenin ve Bolşevikler idareye el koydular ve Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu'nu ilan ettiler. Gittikçe büyüyen bu sosyalist hareket (Kızılılar) mevcut düzen yanlısı güçlerden (Beyazlar) muhalefet gördü ve sonuçta Rusya İç Savaşı başladı.³²

Rusya'nın içinde bulunduğu bu çalkantılı dönemde, daha önce temsilcileri ile üç defa toplanmış ve bir "milli ve medeni" organizasyon oluşturmayı amaçlamış olan Rusya Türkleri, oluşan yönetim zafiyetinden istifade ederek nihai bir sonuca ulaşmak üzere "Rusya Müslümanları Kongresi"ni topladılar. İlki 1 Mayıs 1917'de ikincisi de 20 Temmuz 1917'de toplanan bu kongrelerin sonucunda (bugünkü Tataristan ve Başkurtistan kapsayan) "İç Rusya ve Sibiryaya Türk-Tatar Milli Medeni Muhtariyeti" ilan edildi. Adından da anlaşılacağı gibi bu devletin, Rusya Cumhuriyeti'nin içinde (çarlık rejimi yıkıldığında geçici hükümet yönetimindeki ülkenin adı bu oldu) özerk bir devlet olarak kurulmasına karar veren kongredeki zevatın arasında Kurat'ın hocası Hâdi Atlasî de bulunmaktaydı.³³ Bu "İdil-Ural Devleti" bir yıllık kısacık ömrü boyunca toplama Tatar alaylarınca korunmuş fakat 1918 yılında Bolşevikler tarafından ele geçirilmişti.³⁴ Daha sonra da burası tekrar idari olarak organize edildi ve bu bölgede 23 Mart 1919'da Başkurt Otonom Devleti ile 27 Mayıs 1920'de Tatar Cumhuriyeti kuruldu.³⁵

³¹ Günce. Syf: 7

³² Rusya İç Savaşı hakkında bkz.: Paul Bushkovich. *Rusya'nın Kısa Tarihi*. (Çev.: Mehmet Doğan) Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. İstanbul, 2016. Syf: 299-311

³³ Kurat. "Kazan Türklerinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlas (1875-1940?)" *Makaleler* (III.Cilt). (Hazırlayanlar: Nihat Yazılıtaş, Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015. Syf: 173

³⁴ Ayaz İshakî. *İdil-Ural Devleti*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2014. Syf: 26

³⁵ Devletşin. *Sovyet Tataristanı*. Syf: 263-285

Kurat, 1918’de Kızılların kontrolüne girecek olan³⁶ Berkete’ye döndüğünde onu, iç savaşın getirdiği kıtlık ve sefalet karşıladı. Kıtlığın çıkışında, tarihinde uzun zamandır Rusya’nın tahıl ambarı olagelmış Ukrayna’nın, Bolşevik karşıtı Kozak hükümetinin eline geçmesiyle bunların Kuban ve Volga çevresini ele geçirerek tahıl tedarik yollarını kapaması ve çiftçilerin, ürettikleri tahılların Bolşevikler tarafından zorla toplanmasına tepki olarak üretimi azaltması etkili olmuştu.³⁷ Ayrıca çatışmalar ve infazlar nedeniyle ülke adeta bir kan gölüne dönüşmüştü. Kurat’ın güncesinde aktardıklarından, yaşanan kargaşa daha iyi anlaşılabilir:

“Bügölme ve Kazan ili “1918,1919” yıllarında Kızıllar ve Aklar arasında harbler oldu, memleket müthiş tahribat sahnesi, açlık, ölüm diyarı oldu; bizim halktan birçok kimse öldü, öldürüldü. Bunlardan en fecii: annemin ağabeyisinin (Kaşif hazret) 18 yaşındaki, Kazan’da Teknikum’da okuyan ‘Abdülhay’ın Bügölme’de kurşuna dizilmesidir; bu faciadan iki ay sonra, babası Kaşif hazret, sıkıntısından öldü.”... “1919’da ihtilal ve iç harp Bügölme’ye çok etki etmeye başladı; müthiş tifus salgını başladı...1920/1921 kışın ben tifüse tutuldum, ve çok ağır bir hastalık sonra-kurtuldum; fakat çok açlık çekmeye başladım.”³⁸

Rusya İç Savaşı’nın bitişi sonrası Sovyetler, kıtlıkla başa çıkabilmek için dışarıdan yardım almaya mecbur kalmış, daha önce Belçika’ya yardım etmiş olan Amerikan Yardım Komisyonu’nun (American Relief Administration, ARA) Volga boyunda ve güney Rusya’da etkinlik göstermesine izin vermişti.³⁹ Genç Akdes Nimet bu kuruluşta bir süre çalıştıktan sonra köyüne, Berkete’ye döndü.

Memleketine döndüğünde karşı karşıya geldiği durum şuydu: Ailesi zor durumda ve büyük oranda parçalanmıştı. Anne ve babasını açlık çekerken buldu. Kız kardeşleri Emine, Raziye, Ayşe ve Suda, çocuklarıyla birlikte İç Rusya’ya gönderilmişti (Kurat nedenini açıklamıyor). Ağabeyi Esat ise 1920 yılında askere alınmış sonrasında da Bolşevikler’e katılmış hatta önemli bir rütbeye dahi terfi edilmişti. Güncesinde ağabeyinin geldiği rütbenin adının “Agitator” olduğunu belirtiyor ama bu rütbenin ne olduğuna dair bir ayrıntı vermiyor.⁴⁰ ARA’daki görevden dönerken getirdiği “un, yağ, şeker” ile anne ve babasını doyurduktan sonra babasıyla beraber Çallı’ya (bugünkü Yarçallı veya Rusça Naberezhnye Çelni) gitti ve burada, bir ARA mensubu olarak

³⁶ Günce. Syf: 6

³⁷ Bushkovich. *Rusya’nın Kısa Tarihi*. Syf: 304-305

³⁸ Günce. Syf: 7

³⁹ A.g.e. Syf: 313

⁴⁰ Günce. Syf: 8

müfettişlik görevine getirildi. Bu görev süresi zarfında Tataristan'daki açlık çeken köylere yemekhaneler açtı.

Genç Akdes'in kafasını, daha önceki dönemlerde kendisine yapılan telkinlerin etkisiyle, Almanya'ya gitme ve bir üniversitede okuma düşünceleri kurcalıyordu. Orada mühendislik okumak istiyordu. 1920'de Petrograd'da bulunduğu kısa sürede maden mühendisliği okumayı düşünen Kurat ziraat mühendisliğine de sıcak baktığını güncesinde anlatıyor.⁴¹

Bu hayalini gerçekleştirmek üzere ailesiyle vedalaşıp 7 Ağustos 1922'de Berkete'den ayrıldı.⁴² 14 Ağustos'ta Çallı'dan Kazan'a oradan da Moskova üzerinden Petrograd'a gitti. Burada on gün kaldıktan sonra Letonya sınırına (Letonya, Ekim Devrimi'nden sonra bağımsızlığını ilan etmişti)⁴³ yakın olan (bugün Rusya'daki Pskov Oblastı'na bağlı) Ostrov şehrine gitti ve buradan da 10 Ağustos 1922'de geceleyin, henüz on dokuz yaşında iken, sınırdan kaçak bir şekilde geçerek Letonya'ya vardı.

Letonyalı güvenlik görevlileri Akdes Nimet'in kaçak olduğu fark edince derhal kendisini tutukladılar ve Riga'da bir ay hapse mahkûm ettiler. Güncesinde kendisini Bolşevik ajanı zannettiklerini aktarıyor; devrimden sonra bağımsızlığını ilan eden devletlerin çoğunda "anti-Bolşevik" bir tutum olduğu⁴⁴ ve Kurat'ın da bir "Bolşevik diyarından"⁴⁵ geldiği düşünülünce bu durum olağan karşılanabilir. Bir ay hapis yatıp çıktıktan sonra, Riga'da (Kurat'ın kendisine pek de yardımcı olmadıklarını belirttiği) bir grup Tatarla bir süre vakit geçirdikten sonra bir kez daha kaçak olarak, bu sefer Litvanya'ya girip tren vasıtasıyla ülkeyi geçerek Tauroggen şehrinde (bugünkü Taurage) indi. Burada bir gece kaldıktan sonra eski Prusya sınırını geçip Tilsit'e (bugünkü Sovyetsk) geldi. Savaş sonrası değişen sınırlardan haberi olmadığı için Almanya'ya geldiğini zanneden Kurat, savaştan sonra Fransız kontrolüne geçen Memel'de (bugünkü Klaipeda) olduğunu fark etmedi ve pasaportsuz bir şekilde Tilsit köprüsünden geçmeye çalıştığı için tutuklanarak Litvanya'ya geri gönderildi. Birkaç defa daha, kendisini kabul etmeyen Litvanya'nın sınırı ile Memel sınırı arasında gidip geldikten sonra en sonunda Litvanya'da tutuklanıp

⁴¹ Günce. Syf: 9

⁴² Günce. Syf: 9

⁴³ Catherine Evtuhov, Richard Evtuhov. *1800'lerden İtibaren Rusya Tarihi Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, 2018. Syf: 343-344

⁴⁴ A.g.e. Syf: 344

⁴⁵ Günce. Syf: 9

Kovno’da bir aylığına hapse mahkûm edildi. Bu süre sonunda Litvanya yetkilileri tarafından Polonya ile Litvanya arasında bulunan “tarafsız bölge”ye bırakılan Akdes Nimet, buradan doğrudan Almanya’ya geçmeye çalışırken yanlışlıkla Polonya sınırına girdi ve yine tutuklanarak iki ay için Vilno’da (bugünkü Vilnius, o dönemde Polonya sınırları içindeydi) hapse atıldı. Kurat burada geçirdiği süreyi güncesinde anlatıyor:

“Bu Vilna (Vilno) hapishanesinde, hırsız, serseri, hududu izinsiz geçenler, ve her türlü adam bulunan (tevkif edilen) her türlü ve her çeşit milletten ibaret mevkûflar-bana bir hafta türlü eziyetler yaptılar, ve sabırla tahammül ettiğimden-kendileri ayarında sayıldım ve beni rahat bıraktılar. Bu hapishanede çok açlık çektim ve bitlendim; mamafih sonraları kitap okumak (Rus romanları) bulmak mümkün oldu.”⁴⁶

İki aylık hapis cezasını çektikten sonra Polonya’da Vilno’da yaşayan zengin Tatar ailelerinin çiftliklerinde birkaç ay çalıştı. Bir yandan da buralarda çalışırken Lehçe öğrendi. Bir ara Varşova’ya gidip son kez şansını deneyerek Almanya’ya gitmek istediye de istediğini elde edemedi ve Vilno’ya dönerek zengin bir Leh olan Profesör Bozarevski’nin çiftliğinde kâtiplik yaptı.

Kurat, Vilno’da iken o sırada Türkiye’de bulunan Yusuf Akçura’ya, Türkiye’ye iltica etme isteğini belirten bir mektup yazdı. Buradan Akdes Nimet’in Tatar hareketinin önemli kişilerini tanıdığını ve o sırada neler yaptıklarını, nerede olduklarını bilecek kadar takip ettiği sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca artık Almanya hayalinden vazgeçtiği ve Polonya’da kalmaktan çok, kaçacak ikinci bir ülke olarak Türkiye’yi tercih ettiği görülüyor.

Kurat’ın güncesinde aktardığına göre, Akçura ona gönderdiği cevap mektubunda, yakında Polonya’da bir elçilik açılacağını ve bu yolla Türkiye’ye gelebileceği cevabını vermiş. 1924’te de Varşova’ya ilk elçi olarak İbrahim Tali’nin gelmesiyle Kurat kendisine başvurmuş ve bir Türk pasaportu almıştır. Tali’den önce elçiliğe gelen kâtip Cevad Açıkalı’nın Polonya’ya gelişini haber almış olan Kurat, bir Türk ile görüşeceğinden dolayı çok mutlu olduğunu fakat onunla Türkçe konuşup anlaşmaya çalışırken Tatar ağzıyla konuştuğu ve anlayamadığı için Açıkalı ile Rusça konuşmak zorunda kaldığını da güncesinde ayrıca anlatır. Varşova’daki Tatar cemaatinden para ve giysi yardımı da alan genç Akdes Nimet, 21 Kasım 1924’te İstanbul’a vapurla gitmek

⁴⁶ Günce. Syf: 11-12

üzere Romanya'ya, Köstence'ye gitti. Buradan da bir İtalyan vapuruna bindi ve 24 Kasım 1924'te "Türk bayrağını görünce gözyaşlarını tutamayıp ağlamış" bir şekilde ⁴⁷, hayatının geri kalan kısmını geçireceği yerlerden biri olacak olan İstanbul'a vardı.

1.2. TÜRKİYE'DE İLK ZAMANLARI VE AKADEMİK TAHSİLE BAŞLAMASI

1924'te Kurat, bu tarihten bir yıl önce cumhuriyetin ilan edildiği Türkiye'ye yoksul ve kimsesiz biri olarak ayak bastı, "ne yapacağını, nereye gideceğini bilmiyordu."⁴⁸ Başta Galata'da bir otelde kaldıktan sonra, Kazanlı bir medrese talebesini buldu (nasıl bulduğunu güncesinde anlatmıyor) ve onun yanına taşındı. Daha şimdiden Türkiye'ye ayak uydurmakta zorlanmıştı: İstanbul polisinin emriyle başındaki kasketi çıkartarak fes giymeye başlamıştı.⁴⁹ Polonya'da iken iletişim kurduğu Yusuf Akçura'nı nerede olduğunu arayıp kendisinin (Türkiye'nin yeni başkenti) Ankara'da olduğunu öğrenmiş ve derhal trenle oraya gitmişti. İstanbul'da tanıştığı Kazanlı medrese öğrencisi aracılığı ile olsa gerek, Kapalı Çarşı'daki bir hemşerisine bavulunu rehin verip karşılığında on lira alarak bu yola çıkmıştı.

Ankara'ya vardığında Taşhan'da kalan Kurat'ın amacı Akçura vasıtasıyla Türk vatandaşlığına geçmekti. Burada bir öğretmen olan Yakub Bey'i ve Zakir Bey'i buldu. Bu şahısların kim olduklarına dair Kurat bir bilgi vermiyor fakat bahsedilen Zakir Bey belki (tıpkı Kurat gibi) Rusya'dan kaçmış ve 1923'te Türkiye'ye gelmiş olan Tatar tarihçi Zakir Kadiri Ugan olabilir.⁵⁰ Ardından, daha önce yukarıda bahsedilen "İdil-Ural Devleti"nin eski başkanı ve bu devlet dağıtıldıktan sonra Paris'e kaçıp, Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'nin davetiyle Türkiye'ye gelen Sadri Maksudi (Arsal)'yi buldu. Kendisi Kurat'a Hamdullah Suphi'ye gitmesini ve durumunu ona anlatmasını tavsiye etmişti.

Bir süre yukarıda adı geçen hemşerilerinde kalmış, onlar tarafından doyurulmuş Akdes Nimet sonunda Yusuf Akçura ile buluştu ve amacına ulaşarak Türk vatandaşlığına geçti. Ne var ki nüfus kâğıdına yapıştırılması gereken damga puluna on kuruş verdiği için

⁴⁷ Günce. Syf: 13

⁴⁸ Günce. Syf: 14

⁴⁹ Günce. Syf: 14

⁵⁰ Zakir Kadiri Ugan hakkında bkz.: Muhammed Allam Mustafa. "Zakir Kadiri Ugan Cenapları". *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri* (23-26 Mayıs 1996). Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi Yayınları. Kayseri, 1996. Syf: 435-438

cebindeki tüm parasını bitirmişti. Kaldığı otelden kaçıp, birkaç gün dışarıda yatıp kalkan Kurat, Zakir Bey'den bir on lira alarak İstanbul'a döndü ve burada, Beyoğlu Karpiç Lokantası'nda "kapıcı yamağı" (vestiyer) olarak dört ay çalışıp, para biriktirdi.

Çalıştığı yerde yaklaşık 60 lira biriktirmiş olan Kurat, artık asıl amacını gerçekleştirmek yani akademik tahsile başlamak için önce Bögölme'deki Hâdi Atlasî'ye bir mektup yazarak lise mezuniyet belgesini istedi ve bu belge eline geçince de derhal İstanbul Darülfünunu'ndaki (İstanbul Üniversitesi'nin o zamanki adı buydu) felsefe bölümüne kaydını yaptırdı. Kurat güncesinde o dönemde felsefeye (özellikle din felsefesine) merak sardığı için böyle bir karar aldığını belirtiyor.⁵¹

Üniversitede okuduğu süre zarfında Selimiye medresesinde konakladı. Ayrıca yukarıda adı geçen lokantadan ayrılmış olacak ki artık eşyalarını satarak geçinmeye çalışmaya başlamıştı. Bir yandan da Fuat Köprülü'nün kurduğu Türkiyat Enstitüsü'nün kütüphanesinde ders çalışıyordu ve kendini burada okumaya vermişti. Özellikle Tolstoy'un din felsefesine merak sarmıştı.⁵²

Zaman geçtikçe ekonomik anlamda iyice zora giren Kurat, sonunda 25 Ağustos 1925 günü Fuat Köprülü'nün evine giderek, ona Türkiyat Enstitüsü'nün kütüphanesinde kütüphaneci olmak istediğini ilettili. Köprülü, Kurat'ın birkaç yabancı dil bildiğini (o sırada Rusça, Lehçe ve biraz Almanca biliyordu⁵³) fark edince onu hem asistan olarak aldı hem de Türkiyat Enstitüsü'nün tarih bölümüne kaydettirdi. Böylece Akdes Nimet hem ekonomik sıkıntıdan çıkmış, maaşlı bir duruma gelmiş hem de akademik kariyerine ilk adımını atmıştı. Burada Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Vasilij Vladimiroviç Barthold gibi önemli tarihçilerden ders aldı ve Fuat Köprülü'nün yanında asistan olarak onunla çalışma fırsatı buldu.

Ayrıca enstitüye girişi, eşi Hâdiye Kurat ile tanışmasına da vesile olmuştu.⁵⁴ Kendisi de Türkiyat'ta okuyan ve burada Türk Edebiyatı tahsil eden ve sonrasında öğretmenlik yapan Hâdiye Hanım⁵⁵ ile Akdes Nimet Bey, 1 Kasım 1928'de hayatlarını birleştirdiler.

⁵¹ Günce. Syf: 15

⁵² Günce. Syf: 15-16

⁵³ Günce. Syf: 16

⁵⁴ Günce. Syf: 16-17

⁵⁵ Belge 13

Akdes Nimet 1928 yılının haziran ayında tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Maarif Vekâleti'nin (Millî Eğitim Bakanlığı) yurtdışına öğrenci göndermek üzere yaptığı sınavı kazandı fakat maddi yetersizlikten dolayı bunu ertelemek zorunda kaldı. Bu boşlukta 1929'da Konya Muallim Mektebi (Konya Öğretmen Okulu)'ne öğretmen olarak tayin edildi ve aynı yılın haziran ayı sonuna kadar eşiyle beraber orada kaldı. Aynı yıl Maarif Vekilliği'nin yurtdışı eğitim bursu için tekrar sınava girip bu sınavı tekrar kazandı ve temmuz ayında doktora yapmak üzere eşi Hâdiye Hanım'la birlikte Almanya'ya gitti.

1.3. YURTDIŞINDA DOKTORA, TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ VE İSVEÇ GÜNLERİ

Akdes Nimet doktora öğrenimine 1929 yılında, Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış Almanya'da Breslau⁵⁶ Üniversitesi'nde Slavistik alanında, aylık 240 Mark burs desteği ile başladı. Burada iki yıl öğrenim gördükten sonra, 1931 yılında önce Fransa'ya, La Havre'e Fransızca öğrenmeye gitti. Ardından, aynı yıl içinde Hamburg Üniversitesi'nde giderek doktorasına orada devam etti. Bu sıralarda Hâdiye Hanım da oğlu Yuluğ'a hamileydi, doğum yapmak için İstanbul'a döndü.

Akdes Nimet, Fransızca öğrenmek üzere La Havre'a gittiği esnada eşi Hâdiye'den, oğlu Yuluğ'un doğduğu haberi geldi. Akdes Nimet, La Havre'dan Hamburg'a geçmiş, Hâdiye Hanım da yeni doğan oğlu ile 1932 yılında onun yanına gelmişti. Beraber, 1933 yılının temmuz ayına kadar burada kaldılar. Kurat da "Die Türkische Prosopographie Bei Laonikos Chalkokondyles" adlı Almanca yazdığı doktora tezini verdi⁵⁷ ve 1933 ağustosunda Türkiye'ye ailesiyle birlikte döndü. Döndükten sonra da İstanbul Üniversitesi tarih bölümüne Ortaçağlar Tarihi hocası olarak atandı. Eşi Hâdiye ise Erenköy Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak işe başladı.⁵⁸

Bu sıralarda Akdes Nimet, Mustafa Kemal Atatürk ile tanıştığını, "tatsız bir karşılaşma" nedeniyle "müteessir olduğunu" güncesinde aktarıyor.⁵⁹

⁵⁶ O tarihte Almanya sınırları içinde bulunan şehir ve aynı adı taşıyan üniversite, bugün Polonya sınırları içerisinde kalmakta ve Wroclav şehri ve Wroslav Üniversitesi olarak geçmektedir.

⁵⁷ Kurat'ın Müfettişliğe yazdığı 14 Kanunisani 1932 tarihli mektuba göre, Dr. Salomon doktora tezi için Kurat'a konu olarak Ayastefanos Anlaşmasını önermiş. Bu tez konusunun sonradan nasıl değiştiğine dair bir bilimiz yok. Bkz.: Belge 11.

⁵⁸ Günce. Syf: 19

⁵⁹ Günce. Syf: 19

İstanbul Üniversitesi'nde yeni makamında "işe canla başla sarıldı". Fakat güncesinde anlattığı kadarıyla hocaları Kurat'ın aleyhine çalışmalar yapmaya başlamıştı:

"1935 yılında çalışmalarım hızlandı-fakat Şemsettin Günaltay, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ların entrikaları başladı; Köprülü'den de müzaharet görülmüyordu; doçentlerden: Mükrimin Halil ve Enver Ziya-zahiren dostlardı, hele sonuncusu adeta bana hizmet edercesine yakınlık gösterirdi. 1936 yılında "Peçenek Tarihi" basılmaya başladı. Ben de doçentlik imtihanına girmek için müracaat ettim- müracaatım hasır altı edildi- ve müsaade edilmedi; aleyhimde entrikalar artıyordu;..."⁶⁰

Güncesinde bu olaylardan duyduğu üzüntüyü de dile getirmektedir.⁶¹

1937'de Polonya'ya, orada yapılan bir konferansa çağırılması, Kurat'ın bu ortamdan sıyrılmasına vesile olacaktı. Konferanstan sonra Polonya'dan İsveç'e geçip burayı gezen Kurat bu ülkeyi çok beğenmişti. Bu nedenle burada yaşamak ve çalışmak için birtakım temaslarda bulundu. Temas kurduğu insanlar arasında Lund Üniversitesi'nde Türkolog olan Gunnar Jarring⁶² de vardı. (Jaring, güncenin yazıldığı 1959 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde Washinton D.C. büyükelçisi idi.)

Kurat, "Uluğ Muhammed'in Kanun Yarıkları"nı ortaya çıkardığı⁶³ ve "Peçenek Tarihi" adlı eseri basıldığı sırada kendisine İsveç'ten Uppsala Üniversitesi'nde ve Stockholm Yüksek Mektebi'nde ders vermesi için davet geldi ve o da derhal İsveç'e gitti. Eşi Hâdiye Hanım Kurat'ın gidişini "başta pek uğurlu görmediyse de sonra [buna] muvafakat etti."⁶⁴

1938 yılının temmuz ayına kadar burada kalan Akdes Nimet hem İsveççe öğrendi hem de uzun zaman önce yazmayı kafasına koyduğu "Prut Seferi ve Barışı" adlı kitabı için arşiv belgesi topladı. Fakat kendisinin İsveç'e gitmesi ve burada çalışması Türkiye'de pek hoş karşılanmadığını güncesinde belirtiyor:

"...Fakat benim bu hareketim Türkiyede çok fena tesir yaptı- ve bir çok töhmetler, iftiralara uğradım ve hayatımın sonuna kadar de bu töhmetlerden kurtulamadım,..."⁶⁵

Söz konusu edilen bu töhmetlerin ne olduğuna ve kim tarafından ortaya atıldığına dair Kurat herhangi bir bilgi vermiyor. Fakat birçok hocasının kendisine hoş bakmadıklarını

⁶⁰ Günce. Syf: 19-20

⁶¹ Günce. Syf: 20

⁶² "Jarring, Gunnar". *Vem är Det: Svensk Biografisk Handbok* (Editör: Tage Ekstedt). P. A. Norstedt & Söner, 1945. Sayfa: 535

⁶³ Belge 18

⁶⁴ Günce. Syf: 21

⁶⁵ Günce. Syf: 21

güncesinde anlattığını, daha önce yukarıda belirtmiştik. Eğer töhmeti ortaya atan kişiler güncesinde bahsettiği bu hocalarsa bunu kişisel sebeplerden ötürü (Türkiye dışından biri olması nedeniyle dışlanması, hali hazırda donanımlı biri olması ve erkenden öne çıkmış biri olması vs.) yapmış olabilirler. Elbette, burada bizim tarafımızdan öne sürülen bu fikirler sadece birer spekülasyondur.

Kurat, 1938’de Türkiye’ye üstünde bulunan mecburi öğretmenlik hizmetten ötürü geri döndü (hatta bu mesele yüzünden kendisine dava açıldığını söylüyor⁶⁶) fakat bir süre işsiz kaldı.⁶⁷ Hizmete başlamadan önce dönemin Maarif vekilinin ve Yüksek Tedrisat müdürünün kendisine “mütemadiyen oyun oynadıklarını” güncesinde aktarıyor⁶⁸, işsiz kalması belki buna bağlanabilir. Bu kişilerin neden Akdes Nimet’e karşı böyle tavır aldıklarını, kendisi güncesinde anlatmıyor. Kesin bir yargıya varılmaması gerekmele beraber bir tahmin yürütülebilir; belki de İstanbul Üniversitesi döneminde arasının bozuk olduğu akademisyenler bu duruma vesile olmuş olabilir. Ama sonuçta, Maarif vekilliği görevine gelen Hasan Âli Yücel’in talimatıyla önce Denizli Lisesi’nde beş ay, sonra da Ankara’da Gazi Terbiye Enstitüsü’nde 1939 yılının sonuna kadar tarih öğretmenliği yaptı. Mecburi hizmetini tamamladıktan sonra da Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne atandı.

1.4. DTCF DÖNEMİ

1939’da Akdes Nimet, hayatının sonuna kadar çalışacağı Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne atandığında, sahip olduğu doktor unvanına rağmen kendisine, Rusça dersleri vermek üzere “ilmi yardımcı” (okutman) görevi verildi. Bu duruma kimin neden olduğunu güncesinde belirtmiyor. Fakat bir yıl sonra doçentlik sınavına başvurusu kabul edildi ve bu sınavı kazanarak doçent unvanını aldı. 1943’te profesörlük için başvurusu - Kurat’ın söylediği kadarıyla- Enver Ziya Karal’ın muhalefeti yüzünden reddedildi.⁶⁹ Fakat hemen ardından dönemin Yükseköğrenim genel müdürü olan Reşat Şemsettin Sirer tarafından, önce Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne profesör olarak atandı ve burada bir

⁶⁶ Günce. Syf: 21

⁶⁷ Sibel Kaçmaz. “Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı. İstanbul, 2003. Sayfa:20

⁶⁸ Günce. Syf: 21

⁶⁹ Günce. Syf: 22

yıl kaldı. Sonra da Tarih Bölümü'ne Ortaçağlar Tarihi anabilim dalına (yine profesör olarak) atandı.

Buradaki Tarih bölümünde çalıştığı süre içerisinde yurtdışında birçok arşiv çalışması yaptı. 1946'da British Council tarafından İngiltere'ye davet edildi ve oğlu Yuluğ'u da yanında götürerek burada burslu olarak arşiv çalışmalarında bulundu. Ardından 1950-1951 yılları arasında Rockefeller bursu ile bu sefer eşi Hâdiye hanım ile Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek burada arşiv çalışmaları yaptı.

Kurat 22 Aralık 1953 tarihinde akademik kariyerindeki en yüksek makama çıkmış, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne dekan seçilmişti. 1955 tarihine kadar sürdürdüğü dekanlığı boyunca fakültenin eksikleri tamamlanmış ve bu yolla maddi tasarruf yapılmış, fakülte binası yenilenmiş ve fakülte öğrencileri için buraya bir sosyal alan dahi kazandırmıştı.⁷⁰ Bununla birlikte bölümünde hiç aksatmadan ders vermeye devam etmişti.⁷¹ Dekanlığının bitişinden altı yıl sonra (Türkiye'nin 1952'de katılmasından sonra) NATO Bursu ile tekrar Amerika'ya gitti ve çalışmaları için malzeme topladı.

Kurat'ın 11 Kasım 1959'da yazdığı günce bu noktada son buluyor. Bu tarihin biraz öncesinden vefatına kadarki sürede, tespit edebildiğimiz kadarıyla, yaşadığı en önemli olaylar kendisinin açtığı davalar ve 1960 Darbesi'nde kendisine edilen ithamdır.

İlk davası, DTCF Genel Türk Tarihi Kürsüsü'ndeki meslektaşı Mehmet Altay Köymen'e, açtığıdır. Köymen, "İlahiyat Fakültesi Dergisi"nde, Kurat'ın bir makalesi olan "*Gök Türk Kağanlığı*" hakkında yazdığı "*Gök Türk Kağanlığı Adlı Bir Yazı Münasebetiyle Bazı Mülahazalar*"⁷² adlı makalesinde Kurat'a birtakım ithamlarda bulunmuştur. Her ne kadar söz konusu yazı Kurat'ın "*Gök Türk Kağanlığı*" makalesi ile ilgili olsa da yazının giriş bölümünde onun "Türk tarihini nasıl bir görüş zaviyesinden incelediğini anlamak" için "*Türk-İngiliz Münasebetleri*"⁷³ "*Prut Seferi ve Barışı*" adlı eserleri de Köymen tarafından eleştiriye tabii tutulmuştur.

⁷⁰ Belge 19

⁷¹ Belge 17

⁷² Mehmet Altay Köymen. "Gök Türk Kağanlığı Adlı Bir Yazı Münasebetiyle Bazı Mülahazalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. Cilt: 3 Sayı:3 Ankara, 1954. Syf: 103-118

⁷³ Akdes Nimet Kurat. *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü Yayınları. Ankara, 1953.

Köymen'in makalesi Kurat'ın tarihçiliğini eleştirmekle başlar. O güne kadar yazdığı (sıraya bakıldığında hakikaten birçok farklı konuda yazılmış olan) makaleleri yayınlanma tarihlerine göre sıralar ve şunu söyler:

“Görülüyor ki, o, Türk Tarihini muayyen bir plana uyarak bir sistem dahilinde ele almamıştır ve ele aldığı mevzular arasında mantıki bir irtibat kurmak kolay değildir. Onun, meseleleri muayyen bir metoda sahip bir profesyonel bir tarihçi gibi değil, daha ziyade günlük heveslerine tâbi bir amatör gibi ele aldığı, ilk anda müşahede edilmektedir. Şu hâlde yazarın muayyen bir ihtisas sahası olmadığı, ilim dışı sebeplerle şu veya bu mevzuu işlemeye çalıştığı tebeyyün ediyor demektir.”⁷⁴

Biraz ileride Köymen eleştirinin şiddetini arttırır:

“Listenin sonlarında yer alan yazılarından anlaşılacağı gibi [İngiliz ve Türk-İngiliz İlişkilerine dair olanlardan] , o, ilim hayatı (!)nın son tekâmül safhasında ancak ilmi faaliyetini günlük siyasi dostluklara göre tanzim etmeğe girişmiştir.... Filhakika, Türk-İngiliz dostluğu bahis olunca, tarih ilmi ve onun Türkiye'deki en faal mümessili şüphesiz hareketsiz kalamaz.”⁷⁵

“*Prut Seferi ve Barışı*” adlı eserinin giriş bölümünde Kurat, bu kitabı yazma ilhamını nereden aldığını anlatır. 1920 yılında, Petrograd'ta dolaşırken Rus çarı I.Petro'nun heykeli gördüğünü ve kendisinin çok büyük işler başardığını, komşularını yendiğini ve o günkü Rusya'nın onun eseri olduğunu belirtir. Ardından da Petro'yu yenen tek devletin Osmanlı olduğunu ve bunun gerçekleştiği Prut seferinden Rus tarihçilerinin bahsetmeye kaçındıklarını söyler. Sonuçta o gün Petro'nun heykelini gördüğünde Kurat'ın aklına Prut seferi gelir ve bu sefere dair içinde bir merak uyanır.⁷⁶ Hakikaten, akademik hayatı boyunca Kurat, yazacağı “*Prut Seferi ve Barışı*” adlı kitabı için malzeme toplar. Nihayet 1951'de de bu eserin ilk cildini, 1953'te de ikinci cildini yayımlar.

Köymen ise söz konusu giriş yazısını eksik vererek Kurat'ı “Ruşçulukla” itham eder. Sadece, Kurat'ın Petro'nun heykelini gördüğünü ve Prut seferine içinde ilgi uyandırdığı kısmını alıntılar ve devam eder:

“O, bizzat kendi ifadesine göre, bu eseri yazmak için ilhamını Türk düşmanı olan Petro'nun heykelinden almaktadır. Bu ifadenin bizi bu hükme vardırmasına sebep, bütün eser boyunca Türkler'in bu büyük zaferinin adete bir mağlubiyetmiş gibi gösterilmiş olmasıdır. Hareket noktası böyle olan bir yazarın Türk

⁷⁴ A.g.m. Syf: 104

⁷⁵ A.g.m. Syf: 104

⁷⁶ Akdes Nimet Kurat. *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711) (Cilt 1)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1951. Syf: VII-VIII

tarihini bitarafa gözle yazacağını, daha şimdiden, yani daha yazılarını tahlil etmeye başlamadan bile, düşünmek biraz güçtür. Hatta daha ileri giderek, bu, onun hadiseleri Türklük aleyhine ve Rusluk lehine anlatacağının ilk tezahürü olarak da kabul edilebilir.”⁷⁷

Köymen, son olarak da makalenin asıl mevzusu olan “*Gök Türk Kağanlığı*” makalesinin incelemesinin nedenleri arasında “yanlış ilmi kanaatlerin önüne geçmek, eserlerini yalnızca hacmiyle övünenlerin ilmi hüviyetlerini ortaya koymak, Türk aleyhtarı tek taraflı kaynaklardan alıntılar yaparak Türk düşmanlığı yapanların önüne geçmek” olduğunu belirtir.⁷⁸ Bu noktadan sonra da söz konusu makaleyi tenkite başlar. Biz, konudan uzaklaşmamak adına makalenin tam içeriğini burada tartışmayacağız.

Bunun üzerine Kurat da Ankara Cumhuriyet savcılığa başvurarak Köymen’e dava açmıştır.⁷⁹ Elimizde maalesef davanın sonucu ile ilgili bir belge bulunmamakta. Fakat sonucun Kurat lehine sonuçlandığına ihtimal verebiliriz. Çünkü bu dava için biri tarihçi Mükrimin Yınanç, hukuk profesörü Sulhi Dönmezer ve İngiliz edebiyatı profesörü Vahit Turhan tarafından, diğeri de tarihçi Zeki Velidi Togan, Mükrimin Yınanç ve tarihçi Tayyip Gökbilgin tarafından yazılmış olan, söz konusu kişilerin Kurat’ın ve Köymen’in adı geçen makalelerini inceledikleri iki rapor bulunmaktadır.⁸⁰ Bu raporlarda, özetle, Köymen’in yazısının ilmi sınırları aşan ve şahsi bir saldırı mahiyetinde olduğu ve Kurat’ın milli değerler aleyhine eserler verdiği iddiasının mesnetsiz olduğu açıklanır.

14 Şubat 1955 tarihli, Kurat’ın yine Ankara Cumhuriyet Savcılığı’na yazdığı bir dilekçeden gördüğümüz kadarıyla, “Ankara Telgraf” adlı günlük gazetede kendisi hakkında “Rus hayranı Profesör Türk Tarihini tahrif eden ve ilmi kitabında Galata külhanbeylerinin lisanını kullanan bu profesöre haddini bildirmek lazımdır. Maarif Vekilinin bu hususta titiz davranacağına inanıyoruz” adlı makaleyi yazan Orhan Ergül’e, kendisine iftira attığı gerekçesiyle dava açmıştır.⁸¹ Maalesef bu davanın da sonucu ile ilgili bir bilgiye veya belgeye sahip değiliz.

Yukarıda Kurat’ın 1960 İhtilali döneminde bir ithama uğradığını söylemiştik. Bu bilgiyi Kurat’ın eski öğrencisi tarihçi Kazım Yaşar Koprman’ın bize aktarıyor. Koprman’ın

⁷⁷ A.g.m. Syf: 104

⁷⁸ A.g.m. Syf: 107

⁷⁹ Belge 14 ve Belge 15

⁸⁰ Belge 20 ve Belge 21

⁸¹ Belge 16

dediğine göre Kurat, “Baltacı Mehmet Paşa hakkındaki tamamen ilmi değerlendirmesi bahane edilerek, komünistlikle itham ve İhtilal Konseyi’ne şikâyet edildi”.⁸² Yine Kopraman’ın iddiasına göre Kurat bu işten “bir dostunun yardımı ile” kurtulmuştu.⁸³ Yukarıda belgeleriyle izah ettiğimiz davaların aksine, elimizde bu olayla ilgili bir belge, kaynak vs. bulunmamaktadır.

Yokluk ve savaş içinde büyüyüp, birçok engele rağmen başarılı olmuş ve bilim dünyasına birçok önemli eser kazandırmış olan Berketeli Akdes Nimet Kurat, Ankara’dan İstanbul’a otobüs yolculuğu yaparken İzmit civarında 28 Ağustos 1971 tarihinde bir trafik kazası geçirdi ve on gün komada kaldıktan sonra 8 Eylül 1971’de hayatını kaybetti. Kabri bugün İstanbul Kadıköy’deki Sahraıcedid Mezarlığı’ndadır.

⁸² Kazım Yaşar Kopraman. “Bir Öğrencisinin Gözüyle A.N. Kurat Hayatı ve Eserleri”. *Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri Sempozyumu*. Syf: 80

⁸³ A.g.m. Syf: 80

2.BÖLÜM

AKDES NİMET KURAT'IN DÜŞÜNCE YAPISINI OLUŞTURAN FAKTÖRLER

2.1. ÇARLIK RUSYASI'NDA TATAR OLMAK

Kazanlı bir Tatar olan Kurat'ın gerek İdil-Ural'a gerek Rusya'ya ve gerekse (hayatının büyük kısmını İstanbul ve Ankara'da geçirmiş biri olarak) Türkiye'ye dair fikirlerinin olmaması ve eserlerinde bunlar yansıtılmaması beklenemez. Çalışmalarının başlıkları incelendiğinde, bunların çok büyük bir bölümünün bu üç alanla ilgili olduğu görülebilir.

Kurat, eserlerinde İdil-Ural'ı ve Rusya'yı birbiriyle ilişkili bir şekilde ele almıştır. Bu ilişki ise kendisinin yaşadığı coğrafyanın tarihi bağlamı içinde bir anlam kazanır. Kurat'ın tarihçiliğinin özelliği işte bu tarihi bağlam içerisinde, onun bu bağlamı yorumlayışı ile açıklanabilir.

İdil-Ural'ın büyük bir bölümünü oluşturduğu Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı), Ural Dağları'nın kuzeyinden Macar Ovası'na doğru inen çapraz sınır ile Karadeniz arasında kalan bölgedir. Söz konusu çapraz sınırdan da kuzeydeki tundra bölgesine kadarki bölge de bir orman şeridi oluşturur. Bu orman-bozkır ikiliği bu bölgelerin her birinde yaşayan kavimlerin arasındaki ilişkileri şekillendirmiştir. Kuzey orman bölgesi ilkçağların son dönemlerinden itibaren Slav topluluklarına ve ülkelerine ev sahipliği yapmış, aynı sırada güney bozkır şeridi ise Asya'dan Avrupa'ya göç eden (çoğunlukla Türk olan) kavimler için bir köprü işlevi görmüştür.

Rusya'nın bir devlet oluşuna kadarki süreçte kuzey ormanları Doğu Slavları'nın oluşturduğu birçok kabileye, güneydeki bozkırı şeridi de İskitler, Sarmatlar, Hunlar, Alanlar, (esasen İskandinavya'dan gelmiş olan) Gotlar gibi göçebe kavimlerin varlığına şahitlik etmiştir.

10. yüzyılın başlarına gelindiğinde Ruslar Kiev merkezli bir devlet kurmuşlardı (Kiev Rus Devleti, Kiev Rusyası). Aynı sıralarda Hazar Kağanlığı güneyde hüküm sürmekte idi. "Orman-Bozkır" ilişkisinin tam anlamıyla bu iki devletin varlığını sürdürdüğü dönemden başladığını söyleyebiliriz. Ekonomik ve kültürel alışverişler bu iki devlet arasında sürmüş olmakla birlikte iki taraf da karşı tarafı hakimiyeti altına almaya çalışmıştır. Bu tarihten

itibaren Rusya kendi içinde birçok knezliğe bölünmüş ve bu knezlikler kendi aralarında çatışarak güç dengeleri kendileri lehine değiştirmeye uğraşmışlardır. En sonunda Moskova Knezliği bu hakimiyet mücadelesinden galip çıkmıştır.

Kuzey ormanları bu olaylara şahitlik ederken de güney bozkırı Hazarlardan sonra sırasıyla Peçenekleri, Oğuzları, Kıpçakları (Kumanları), Moğolları ve Altın Orda'yı barındırmış, en sonunda da kendi arasında Altın Orda hakimiyeti için birbiri ile çatışan Tatar hanlıkları burada tarih sahnesine çıkmıştır.

Ormanla bozkırın kendi içlerindeki siyasi mücadeleler devam ederken aralarındaki çatışmalar da devam etmiş, 1547'de de başında IV. İvan'ın bulunduğu (artık bir "Çarlık" olduğu ilan etmiş) Rusya tarafından bu çatışma 1552 yılında İdil boyunun önemli bir kenti olan Kazan'ın ele geçirilmesi ile bitirilmiş ve böylece "bozkır yenilmiştir". Kazan Tatarları 1557 Mayıs'ına kadar Rusya'ya karşı mücadeleye devam ettiler⁸⁴ fakat bu, Kazan kentinin Rusya tarafından ele geçirilmesinin, İdil-Ural Türklerinin çok uzun müddet maruz kalacağı bir Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasında bir milat teşkil edeceği gerçeğini değiştiremedi.⁸⁵

Yukarıda bahsedildiği gibi çar IV. İvan (Korkunç), 1552 yılında Kazan kentini ele geçirdikten birkaç yıl sonrasında, 1555'te burada merkeze doğrudan bağlı bir valilik⁸⁶ ayrıca çarın emriyle burada birçok kilise ve manastır kuruldu. Çar İvan'a göre "Rusya'nın yeni tebaası kâfirler Gerçek Tanrı'yı kabul edip asırlardır varlığını sürdüren ve sürdürecektir olan Kutsal Teslis'e" Ruslarla birlikte hamdetmeli idi.⁸⁷

Kazan bölgesindeki Müslüman ahalinin toprak mülkiyetleri ellerinden alındı,⁸⁸ Kazan kentinde barınmaları yasaklandı ve bunun sonucunda kentin dışında bugün Eski Tatar Mahallesi olarak anılan mahalle kuruldu.⁸⁹ Toprakları ellerinden alınan Kazan Tatarlarının bir kısmı Orta Asya'ya göçmek zorunda kaldı, bu durum da doğal olarak onların Rusya'ya karşı husumetlerini ve onların politikalarına olan güvensizliği

⁸⁴ Taymas. *Kazan Türkleri*. Syf: 35

⁸⁵ Maraş. *Türk Dünyasında Dini Modernleşme*. Syf: 18

⁸⁶ Topsakal. *Rus Çarlığı ve Türkler Rus Misyoner Kaynaklarına Göre 1552-1917*. Syf: 113

⁸⁷ E.A. Mojarovsky'den naklen, Rorlich. *Volga Tatarları*. Syf: 87, Not: 1

⁸⁸ Taymas. *Kazan Türkleri*. Syf: 45-46

⁸⁹ Türkoğlu. "Kazan Hanlığı" *TDVİA*. (Cilt:25) Syf: 137

pekiştirdi.⁹⁰ Kazanlı yöneticiler Rusya'nın çeşitli yerlerine dağıtılmış, Rus yöneticiler de Kazan'a yerleştirilmişti.⁹¹ XIX. yüzyıla kadar da Rus ahali ile Müslüman ahali hep ayrı yerlerde yaşadılar.⁹²

I. Petro (h. 1682-1725) döneminde Kazanlılara uygulanan baskı devam etmiştir. Onun döneminde bölgedeki misyonerlik faaliyetleri canlandırıldı. Bu faaliyetler devletin ihtiyaçlarına, yani dönemin reform hareketlerine göre biçimlendirildi ve papazların aktif bir rol oynadığı bir eğitim sistemi geliştirilerek, dönemin yeni bir misyonerlik anlayışı ortaya çıktı.⁹³ Bunun yanında birçok angarya gerek köylülere gerekse (Tatarların da içinde bulunduğu) “İnorodets”lere (gayri Hristiyan)⁹⁴ yüklendi. Kendisi de bir Kazanlı olan Abdullah Battal Taymas, bu angaryaların geçmiş nesillerde “gayet acı ve iğrenç” anılar olarak hatırlandığını belirtiyor.⁹⁵ Bu yapılanlara karşılık olarak İdil-Ural halkları, çıkardıkları isyanlarla bir tepki vermişlerdir. 1707 yılında Başkurtlar (adını isyancıların başlarından alan) “Aldar-Kösüm İsyani”ni başlatmıştı ki Kazan Tatarları da bu isyana katılmışlardır.⁹⁶ Bunun bastırılmasından sonra 1709 ve 1710 yıllarında Başkurtlar tekrar ayaklanmış ve Çarlık'a bağlı olan Kalmuklar'ın yardımı ile bu isyanlar da bastırılmıştı.⁹⁷

Çariçe Anna döneminde (h. 1730-1740), bölgede süregelen misyonerlik çalışmaları kapsamında, 11 Eylül 1740'ta, İslam'dan Hristiyanlık'a dönen Tatarlar için “Kontora Novokreşçenskih Del” (Yeni Dönmelerle İlgili İşler Dairesi) kuruldu. Bu daire, misyonerlik çalışmalarını fiziki saldırı, ekonomik baskı ve eğitim politikaları alanlarında geliştirdi.⁹⁸ Her ne kadar eğitim yoluyla veya para karşılığında Hristiyan olan Tatarlar mevcutsa da bu çok küçük bir gruptu⁹⁹. Bu nedenle dini baskı daha da şiddetlendi: Tatarlara ait camiler yıkıldı, Tatarların yoğun olduğu yerlerde Ortodoks ayinleri ve geçitleri yapıldı hatta birçok çocuk, misyoner okullarında eğitilmek üzere kaçırıldı.¹⁰⁰

⁹⁰ Rorlich, Azade-Ayşe. *Volga Tatarları*. Syf: 91

⁹¹ Taymas. *Kazan Türkleri*. Syf: 52-53

⁹² Türkoğlu. “Kazan Hanlığı” *TDVİA*. (Cilt:25) Syf: 137

⁹³ Rorlich. *Volga Tatarları*. Syf: 91-92

⁹⁴ İnorodets terimi için bkz.: A.g.e. Syf: 88; Topsakal. *Rus Çarlığı ve Türkler*. Syf: 27

⁹⁵ Taymas. *Kazan Türkleri*. Syf: 65

⁹⁶ A.g.e. Syf: 68

⁹⁷ A.g.e. Syf: 68

⁹⁸ Rorlich. *Volga Tatarları*. Syf: 93

⁹⁹ A.g.e. Syf: 93

¹⁰⁰ A.g.e. Syf: 94

Fakat 1750’de, bu baskı Kazan’daki ahaliyi bir isyanın eşiğine getirdi ve gerilimin artmaması adına Kontora Novokreşçenskih Del kapatıldı.¹⁰¹

II. Yekaterina (Büyük) dönemi, İdil-Ural halklarına dini baskının azalmasından dolayı bir “altın çağ” olarak betimlense de bu kısmen doğru idi çünkü (ondan öncekilere kıyasla az olmakla birlikte) çariçe misyonerlik faaliyetlerine mali yardımda bulunuyordu.¹⁰² 1712’de Stenka Razin’in ve çok daha sonra 1773’te Yemelyan Pugaçev’in isyanlarına da katılmış olan Tatar ahalisini yatıştırmak adına çariçenin bir dini meclis açtığını ve birçok dini ve entelektüel yatırımın Kazan’a yapıldığını yukarıda belirtmiştik. Yekaterina’nın, dönemin Fransa kaynaklı “liberal” eğilimlerin etkilenmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat bu icraatlar, “liberal” olduğu kadar aynı zamanda pragmatik bir yönetici olarak çariçenin¹⁰³, Rusya’nın doğuya doğru yayılma politikasının “ancak Müslümanlara yönelik zulmün son bulmasıyla başarıya ulaşabileceği hatırd tutularak değerlendirilmelidir.”¹⁰⁴

II. Yekaterina ile başlayan “yumuşama” dönemi I. Nikolay’a kadar sürdü. Onun döneminde misyonerlik hareketleri canlandı. Fakat eskiden farklı olarak fiziki şiddet yerini eğitim ile Hristiyanlaştırmaya bırakmıştı.¹⁰⁵ Özellikle piskopos Nikolay İlminski’nin İdil-Ural bölgesinde uyguladığı eğitim ile Hristiyanlaştırma politikasının burada anılması gerekir.¹⁰⁶ Bu politika Tatarların içinden misyonerlik faaliyetleri için öğretmen yetişmeği ve Rusça’nın yanında anadille eğitim yaparak, bunun aracılığı ile söz konusu misyonerlik faaliyetlerinin yaygınlaşmasını içeriyordu. Azade-Ayşe Rorlich’e göre bu bilingual eğitim sistemi ile İlminsky, Tatarlara farkında olmadan bir hizmette bulunmuştur: Tatar aydınlarının kendi arasındaki “Rus dilinin faydası veya faydasızlığı ve bu fikri kabul veya reddetmeleri meselesine ilişkin Tatarlar arasında geçen hararetli tartışmalar 19. Yüzyıl sonlarına doğru Tatarları karakterize eden entelektüel dinamizmin bir parçası”¹⁰⁷ olmuştu.

¹⁰¹ A.g.e. Syf: 96

¹⁰² A.g.e. Syf: 96

¹⁰³ Rorlich. *Volga Tatarları*. Syf: 96

¹⁰⁴ A.g.e. Syf: 97

¹⁰⁵ A.g.e. Syf: 99

¹⁰⁶ İlminsky’nin sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Topsakal. *Rus Çarlığı ve Türkler*. Syf :293-386

¹⁰⁷ Rorlich. *Volga Tatarları*. Syf: 105

Çarlığın son günlerinde de 1905 yılında, Rusya Çarlığı'nın Japon İmparatorluğu ile yaptığı savaşta yenilmesi sonrası dönemin çarı II. Nikolay'ın meşruiyetinin sorgulanmaya başlandığını ve bu nedenle çarın birtakım reformlara gittiğini söylemiş, Tatar topluluğunun da bu süreçte neler yaptığını yukarıda kısaca değinmiştik.

Kurat'ın böyle bir geçmişe sahip bir memleketin ve halkın içinden çıkmış biri olması nedeniyle, onun Rusya'ya karşı hisleri tahmin edilebilir. Daha genç yaşta travmatik olaylara şahit olmaya başlamıştı; Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü dönemde, ilk-orta öğrenimi gördüğü Novoşesminsk köyüdeyken, oturdukları evdeki bir genç oğlanı askere aldıklarını ve bir yıl sonra da bu gencin ölüm haberinin kendilerine ulaştığını anlatan güncesinde yazıyor.¹⁰⁸ Fakat devamında savaşla ilgili bir ve bu sefer kendisini sevindiren bir başka anı ile devam ediyor:

“Harbin hatıraları arasında: Bizim Tatar halkı Almanların her zaferine müthiş seviniyorlardı; hele Çanakkalede Türk zaferine o kadar sevindik ki...”¹⁰⁹

Kurat, tarihi boyunca Rusya ile çekişmiş, onunla mücadele etmiş olan Kazan memleketinin bir mensubudur. Söz konusu memleketin içinde barındırdığı bir tarihi mirası almıştır. Bu da onun tepkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda Kurat'ın, çok uzun zamandır kendilerini “Hıristiyanlığa döndürmeye çalışan Rusları” yenen Almanların ve (aralarında çok uzun zamandan beri kültürel ve tarihsel bağı olan) Osmanlı Türklerin zaferlerine sevinmesi, bu anıyı sevinçli bir havada yazması pek tabiidir.

Kurat'ın 1965 yılında Rusya'nın İdil-Ural bölgesindeki hakimiyeti ve burada faaliyetleri ile ilgili olarak yazdığı “*Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan ve Başkurt İli) (XIX. Yüzyıla Kadar)*”¹¹⁰ adlı bir makalesi de bulunmaktadır. Bizim de yukarıda anlattığımız gibi Kurat da bu makalesi ile Rusların “Kazan İlindeki” toprak paylaşımı ve Hristiyanlaşma politikalarını tartışır. IV. İvan döneminde birçok camii, medrese, saray, hamamın yıkıldığını, Rus ileri gelenlerinin oturacağı yeni evler ve bir kilisenin yapıldığını¹¹¹ anlatan ve Kazanlıların topraklarının ellerinden alınıp Rus asillerine ve din

¹⁰⁸ Günce. Syf: 5

¹⁰⁹ Günce. Syf: 5

¹¹⁰ Kurat, Akdes Nimet. “Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan Hanlığı ve Başkurt İli) (XIX. Yüzyıla Kadar)” *Makaleler* (II.Cilt). Syf: 423-466

¹¹¹ A.g.m. Syf: 424

adamlarına verilmesini “yağma ve gasp nizamı” olarak tanımlayan Kurat, devamında “Moskova müstevlilerinden başka türlü bir hareket beklenemeyeceğini”¹¹² belirtir. Kazanlıların için Rus ordusunda askerlik yapmanın çok büyük bir ceza telakki edildiğini ve “İslam kaidelerinden uzakta ve ‘Rusya uğruna’ savaşlarda can vermek zorunda kaldıklarını da anlatan Kurat¹¹³, Kutluğ Muhammed Mirza Tekilev gibi Rusya’nın hizmetine giren mirzaları da “tam bir Rus uşağı” olmakla itham eder.¹¹⁴

2.2. CEDİTÇİLİK VE AKDES NİMET KURAT

Akdes Nimet Kurat’ın hayatının Rusya’da geçen döneminde aldığı eğitim onun daha sonra edineceği entelektüel birikim için bir temel teşkil etmiştir.

Bu eğitimin ilk kısmını Ceditçilik oluşturur. Ceditçilik, en geniş anlamıyla, İdil-Ural Türklerinin dini alanda ve eğitim alanındaki ıslah hareketlerini kapsar. Buradaki ıslah kavramının içeriği ise “bir şeyi önceki iyi haline döndürmek olduğu gibi bunların yerine yenisi koymaktır.”¹¹⁵ İdil-Ural Türkleri’nin eğitim alanındaki ıslah hareketinden bahsedilirken ilk olarak, İsmail Gaspıralı’nın “Usul-i Cedit”i akıllara gelmektedir. Bu yanlış değildir ama Gaspıralı’nın “Usul-i Cedit” ile amaçladığı eğitimde ıslah düşüncesi, Kazan ve etrafında ortaya çıkmış olan “Ceditçilik” akımının içerisinde hali hazırda bulunmaktaydı da.¹¹⁶ Mercanî, Feyizhane ve Müslimi, bunu “ıslah ve cedit” kavramlarıyla zaten ima etmişlerdi.¹¹⁷ Bu yüzden eğitimde ıslah, Kazan aydınlarına yabancı bir düşünce değildi.

Dikkat çekici olan bir nokta, bu eğitimde yenileşme düşüncesinin Kazan aydınları bu fikri ortaya attıktan hemen sonra değil de Gaspıralı’nın Usul-i Cedit düşüncesinin yayılmasıyla uygulanmaya başlanmasıdır.¹¹⁸ İdil-Ural coğrafyasından aydınlar Gaspıralı’nın memleketi Kırım’da öğrendiklerini burada uyguluyorlardı.¹¹⁹

¹¹² A.g.m. Syf: 427

¹¹³ A.g.m. Syf: 432

¹¹⁴ A.g.m. Syf: 432

¹¹⁵ Maraş. *Türk Dünyasında Dini Yenileşme*. Syf: 32

¹¹⁶ A.g.e. Syf: 41

¹¹⁷ A.g.e. Syf: 43-44

¹¹⁸ A.g.e. Syf: 65

¹¹⁹ A.g.e. Syf: 65

Eğitimde ıslahın, ileriye ve geriye olmak üzere iki yönü bulunuyordu. İleri dönük alanı Batı’da ortaya çıkmış ve sürekli ilerleyen bilim ve ana dilde eğitim oluştururken geriye dönük alanı da İslami ilimleri ve bunun ıslahı oluşturuyordu.¹²⁰ 1880’den itibaren eğitimde ıslah şu üç ana amacı taşıyordu: Okuma-yazmada hece metodunun bırakılıp avaz (ses) metoduna yani harflerin öğretilmesine başlanması, fen bilimlerinin öğretimi ve anadilde eğitim.¹²¹

Kurat’ın, babası Tahir Şadmurad’ın tatillerde ona ders verdiğini ve onun ve kardeşlerinin iyi okumasını istediğini güncesinde belirttiğini yukarıda aktarmıştık. Şadmurad, Ceditçi akımın etkisinde kalmış bir kişiydi. Böylece bu düşüncenin mirasının babadan oğula geçtiğini görebileceğimiz fikrindeyiz. Oğlu Akdes Nimet, babası Şadmurad’ı güncesinde şöyle anlatıyor:

“Tahir molla, çok ciddi ve ilmi sever çocuklarına en iyi tahsil vermek isteyen bir kimse idi; fakir bir imam olduğu halde bütün varını-yoğunu, çocuklarını okutmak için harcadı. Rızaeddin hazret, Musa Carullah ve Alimcan Barudilerin tesiriyle- Tahir molla çok açık fikirli bir kimse olup dini taassuptan uzaktı; bunun için çocuklarını çok küçük yaşta Rus mektebinde okutmak kararını verdi ve tatbik etti.”¹²²

Güncesinde babasının kendisinin ve kardeşlerinin eğitimi için yaptıklarını anlatırken çok ilginç bir olayı da aktarıyor:

“Babam bizim Rusça öğrenmemizi çok isterdi, zira kendisi pek az Rusça bilir, çat-pat konuşurdu; annem ise Rusçayı hiç bilmezdi. Babam bizi Rusça öğrensinler diye-Esat ile beni, bizden 20 km uzakta Çirmişen adlı bir Rus köyüne, yaz günü, götürdü ve bir Rus ailesine bıraktı ve oyun arkadaşlığı yapsınlar diye, birkaç Rus çocuğuna...şeker aldı ve kendisi gitti.”¹²³

Kurat, bütün bunların yanında ayrıca tatillerde babasının ona ve ağabeyi Esad’a Arapça “sarf” dersleri verdiğini de anlatıyor.¹²⁴

Kurat’ın Ceditçilik ile ilgili fikirleri 1966 yılında yazdığı “*Kazan Türklerinin ‘Medeni Uyanış’ Devri*” adlı makalesinde görülebilir.¹²⁵ Ona göre medreselerin sadece bir cehalet yuvası olarak tanımlanması yanlışır çünkü Kazan münevverlerinin birçoğu bu

¹²⁰ A.g.e. Syf: 38

¹²¹ A.g.e. Syf: 290

¹²² Günce. Syf: 1

¹²³ Günce. Syf: 2

¹²⁴ Günce. Syf: 4

¹²⁵ Akdes Nimet Kurat. “Kazan Türklerinin Medeni Uyanış Devri” *Makaleler* (III. Cilt). Syf: 183-301

medreselerden çıkmıştır ve bu müessese zamanı için görevini iyi bir şekilde yerine getirmiştir.¹²⁶ Bununla beraber yine bu medreseler, çağdaşı Rus okullarına kıyasla yetersiz kalmakta idi. Ahali dönemin ihtiyaçlarının ne olduğunu kestirebilecek bir seviyede değildi ve dönemin milli kimliği “İslam olmak” olduğu için medreseler dini eğitim vermekte idi.¹²⁷ Fakat sonuçta bu manevi eğitim yetmemekte ve Kazanlıları, Rusya’nın endüstrileşmesini ve ekonomik gelişmesinin gerisinde bırakmaktaydı.¹²⁸

Öbür taraftan Kurat, medeni Rus okullarının Kazanlı öğrenciler üstündeki etkilerinden de bahseder. Tatar mirza ailelerinin çocukları erkenden bu Rus okullarına gidebiliyordu. Fakat buralara giden çocukların mensup olduğu zümre “Rus muhitlerinde bulduklarından ve hatta aile efradı arasında dahi Rusça konuştuklarından, mühim merteye Ruslaşmışlar, milli kültürden mahrum kalmışlar ve cemaat işlerine nispeten az ilgi gösterdiklerinden bunların çoğundan Kazan Türkleri için bir fayda hasıl olmamıştır.”¹²⁹

Fakat sonraları 19. yüzyıl sonlarına doğru birçok Kazanlı genç Rus gimnazyumlarında okumaya başlaması da söz konusuydu. “Rus mekteplerinde okuma neticesinde...[bir] ‘student’ zümresi oluşmaya başlamıştı.”¹³⁰ Kurat bu zümre hakkında şunu söylemektedir:

“Bu zümre, Rus talebeleri arasında, Rus terbiye ve tahsili göyerek ‘Avrupalılaştırmışlar’; fakat büyük bir kısmı aile terbiyesi tesiriyle ‘Müslümanlık-Türklüğe’ yalnız bağlı kalmak değil, Rus milliyetçiliğinin yarattığı tepki ile ‘Türk-Tatar milliyetçisi’ olma yolunu tutmuşlardır.”¹³¹

Kurat, Kazanlı “bayların” yani zenginlerin Kazan ve çevresindeki eğitim hareketlerine destek olduklarını yazar. Kendisinin “liberal burjuva” olarak tanımladığı bu kişiler ve mollalar, beraber bir halk hareketinin önderleriydiler.¹³² 20. Yüzyıla girilirken Kazanlılar belli medeni seviyeye gelmişlerdi. “Bir ‘millet’ olma seviyesine yaklaşmış ve ‘milli birliğe’ doğru gelişmek yoluna girmiş bulunuyorlardı.”¹³³

¹²⁶ A.g.m. Syf: 188

¹²⁷ A.g.m. Syf: 188

¹²⁸ A.g.m. Syf: 188

¹²⁹ A.g.m. Syf: 206

¹³⁰ A.g.m. Syf: 211

¹³¹ A.g.m. Syf: 211

¹³² A.g.m. Syf: 220-221

¹³³ A.g.m. Syf: 222

Kurat, ikinci bir unsur olarak değerlendirdiğimiz “Batı tarzı” eğitimi ise az önce yukarıda bahsettiğimiz ve Kurat’ın “*Medeni Uyanış Devri*” makalesinde bahsettiği Rus okullarından (gimnazyum) almıştır. Kurat’ın ilk-orta öğrenimine 1911’de Çubutlu’daki bir Rus okulunda başlayıp, 1916’da Novoşesmsk’teki bir başka Rus okulunda bu eğitimini bitirdiğini yukarıda söylemiştik. Akdes Nimet güncesinde, Novoşesmsk’teki öğretmeni Aleksandra İvanovna Oslopova’dan Rus dili ve edebiyatı hakkında çok şey öğrendiğini anlatıyor.¹³⁴ 1916’da lise giriş sınavını kazanarak Bügülme’deki Real lisesine giren Kurat bu okulda birçok Batı dili ve doğa bilimleri hakkında ders aldı. Kendisinin burada gördüğü dersler ise Türkçe, Rusça, Fransızca, Almanca, tarih, coğrafya, psikoloji, doğa tarihi, kimya, matematik ve cebirdir.¹³⁵ Bu okul, verdiği eğitim açısından adeta bir akademiğe hazırlık okulu olarak değerlendirilebilir.

2.3. BİR REHBER VE ÖĞRETMEN: HADİ ATLASI

Akdes Nimet Kurat’ın “akıl hocası” olarak görebileceğimiz, bir Ceditçi olan Atlasi, 1879 yılında¹³⁶ Simbr’deki (bugün Ulyanov) Buva ilinin Çeki Köyü’nde dünyaya geldi. Abdullah Battal Taymas onu “aydın molla tipinde” biri olarak tanımlıyor.¹³⁷

Buva’da babası Hadi Miftaheddin’in medresesinde ilk eğitimini aldı. Burada eğitimine bir süre devam ettikten sonra burayı bırakıp kendi kendini eğitmeye başladı.¹³⁸ Dönemin yaygın bir düşünce akımı olan Ceditçilik ile 1900 yılında Ganıbay Hüseyinov’un¹³⁹ açtığı yaz kurslarında tanıştı. Bu kurslarda amaç, Usul-i Cedit yöntemlerini benimsemiş öğretmenler yetiştirmektir.¹⁴⁰ 1902 yılında Elmet (bugün Almeyevsk) köyüne imam olarak atandığında burada Ceditçi usulde bir medrese kurdu.

¹³⁴ Günce. Syf: 3-4

¹³⁵ Belge 4

¹³⁶ Ahmet Temir. “Hadi Atlasi ve Sibir Tarihi Adlı Eseri”. *Sibirya Araştırmaları* (Haz.: Emine Gürsoy Naskali). Simurg Yayınları. İstanbul, 1997. Syf: 338. Kurat, Atlasi hakkında yazdığı makalede bu tarihi 1875 olarak veriyor. Bkz: Akdes Nimet Kurat. “Kazan Türklerinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlas (1875-1940?)” *Makaleler* (III. Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015. Syf: 171

¹³⁷ Abdullah Battal Taymas. *Rus İhtilali’nden Hatıralar 2 Ben Bir Işık Arıyordum*. Turan Kültür Vakfı. İstanbul, 2000. Syf: 111

¹³⁸ Hadi Atlasi. *Kazan Hanlığı’nın Çöküşü ve Süyün Bike*. (Çev.: Hakan Çoşkunarslan) Kömen Yayınları. Konya, 2004. Syf: 3

¹³⁹ Kazan Tatarları’nın zenginlerinden Ahmet Bay Hüseyinov’un kardeşi. Bkz.: Maraş. *Türk Dünyasında Dini Yenileşme*. Syf: 293

¹⁴⁰ A.g.e. Syf: 293

Atlasi, 1907 yılında açılan ikinci Duma'ya Samara vilayetinden vekil seçilerek, bu meclisteki otuz beş Müslüman mebusan biri oldu. Burada da “Hizmet Taifesi” adındaki, 8 kişiden oluşan ve Sosyal-Revölüsyonerlerin (Es-Er veya SR, eski Narodnikler) toprak reformu ile ilgili politikalarına daha yakın bir görüşe sahip olan Trudovik partisini destekleyen gruba katıldı.¹⁴¹ Atlasi'nin yakınlık duyduğu söz konusu politika, toprakların çiftlik sahiplerinden alınıp köylüye dağıtılmasıyla ilgiliydi.¹⁴²

1906 yılında Çarlık yönetiminin “eğitimde Ruslaştırma” ile ilgili çıkardığı “31 Mart Kararları”nı eleştiren bir yazı yazıp burada “bütün Müslüman ulemayı bu kanuna karşı çıkmaya davet ettiği”¹⁴³ ve aynı zamanda ikinci Duma'nın dağıtılmasını protesto eden mebusların imzaladığı “Viborg Beyannamesi”ni imzaladığı için¹⁴⁴ 1909 yılında tutuklandı. Aynı zamanda mebusluğu ve imamlığı elinden alındığı gibi Elmet'te açtığı okul da kapatıldı.

Hapis döneminden sonra kendini tarih araştırmalarına veren Atlasi, daha ziyade Tataristan tarihi ile ilgili çalışmalar yaptı. Bu konuya aşağıda daha detaylı değinilecektir.

1917 yılında “Altın Orda Tarihi” adlı eseri üstüne çalışırken Ekim Devrimi patlak verdi. Devrim ortamında bağımsızlığını veya yarı-bağımsızlığını ilan eden birçok topluluk gibi (yukarıda da bahsettiğimiz gibi) Tatarlar da benzer bir amaçla harekete geçtiler. Zaten hali hazırda bu konuda pek çok toplantı yapılmış, teorik olarak bunun nasıl olacağı belirlenmişti. 1 ve 11 Mayıs 1917 tarihleri arasında Moskova'da “Birinci Rusya Müslümanları Kongresi” toplandı. Bu serbest ortamda Hadi Atlasi tekrar siyaset yapma fırsatı buldu ve bu kongreye katıldı.¹⁴⁵ Söz konusu kongrenin Kazan'da yapılan ikincisinde de bulunan Atlasi, 22 Temmuz 1917'deki “Milli ve Medeni Muhtariyet” ilanı toplantısına da katılmıştır.¹⁴⁶ Ayrıca Bügülme kazasındaki mahalli yönetime seçilmişti¹⁴⁷ ve belediyenin halk eğitim bölümünde görevli idi.¹⁴⁸

¹⁴¹ Kurat. “Kazan Türklerinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlas (1875-1940?)” *Makaleler* (III.Cilt). Syf: 171

¹⁴² Atlasi. *Kazan Hanlığı'nın Çöküşü ve Süyüm Bike*. Syf: 3

¹⁴³ A.g.e. Syf: 4

¹⁴⁴ Kurat. “Kazan Türklerinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlas (1875-1940?)” *Makaleler* (III.Cilt). Syf: 172

¹⁴⁵ A.g.m. Syf: 173

¹⁴⁶ A.g.m. Syf: 173

¹⁴⁷ A.g.m. Syf: 173

¹⁴⁸ Atlasi. *Kazan Hanlığı'nın Yıkılışı ve Süyüm Bike*. Syf: 5

Ekim Devrimi'nden sonra Bögölme'de kurulan Sovyetler'de yine halk eğitim bölümündeki görevine devam etti. Rusya İç Savaşı sırasında Çekoslovakya Birliği'nin Bögölme'yi ele geçirmesinin ardından da bu işi bırakmadı. Amiral Kolçak'ın Beyaz Ordusu gelince de Bögölme'yi terk etmedi. Fakat Kızıl Ordu Bögölme'yi ele geçirince buradan Bakü'ye kaçtı. Burada da Kızılılar tarafından tutuklandı. Atlasi gibi Rusya'dan kaçmış olan Abdullah Battal Taymas onunla Bakü'de karşılaşmış ve sohbetleri sırasında Atlasi'nin tutuklanışına şahit olmuştur.¹⁴⁹

Tutuklandıktan sonra Kazan'a götürülen Atlasi burada serbest bırakıldı ve Bögölme'ye dönmesine izin verildi. Burada 1929 yılına kadar Almanca hocalığı yapan Atlasi yine bu yılda "Sultangaliyevci" ve "Sovyet düşmanı" olduğu suçlamalarıyla¹⁵⁰ tekrar tutuklandı. Ceza olarak Rusya'nın kuzeyindeki Solovetsky Adaları'na sürgüne gönderildi. 1934 yılında sürgünden dönüp Kazan'a ailesiyle birlikte yerleşti. İki yıl sonra "Atlasovcular" davası adı altında tekrar tutuklandı ve "karşıdevrimci" olmak suçundan suçlu bulunup 1937 yılında idam edildi.

Yukarıda, Atlasi'nin 1909'da tutuklanıp serbest kalmasından sonra tarih alanında çalışmalar yaptığını belirtmiştik. Bu çalışmalar memleketi Kazan ve çevresi ile alakalıdır ve genel olarak Tatarların tarihte Rusya'ya karşı olan "son direnişlerini" aktarır. Bu direniş sonucunda onları yıkıma götüren nedenleri inceler. Atlasi'nin üç adet tarih çalışması bulunmaktadır: "*Sibir Tarihi*" (1911)¹⁵¹, "*Kazan Hanlığı*" (1913)¹⁵² ve "*Süyün Bike*" (1914).¹⁵³ Dönemin şartları göz önüne alındığında bu eserleri yazmaktaki esas amacın tarihten dersler çıkartılarak o dönemin "uyanışına" bir katkıda bulunmak olduğu düşünülebilir.

"*Sibir Tarihi*" (adından da anlaşılacağı gibi) Altın Orda'nın Batı Sibiry'a'daki bakiyesinin son parçası olan Sibir Hanlığı'nın tarihi üzerine yazılmış bir eserdir. Türklerin ilkçağda bölgedeki durumunun incelenmesinin ardından Sibir Hanlığı'nın olduğu yerde daha önceden var olmuş Cengiz Han'ın Moğolları ve Kırgızlar'ın buradaki tarihi anlatılmıştır. Sonrasında hanlığın tarihi, hanlığı yöneticileri baz alınarak dönemlendirilmiştir ve böyle

¹⁴⁹ Taymas. *Rus İhtilali'nden Hatıralar 2 Ben Bir Işık Arıyordum*. Syf: 111-112

¹⁵⁰ Atlasi. *Kazan Hanlığı'nın Yıkılışı ve Süyün Bike*. Syf: 5

¹⁵¹ Atlasi. *Sibir Tarihi* (Çev.: Eser Havare). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2016.

¹⁵² Maalesef bu esere ulaşamadığımız için üzerine söz söylemek durumunda değiliz.

¹⁵³ Atlasi. *Kazan Hanlığı'nın Yıkılışı ve Süyün Bike* (Çeviren: Hakan Çoşkunarslan). Kömen Yayınları. Konya, 2004.

anlatılmıştır. Eserin en büyük kısmını ise Rusya'nın Sibir'e Yermak Timofeyeviç adlı bir Kozak önderliğinde adım atışı ve onun son Sibir hanı Küçüm ile çatışmaları oluşturur.

Yazarın önsözü, kitabın yazılış amacını özetler niteliktedir. Atlasi'ye göre "kendisinin kim olduğunu bilmeyen insan ne kadar hissizse milletinin tarihini bilmeyen insan da o oranda hissizdir."¹⁵⁴ Buna karşın, diğer milletler kendi tarihlerine önem verip bunları kendi çocuklarına milli birlik hislerini aşılarken, Tatarlar buna dair hiçbir şey yapmamıştır ve bu nedenle "medeniyet aleminin ulaştığı en faydalı hislerden mahrum bırakılmıştır."¹⁵⁵ Başka millet Türk-Tatar halkıyla ilgili eserler vermişken, bu halkın kendisi bu konuda hiçbir şey yazmamıştır.¹⁵⁶ Türk-Tatar halkının başka milletlere kıyasla hissiz görünmeleri kendi arasında bir milli tarihinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Atlasi de "milli bir tarihlerinin olmayışına üzülmüş" bu nedenle de Türk tarihi ile ilgili eserler vermeye karar vermiştir.¹⁵⁷

"*Süyümbike*" eseri ise IV. İvan'ın (Korkunç), Nogay mirzası Yusuf Mirza'nın kızı Süyümbike'nin üzerinden Kazan'ı işgalini konu alır. Atlasi, Süyümbike'yi "halkçı" ve "istiklalci" bir kişi olarak bize aktarılmaktadır. O, halk her kesimini seven, onları düşünen bir yöneticidir.¹⁵⁸ Süyümbike aynı zamanda "hiç sevmediği Ruslarla"¹⁵⁹ mücadele eden, Kazan Tatarları ile Nogaylar'ın müttefik olmasına çalışıp, onlara savaşmak amacıyla olan bir önderdir. Eğer "Kazanlılar Süyümbike'nin istediğini yapsalar [onu saysalar], babası Yusuf mirza ve diğer Nogay mirzaları Kazan'a yardım etselerdi, Kazan'ın en güçlü hanlık olarak kalacağı ve Rusları titretip duracağı belli idi."¹⁶⁰ Atlasi aynı zamanda Tatar mirzalarını eleştirir. Ruslara saldıracakları yerde, belli hediyeler, çıkarlar karşılığında onlarla iş tuttukları için onları "satılık, tembel ve bedava yaşamayı sevmekle" itham eder.¹⁶¹ Ayrıca Kırım Hanlığı'na yardım için elçiler gönderilmesine rağmen Kırım'ın ve Osmanlı'nın "kendilerini üstün görmeleri ve ilgisizlikleri yüzünden Kazan Hanlığı'nın başsız kaldığını" da belirtir.¹⁶²

¹⁵⁴ Atlasi. *Sibir Tarihi*. Syf: IX

¹⁵⁵ A.g.e. Syf: IX

¹⁵⁶ A.g.e. Syf: IX

¹⁵⁷ A.g.e. Syf: X

¹⁵⁸ Atlasi. *Kazan Hanlığı'nın Çöküşü ve Süyüm Bike*. Syf:76-77

¹⁵⁹ A.g.e. Syf: 33

¹⁶⁰ A.g.e. Syf: 33

¹⁶¹ A.g.e. Syf: 24,33 ve 59

¹⁶² A.g.e. Syf: 29-30

1917’de B g lme’ye taşınan Atlasi, tam o sırada orada Real lisesinde okuyan Akdes Nimet Kurat ile tanıştı ve onun düşüncelerinde önemli bir etki bıraktı. Atlasi hakkında iki makalesi de bulunan¹⁶³ Kurat’ın g nncesinde, kendisinin ondan nasıl etkilendiğine dair ipuçları bulunabilir:

“B g lmede biz [Akdes Nimet ve ağabeyi Esad] Hadi Atlasi’nin evinde oturuyorduk; babamın Hadi Atlasiye karşı büyük hürmeti vardı. İşte Hadi Atlasi bize mütemadiyen “Türkçülük” tesiri yapıyor ve Türkiye, Türklere karşı sonsuz saygı ve sevgi beslemeyi teşvik ediyor, babam da bu hislerimizi her fırsat düştükçe takviye ediyordu.”¹⁶⁴

Bu noktada Atlasi’nin tesiri ilgi çekici noktaya geliyor ve Kurat g ncede anlatmaya devam ediyor:

“Aynı zamanda Almanya’nın kudreti hakkında da Hadi Atlasi ve esaretten dönen Tatar münevverleri bize telkinlerde bulunuyorlardı.”¹⁶⁵

Türk milliyetçisi Atlasi’nin ve diğer birçok Tatar aydınının, “düşmanları” Rusya’ya karşı savaşan Almanya’yı desteklemesi ve övmesi “düşmanımın düşmanı dostumdur” düşüncesi çerçevesinde değerlendirilirse, elbette bu doğal karşılanabilir. Fakat bu tesirin ilgi çekici kısmı, bunun Kurat’ta Almanya’ya ve Almanca’ya karşı ciddi bir ilgi uyandırması ve bunun doğrultusunda ülkeden kaçmayı dahi göze alıp yüksek tahsil için Almanya’ya gitmeye çalışmasıdır. Kurat’ın buna iki defa teşebbüs ettiğini de düşünürsek tesirin ne denli kuvvetli olduğu görülebilir.

2.4. AKDES NİMET KURAT’IN ÜNİVERSİTE ÖĞRENİMİ

Kurat’ın iç karışıklık içindeki Rusya’dan kaçma nedenlerinden birinin Almanya’da bir üniversitede mühendislik okumak olduğunu ve uzun bir kaçış macerasından sonra Almanya’dan vazgeçmek zorunda kalıp  niversite eğitimi için Türkiye’ye gitmeye karar verilişini yukarıda anlatmıştık.

¹⁶³ Kurat. “Kazan T rklерinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlas (1875-1940?)” *Makaleler* (III.Cilt). Syf: 169-181; Akdes Nimet Kurat. “Bundan 25 Yıl Evvel Kazan T rklерinde ‘Dil Yarışı’”. *Makaleler* (I.Cilt). Syf: 91-94

¹⁶⁴ Günce. Syf: 6-7

¹⁶⁵ Günce. Syf: 7

2.4.1. Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) ve Fuat Köprülü

Güncesinde anlattığı gibi Kurat İstanbul Darülfünunu'nda önce felsefe ardından da tarih şubesine kaydolmuştu. Felsefe şubesine kaydoluşunun nedenini o dönemde bu alana olan merakı dolayısıyla olduğunu anlatıyor. Bununla beraber okuduğu dönemde hayatına maddi anlamda zorluklar da eşlik ediyordu. Bir dönem Fransa'ya gidip burada bir yandan üniversitede okuyup bir yandan da orada bir fabrikada çalışarak geçimini sağlamaya çalışmayı bile düşündüğünü fakat vize ve yol için yeterli para biriktiremediğini güncesinde anlatır.¹⁶⁶ Buradan Avrupa'da okuma isteğinden Türkiye'de geçirdiği dönemin başında dahi vazgeçmediğini anlıyoruz. Fakat bu planını da hayata geçiremediği için geçinimi sağlamak amacıyla (Dar'ül-Fünun Kütüphanesi'ni kuran ve okuduğu üniversitede hoca olan) Fuat Köprülü'den kütüphanede çalışmak için iş istediğini, yine güncesinde aktarıyor.

Köprülü, Türkiyat Entitüsü'ne gelen ve bunlardan yetenekli gördüğü gençleri istihdam ediyordu.¹⁶⁷ Kurat'ın gerek birden çok yabancı dil bildiğini (Rusça, Lehçe, Almanca) gerek akademik olarak yetenekli biri olduğunu da anlamış olacak ki Köprülü onu hem kütüphane sorumlusu yapmıştı hem de onu tarih bölümüne kaydettirmişti. Kısa bir süre sonra da Kurat'ı asistanı yapmıştı. Bir "usta-çırak" ilişkisi içinde elbette Kurat'ın Köprülü'nün akademik metotlarından etkilenmiş olması doğaldır. Bu nedenle Kurat'ın tarih yazımını inceleyebilmek için Köprülü'nün akademik tarzını da (kısa da olsa) incelemeliyiz.

Osmanlı döneminin devlet adamlarını içinden çıkarmış olan Köprülü ailesini bir mensubu olan Fuat Köprülü, 1890 yılında İstanbul'da doğmuştur. Önce Ayasofya Merkez Rüştüyesini ardından da Mercan İdadisini bitirdikten sonra Darülfünun'un yeni açılmış şubelerinden Mekteb-i Hukuk'a girdi. Üç yıl burada okuduktan sonra buradaki eğitimin yetersiz olduğu sonucuna varıp kendi kendini yetiştirmeye karar verdi.¹⁶⁸ Babasının şahsi kütüphanesindeki Türk klasiklerini ve kroniklerini okurken bir yandan da özel ders alarak öğrendiği Fransızcası sayesinde dünya edebiyatı ve felsefesi hakkında geniş bilgi edindi. Mekteb-i Hukuk'ta edindiği çevre aracılığı ile "Fecr-i Âti" akımına katılan Köprülü,

¹⁶⁶ Günce. Syf: 15

¹⁶⁷ Elanur Köse. "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler'in Hikayesi (Kazım Yaşar Kopruman'la Mülakat). *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Yıl:4 Sayı:2, 2019. Syf: 241

¹⁶⁸ Ömer Faruk Akün. "Mehmet Fuat Köprülü". *TDVİA*. (Cilt 28) Syf: 472

Servet-i Fünun dergisinde edebiyat sosyolojisi ile ilgili makaleler yayınladı. Daha sonra tarih ve kültür çalışmalarında da sosyolojiden yararlanacak olan Köprülü için bu dergideki yazıları onun akademik hayatının zeminini oluşturacaktır.

Yirminci yüzyılın başlarında Türkiye’de vücut bulmaya başlayan Türkçülük akımından Fuat Köprülü de etkilenmişti. Ziya Gökalp ile tanışması ve onla olan iletişimi onu bu akıma daha çok çekti, artık kendisi Gökalp’in bir “müridi” olmuştu.¹⁶⁹

1913 yılında Darülfünun’a bu sefer hoca olarak giren Köprülü daha yirmi üç yaşında iken burada bir kürsüye atanmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi boyunca gerek yazdığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, *Türk Edebiyatı Tarihi* gibi mühim eserler gerekse kurduğu ve içeriğini geliştirmek için büyük çaba harcadığı kütüphane ile bu okula büyük katkıda bulunmuştur. Köprülü’nün bu katkıları Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk yıllarında Darülfünun’un, akademik hayatın filizlendiği bir akademi haline gelmesine vesile oldu.

1910’da “*Hayatı Fikriye-Tettebbuat-ı İlmiyye ve Felsefiyye*” adlı eserini önsözünde Köprülü’nün önemli bir fikrine rastlıyoruz. Ona göre “Türk toplumunun gerçekleştirilen siyasi inkılabtan başka büyük bir fikrî ve içtimaî inkılaba da muhtaçtır.” Bu, “memleketin fikir hayatına bir uyanış meydana getirmek ile mümkün olacaktır, bu uyanış da ancak Batı’nın tenkit, edebiyat, sosyal bilimler ve hukuk sahalarındaki birikimlerini fikir hayatımıza nakledip gençliğe kazandırmak sayesinde gerçekleşebilir.”¹⁷⁰ Bu fikir, tipik bir XX. Yüzyıl Türk münevverinin yani kendi geri kalmış memleketinin kurtuluşunu Batı medeniyetinin benimsenmesinde olduğunu düşünen bir entelektüelin fikridir. Bu motife Osmanlı Türkiyesi’nde olduğu kadar Cedidci akımın hâkim olduğu Kırım, Tataristan ve Türkistan coğrafyalarında da görüyoruz.

Bununla beraber bu motif bir başka özelliğe de sahiptir: romantizm. Bir münevverin kendi geri kalmış ülkesini Batı seviyesine getirme isteği her ne kadar yine Batı medeniyetine uygun çalışmalar yapmaktan geçse de bu isteğin temelinde romantik bir

¹⁶⁹ Zafer Toprak. *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. Doğan Kitap. İstanbul, 2012. Syf: 275

¹⁷⁰ Akün. “Mehmed Fuat Köprülü”. *TDVİA*. (Cilt:28) Syf: 473

ülke sevgisi bulunur. Bunu Köprülü de “*İslam Medeniyeti Tarihi*” adlı çeviri kitabının “Başlangıç” bölümünde ifade etmektedir:

“...fakat yine her yerde olduğu gibi, bizde de bu romantik telakki, Milli tarih tetkiklerine karşı umumi bir alaka uyandırmak ve umumi tarih içinde Türklerin rolünü araştırmaya sevk etmek itibarıyla, psikolojik bir hamle yaratmıştır. Beni, otuz sene evvel, milli tarih araştırmalarına sevk eden...biricik amilin de bu psikolojik hamle olduğunu itiraf etmeliyim. Ancak hemen ilave etmeliyim ki daha ilk günden başlayarak bu araştırmalarımın tarih tetkiklerini ilmi ve objektif usullerden ayrılmamaya ve Garp tarihçilerinin Türkler hakkında indî ve menfi hükümlerini sırf objektif usulle tenkide çalıştım.”¹⁷¹

2.4.2. Almanya’da Doktora

Yukarıda Kurat’ın 1929 yılında Maarif Vekilliği’nin sınavıyla önce Breslau Üniversitesi’ne sonrasında da 1932’de ilk olarak La Havre’a Fransızca öğrenmeye gittiğini, ardından da Hamburg Üniversitesi’nde doktorasına devam ettiğini belirtmiştik. Kurat güncesinde, Breslau’ya Slavistik öğrenimi görmek için gittiğini anlatıyor.¹⁷²

Doktora yaptığı süre içerisinde Kurat’ın Maarif Vekilliği’ne bağlı ve yurtdışındaki burslu öğrencilerin akademik ve bürokratik işlerine yardımcı olmak için kurulmuş olan “Avrupa’da Türk Talebe Müfettişliği” ile yaptığı yazışmalar bulunmaktadır. Söz konusu yazışmaların içeriğini, Kurat’ın bir öğrenim dönemi boyunca gördüğü dersler ile okulda yaptığı çalışmalar hakkında sunduğu raporlar, yurtdışında öğrenim görürken devletin verdiği nakdi burs ile ilgili yazışmalar ve Kurat’ın akademik ve nakdi anlamda yardımlarını oluşturur.

Kurat’ın, yine yukarıda adını zikrettiğimiz Avrupada Türk Talebe Müfettişliği ile olan yazışmalarından (her ne kadar yazışmaların tamamı elimizde olmasa da) bu doktora öğreniminin genel hatlarını çizebilecek bilgiler ediniyoruz.

Breslau’da 1930/31 yılı kış yarı yılı için yazdığı 3 Mart 1931 tarihli ders raporuna göre Kurat, Cenubi Slav lisanlarına methal, Slav halk şarkıları, Ukraynaca ve Çekçe dilleri üzerine seminer dersleri, Roma tarihi, Orta asırlar tarihi, Rus tarihi, Orhon Abideleri, Eski Osmanlı tarihi membalarına methal, Bizans tarihi, Eski Yunanca ve Şarki Avrupa

¹⁷¹ Prof. Dr. W. Barthold. *İslam Medeniyeti Tarihi*. (Çev.: Prof. Dr. Fuad Köprülü) Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1963. Syf: XXIII

¹⁷² Günce. Syf: 18

Coğrafyası derslerini almıştır. Bunlarında dışında raporda Kurat, “Şarki Avrupa tarihi ve bu sahadaki Türk unsurları hakkında” hususi olarak çalışmakta olduğunu belirtiyor.¹⁷³

Breslau’daki hocalarından (ve muhtemelen danışmanı olan fakat bunu açıkça belirtildiğini göremediğimiz) Dr. Paul Diels¹⁷⁴, Kurat’ın Slavistik üzerine çalışması için Münih Üniversitesi’nde iki yarıyıl için çalışmasını tavsiye etmiştir ve hatta dönemin müfettişinin de buna taraftardır.¹⁷⁵ Fakat güncenin gidişatına baktığımızda bunun gerçekleşmediğini görüyoruz.

Kurat doktorasına 1931’de Hamburg Üniversitesi’nde Prof. Dr. Richard Georg Salomon danışmanlığında devam etmiştir.

Prof. Salomon 22 Nisan 1884’te Berlin’de doğmuştur. Königliche Friedrich Wilhelms Gymnasium ve Berlin Üniversitesi’nde tarih eğitimi aldıktan sonra 1907 yılında doktorasını vermiş ve 1907-1914 yılları arasında yine Berlin Üniversitesi’nde, bu sefer asistan olarak çalışmaya başlamıştır. 1914-1916 yılları arasında askerlik görevini yaptıktan sonra Hamburg Üniversitesi’ne atanmıştır. 1934 yılına kadar çalıştığı bu okuldan dönemin Nazi rejimi dolayısıyla, Yahudi olduğu için, uzaklaştırılmıştır. Hamburg’ta arşivlerde görevli olarak çalıştıktan sonra yine aynı yılda Amerika Birleşik Devletleri’ne göçen Salomon burada, Ohio’da 1966 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁷⁶

Kurat’ın Hamburg Üniversitesi’ndeki öğretimine dair iki adet rapor elimizdedir. Bunlardan ilki 1930/31 yılı yaz döneminde aldığı derslerle ilgilidir. Söz konusu dersler, Lehistan tarihi, Reform döneminde Alman tarihi, İktisat tarihi, Modern devletlerin sosyolojisi ve psikolojisi, felsefeye methaldir. Seminer dersleri olarak da olarak XVI. asır Rus tarihi ve içtimai hayatına dair (Baş patrik Makarij’nin şahsiyeti), Slav paleografisi ve sosyoloji semineri almıştır.¹⁷⁷

¹⁷³ Belge 6

¹⁷⁴ Paul Diels (1882-1963): Alman dilbilimci ve Slavistik uzmanı. Kendi hakkında maalesef kısıtlı bilgiye ulaşabildik. Bkz.: https://de.wikipedia.org/wiki/Paul_Diels (Erişim tarihi: 09.09.2021)

¹⁷⁵ Belge 7 ve Belge 8

¹⁷⁶ *Richard G Salomon Collection, 1848-1990 (bulk 1934-1965.)*. Leo-Baeck Institute New York-Berlin. https://links.cjh.org/primo/lbi/CJH_ALEPH000196042 (Erişim Tarihi: 16.05.2021)

¹⁷⁷ Belge 9

Müfettişliğe 1931-32 kış s6mestri için yazdığı bir mektupta Hamburg'ta doktorada aldığı derslerin bir listesini sunmuştur.¹⁷⁸ Bu mektuba g6re Kurat bu d6nemde, Rusya Halkları Tarihine Bir Bakış, Doğu Avrupa alışmaları: Berlin Kongresi, Dostoyevski ve zamanı, Karşı-reformasyon ağı, Milli Ekonomi Teorisi, Sosyal Politika, Milli Ekonomiye Giriş Kollegyumu, İleri Yunanca, Lehçe derslerini almıştır.

Raporun daha ilerisinde Salomon'dan aldığı bir ders için "Eski Kırım 'yarlıkları' ile Rus membalarını karşılaştırarak 'Romanoff s6lalesinin ilk arı zamanında Kırım-T6rkiye ve Rusyanın siyasi ve iktisadi m6nasebatı" konulu bir araştırma yaptığını da belirtiyor.

¹⁷⁸ Belge 10

3. BÖLÜM

AKDES NİMET KURAT'IN TARİHÇİLİĞİ

3.1. KURAT'IN TARİH METODOLOJİSİ

Kurat'ın gençliğinde Rusya'da aldığı eğitimden, Almanya'da doktorasını bitirene kadar edindiği bilimsel metodun özelliklerini elbette eserlerinde rahatlıkla görebiliriz. Fakat bununla beraber, Kurat'ın doğrudan akademik tarihçiliğin usulü ve içeriği ile ilgili kaleme aldığı önemli bir makalesi bulunmaktadır. Bu da 1943 yılında *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nde yazdığı “*Akademik Tarih Tahsili, Proseminer ve Seminerlere Dair*”¹⁷⁹ adlı makalesidir.

“*Akademik Tarih Tahsili, Proseminer ve Seminerlere Dair*” makalesi, her ne kadar adından dolayı teorik bir bilgilendirme eseri gibi görünse de aslında bir sorunun tespiti ve bunun çözümüne dair içeriğe sahip bir eserdir.

Makalede tespit edilen sorun, Tanzimat'tan beri Avrupa ile kültürel bir yakınlaşma ve buraya öğrenci gönderilmesine ve buna cumhuriyet döneminde devam edilmesine karşın Türkiye'de akademiye gerekli randımanın alınamamasıdır. Kurat bu durumu o zamana kadar (1943 yılına) umumi bir Türk tarihi ve umumi Türkiye tarihi konularında yıllarca önce yazılmış eserlerin üstüne çıkacak çağdaş eserler verilememesi ile örnekler. Gerek akademik olanaklar gerek tarihi kaynaklar bakımından Türkiye'nin uygun konumda olduğunu söyleyen Kurat, Türkiye'de böyle eserler verilememesinin nedeni hakkında “akademik tarih tahsilinin bütün kaidelerine riayet edilmediği kanaatindedir.”¹⁸⁰ Bu eksikliği gidermek adına yazdığı makalede iyi bir tarih eğitimini şartlarını açıklayarak sıralamaktadır, aynı zamanda bu şekilde biz de Kurat'ın tarihçiliğinin metodunu gözlemleyebiliyoruz:

“Talebenin yalnız hocanın okuttuğu dersleri dinleyip, ‘not’ tutması ve bunları ‘ezberleyerek’ imtihana girmesi, kat’iyen yüksek tarih bilgisi için kâfi değildir. Yüksek tahsil çerçevesinde bir bilgi çerçevesinde bir bilgi sahibi olmak için başka metotlara ihtiyaç vardır.

¹⁷⁹ Akdes Nimet Kurat. “Akademik Tarih Tahsili, Proseminer ve Seminerlere Dair”. *Makaleler* (Cilt I). Syf: 255-265

¹⁸⁰ A.g.e. Syf: 256

Akademik tahsil yapmak: Tarih vak'alarını 'A'dan başlayarak 'Z'ye kadar okumak, birçok vak'aları, yılları, şahıs adlarını ezberden öğrenmek değildir; üniversite tarih tahsilinde dünya tarihinin esas hatları hakkında umumî ve esaslı bir bilgi edindikten sonra, herhangi bir tarih sahası üzerinde müstakilen çalışabilecek bir duruma gelmek; araştırma usullerini öğrenmek ve müstakilen düşünebilecek bir dereceye çıkmak gayesi güdülmelidir; tarih tahsili yapan bir zatın hiç olmazsa Türkiye tarihinin kaynakları üzerinde doğrudan doğruya çalışabilmesi şarttır; ancak böyle olduğu takdirde muntazam tarih tahsilini yapmış olanlarla, tarih diletanları arasında bir fark olur.”¹⁸¹

Kurat buradan yola çıkarak tarih eğitimini iki kısma ayırır. Birinci kısım tarih derslerini oluşturur. Bu dersler de dünya tarihinin genel hatlarıyla ilgili olanlar (Avrupa Tarihi, Türk Tarihi vs.) ve özel konulara ait (Osmanlı Kuruluş Dönemi, Yüzyıl Savaşları vs.) derslerdir.

İkinci kısım ise işin pratiğini yapılacağı seminer derslerinden oluşur. Bu ders de proseminer ve seminer dersleri olarak ikiye ayrılır.

Proseminerde, öğrenci araştırma metotlarını, birincil kaynakları ve bunların nasıl inceleneceğini öğrenir. Ayrıca öğrencinin araştırma yapmak için tarihe yardımcı diğer bilim dallarına (coğrafya, felsefe, nümizmatik vs.) ve kaynak araştırması için birkaç yabancı dil bilgisine ihtiyacı olduğu belirtilir.

Seminer derslerinde ise artık öğrenci tarih araştırmaları için gerekli olan temel bilgileri almış bir şekilde “müstakilen çalışma” denemelerine başlar. İleriki yıllarda da yüksek seminer ve bitirme seminerlerinde öğrenci belli ve az veya hiç çalışılmamış alanlarda bir çalışma sunar. Bu noktada öğrenci artık konusu için ihtiyaç duyacağı yardımcı bilimleri ve yabancı dilleri biliyor ve nerede ve nasıl arşiv çalışması yapacağını kavramış haldedir.

Yukarıda bahsedilen aşamalardan geçmiş bir öğrencinin iyi yetişmiş olmaması, “anladığımız manada akademik tahsil yapmış olmaması için hiçbir engel yoktur.”¹⁸²

Yukarıda, alıntlarıyla fikirlerini aktardığımız Kurat'ın, bu fikirler doğrultusunda tarihçilere yardımcı olmak üzere kaleme aldığı çalışmaları da vardır. Bunların en başında “*Ortazaman Tarihi İçin Kısa bir Bibliyografya*”¹⁸³ adlı eseri gelir. Bu eserde Kurat, Ortaçağ tarihi üzerine çalışacak bir tarih öğrencisinin hem bu alandaki bir tarih konusunu

¹⁸¹ A.g.e. Syf: 257

¹⁸² A.g.e. Syf: 263

¹⁸³ Akdes Nimet. *Ortazaman Tarihi İçin Kısa bir Bibliyografya*. Burhaneddin Matbaası. İstanbul, 1934.

araştırırken o konu ile ilgili başvurabileceği kaynak kitapların hem de tarih araştırmasında yardımcı olan başka disiplinler ile ilgili kaynak kitapların bir bibliyografyasını sunar. Bunun yanında ayrıca yabancı arşivlerin tanıtımı ve buradaki materyalin içerikleri hakkında bilgi verdiği makaleleri de bulunur. Akdes Nimet, tarihçilik yaptığı dönem süresince İngiltere’den İsveç’e Polonya’dan ABD’ye kadar birçok yerde arşiv çalışması yapmış, eserlerinde bunlardan yararlanmıştı. Bununla da yetinmeyerek idealist bir şekilde bu arşivlere dair rapor mahiyetindeki bu makaleleri kaleme almıştır. Bu tür makalelere “*Polonya Merkez Arşivinde Türkiye Tarihine Dair Bazı Vesikalar*”¹⁸⁴, “*Avrupa Arşivleri ve Kütüphanelerinde Tarihimizi İlgilendiren Bazı Vesikalar ve Kaynaklar*”¹⁸⁵, “*İngiliz Devlet Arşivinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair*”¹⁸⁶ örnek olarak verilebilir.

Bunun yanında Kurat’ın hayatının ilk yıllarında aldığı Ceditçi akımın etkilerini de kendisinin tarih yorumuna yansıdığı görebiliyoruz. Bu durum en belirgin şekilde Kurat’ın, “*Milli Tarihimizin Değeri*” adlı makalesinde görülebilir. Ona göre “Bizim [Türk Milleti’ni kastediyor] Türk Milleti olarak kalabilmemiz her şeyden önce gençlerimizin milli Türk ruhunda terbiye edilmeleri ve yetişmeleriyle mümkün olacaktır.”¹⁸⁷ Ayrıca Türkiye’nin medeni anlamda Avrupa’ya yaklaşmasının gereği olarak bilimsel ve sanatsal anlamda bu milli şuurun Türk halkına verilmesi zorunluluğunu, Avrupa’daki milletlerin milli şuur çalışmalarını örnek vererek açıklar.¹⁸⁸

Bir başka eserinin muhtelif yerlerinde de bu Ceditçi esinin izlerini görebiliyoruz. “*Türkiye ve Rusya*” eserinde, Rusya’nın Türkistan’daki ilerlemelerinden bahsederken bu söz konusu iki tarafı karşılaştır:

“Bu sıralarda Türkistan’da üç İslam-Türk Hanlığı vardı: Buhara, Hive ve Hokand. Buhara Hanlığı bunlardan en büyüğü idi. Buhara şehri, Müslüman skolastik zihniyetin yuvaları olan ‘medrese’leri ile meşhurdu...Coğrafi durumları ve tarihi gelişmeleri icabı bu Hanlıklar Avrupa’daki teknik ve ilmi ilerlemelerden tamamiyle habersizdiler; dejenerleşmiş eski bir medeniyet ve Ortaçağlardan kalma nizam

¹⁸⁴ Akdes Nimet Kurat. “Polonya Merkez Arşivinde Türkiye Tarihine Dair Bazı Vesikalar”. *Makaleler* (I.Cilt). Syf: 191-194

¹⁸⁵ Akdes Nimet Kurat. “Avrupa Arşivleri ve Kütüphanelerinde Tarihimizi İlgilendiren Bazı Vesikalar ve Kaynaklar”. *Makaleler* (I.Cilt). Syf: 267-282

¹⁸⁶ Akdes Nimet Kurat. “İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair”. *Makaleler* (I.Cilt). Syf: 483-512

¹⁸⁷ Akdes Nimet Kurat. “Milli Tarihimizin Değeri”. *Makaleler* (Cilt II). Syf.: 28

¹⁸⁸ A.g.m. Syf.: 27-28

ve müstebit hanların idaresindeki bir düzen içinde yaşıyorlardı. Dolayısıyla bu Hanlıkların askeri güçleri Ruslarınki ile hiçbir surette mukayese edilemezdi. Mütamadî niza ve itilaf ve birbirleriyle sık sık harp halinde bulunan bu Hanlıkların, dışardan, mesela İngiltere tarafından, kuvvetle desteklenmediği takdirde, Rus ilerleyişini durduracak durumda olmadıkları aşıkardı.”¹⁸⁹

Cedidçilik, bir “milli ve medeni” olma amacını taşır. Kurat’ın yine “*Türkiye ve Rusya*”sında, Rus-Japon Savaşı’nın (1904-1905) anlatılması münasebetiyle tıpkı kendi memleketi gibi bir Doğu ülkesi olan Japonya’nın o dönemde geçirdiği değişim anlatırken bu görüşü, dolaylı olarak, yansıtmaktadır:

“Japonya’nın başında duranlar, ancak ‘Batı tekniğini’ benimsemekle kendi varlıklarını devam ettirebileceklerine kanaat getirmişler ve hemen bu yola sapmışlardı....Bütün bunları yaparken, Japonlar kendi milli kültür, gelenek ve yaşayış tarzlarından hiç bir şey feda etmemişlerdi.”¹⁹⁰

Son olarak Kurat tarihçiliği ile ilgili, bizce çok çarpıcı olduğunu düşündüğümüz bir durumu aktarmalıyız. Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girmesi durumu ile ilgili olarak yenilgiyle çıkmış olan bir savaştan sonra Osmanlı için, devlet ricalinde “keşke bu savaşa girilmeseydi”, “Osmanlı’nın tarafsız kalması gerekirdi” gibi düşüncelerin ortaya çıkması hakkında Osmanlı eğer daha farklı bir diplomasi izlemesi durumunda savaşın gideceği istikamet ile ilgili tahminler yapar ve arkasından der ki:

“Fakat, tarihi olaylar ‘olsaydı’ya göre değil, ‘oldu’ya göre mütalaa edildiğinden bu yoldaki bütün mülahaza ve mütalaaaların değeri yoktur.”¹⁹¹

Burada tarih metodunun en önemli konularından birini dile getiren Kurat’ın, aynı zamanda (yukarıda da ayrıntılı şekilde görülebilecek şekilde) Rusya’nın İdil Boyu’na doğru genişlemesi ve buradaki Tatar devletlerini yutması sırasında Osmanlı Devleti’nin “bu duruma sessiz kalması” ve “bu duruma müdahale etmesi gerekliliğini” vurgulaması ilginç bir ikilemdir.

3.2. KURAT’IN TARİH TETKİKLERİ

Peçenek Tarihi (1937), Kurat külliyyatındaki, İdil-Ural ülkesi ile Rusya arasındaki ilişkiyi ele alan ilk çalışmadır. Bir Türk boyu olan Peçeneklerin Deşt-i Kıpçak’a girişi, burada Kiev Rusya’sı ve Bizans ile olan ilişkileri ve tarih sahnesinden yavaşça silinmeye

¹⁸⁹ Kurat. *Türkiye ve Rusya*. Ankara, 2011. Syf: 122

¹⁹⁰ A.g.e. Syf: 125

¹⁹¹ A.g.e. Syf: 579

başladıkları döneme kadarki siyasi tarihleri bu eserin konusudur. Yazıldığı dönemde, Türkçe literatürde Hüseyin Namık Orkun'un "*Peçenekler*"¹⁹² adlı eserinden sonra konu hakkında yazılmış ikinci eserdir. Bizans, Arap kaynaklarından ve Avrupa'da kaleme alınmış araştırmalardan yararlanılarak yazılmıştır.

İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyeti (1682-1718) (1940), Kurat'ın İsveç'te bulunduğu sırada İsveç arşivinden topladığı belgeler ışığında hazırladığı bir kitaptır. Türk tarih yazıcılığında hem yazımında İsveç arşiv belgelerini kullanılmış olması hem de XII. Karl ile ilgili Türkçe'de ilk yapılmış çalışma olması açısından önemli bir eserdir. Çalışma XII. Karl'ın doğumundan Poltova Savaşı sonrası Osmanlı topraklarına iltica edişine kadarki dönemini kapsar.

İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu (1943), *İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyeti* adlı eserin ikinci cildi olarak fakat ilkinden üç yıl sonra çıkmış bir eserdir. Tıpkı birinci cilt gibi İsveç arşiv belgelerinden yararlanılmış olması Türk tarih yazımı içerisinde ilklerden olması açısından önemli çalışmadır. Kral XII. Karl'ın Osmanlı topraklarına ilticası ile Bender Kalesine yerleşmesi ile 1712'de Osmanlı topraklarından ayrılışına kadarki dönemi kapsamaktadır.

Rusya Tarihi (1948) Türkiye'de kaleme alınmış ilk telif Rusya tarihi kitabıdır. Slav kabilelerinden 1917 Ekim Devrimi'ne kadarki geniş dönemi ele alan bu eserin göze çarpan özelliği (özellikle kitabın ilk bölümlerinde) İdil-Ural'da varlık gösteren Türk devlet ve kavimlerinin Rusya'ya yaptığı etkilerin tartışılmasıdır. Kaynak olarak bir çok Rus kroniğinden ve Rusya tarihi ile ilgili klasik eserlerden (Karamzin'in *Rus Devleti Tarihi* gibi) yararlanılmıştır.

Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711) (1.Cilt, 1951; 2. Cilt, 1953), Kurat'ın İsveç arşivinde çalışmasının asıl nedeni olan eserdir. Tıpkı *XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı*'ndaki gibi XII. Karl'ın Osmanlı'ya ilticası ile 1712'de Osmanlı topraklarını terk edişi arasındaki dönemi ele alır. Fakat öncekilerden farklı olarak bu döneme Osmanlı tarafından bakılmaktadır. Bu açıdan XII. Karl ile ilgili diğer iki eseri ile birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler.

¹⁹² Hüseyin Namık Orkun. *Peçenekler*. Remzi Kitaphanesi. İstanbul, 1933.

Türkiye ve İdil Boyu (1966), Osmanlı tarihinin önemli meselelerinden biri olan Don-Volga kanal projesi üzerine yazılmış ve konu ile ilgili bilgi içeren eserler arasında “ezber bozacak” niteliğe sahip bir eserdir. Söz konusu projeyi “planlanmış fakat başarılammış bir proje” olarak yansıtan kaynakları (*Peçevî Tarihi* gibi) ve bu kaynaklara atıf yaparak bu hatayı tekrarlayan araştırmaları eleştirir. Kurat’a göre zaten o yüzyılda böyle büyük bir projeyi teknik olarak hayata geçirmek mümkün değildir. Seferin asıl meselesi İdil Boyundaki Türk devlet ve topluluklarına yardım etmektir. Dönemin Osmanlı tarihi çalışmaları içerisinde, konusu bakımından özel bir yerde duran bu eserde Osmanlı kaynakları yanı sıra Rus ve Leh kaynakları yoğun biçimde kullanılmış ayrıca Fransa, Avusturya ve Venedik arşivlerindeki belgelerden de yararlanılmıştır.

Türkiye ve Rusya (1970), hem Türk-Rus ilişkileri çalışmaları hem de Osmanlı tarihi ve Rusya tarihi çalışmaları için büyük kıymete sahiptir. I. Petro’nun 1700 İstanbul Anlaşması ile Azak Kalesi’ni almasıyla başlayan eser ağırlıklı olarak 19. Yüzyıl Osmanlı-Rusya ilişkilerine, Rusya’nın Osmanlı hesabına genişlemeye başladığı dönemi ele alır. Geniş kapsamlı bir çalışma olduğu kaynakçasına bakıldığında da anlaşılabilen bu eserde, Türkiye ve Rusya arşivlerinin yanı sıra Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İsveç, Avusturya arşivlerinden de yararlanılmıştır. Araştırma eserlerine göz attığımızda yabancı literatürün yanında (gerek araştırma gerekse kaynak eser olarak kullanılmış) Türkçe literatürden birçok eser de kullanılmıştır. Bunu, o tarihte bu konulardaki Türkçe literatürün yavaş yavaş şekillenmeye ve büyümeye başlamasına bağlayabiliriz.

IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri (1972), Kurat’ın uzun bir süredir üstüne çalışıp, kaynak topladığı fakat tama olarak yazmaya ve yayınlamaya ömrünün yetmediği, külliyatındaki son kitabıdır. Kitabı, oğlu tarihçi Yuluğ Tekin Kurat düzenleyip yayınlamış ve bir önsöz yazmıştır. Arşiv belgesi olarak birçok yarlığın kullanıldığı eserde çoğunlukla yabancı menşeli kaynak eserlerden yararlanılmış olup araştırma eserlerin içerisinde de yabancı literatürden olanlar çoğunluğu oluşturmaktadır.

3.3. KURAT İÇİN İDİL-URAL TARİHİNİN ANLAMI

Kurat'ın İdil-Ural tarihi için olan yaklaşımını birkaç farklı açıdan ele almak mümkündür. Kurat ilk olarak, buradaki Türk varlığının Rusya'yı medenileştirmedeki rolü üzerine durur. Elbette, tarihte iki veya daha çok kavmin birbiri ile olan ilişkilerinde kültürel alışverişler olmuştur, fakat Kurat'a göre, Türkler buraya bir medeniyet taşımıştır. Askeri teşkilat ve yönetim teşkilatı ile ilgili birikim Doğu Avrupa'ya Deşt-i Kıpçak yolunu kullanmış göçebeler aracılığı ile gelmiştir¹⁹³ ve taşıdıkları bu medeniyet de Rusya için "medenileşme ve gelişme" yolunda bir basamak teşkil etmiştir. Göçebeliliğin "medeniyetsiz kavimlerin" bir yaşam tarzı oluşu olgusuna da bu bağlamda karşı çıkmıştır:

"Göçebeleri 'maksatsız, keyif için, boşu boşuna bir yerden başka yere giden' zümre olarak görmek yanlıştır. İnsanın yaşayış tarzını tabiat şartları belirler. Bu bakımdan en yüksek bir yaşayış tarzı ile en basit tarzı da aynı olacaktır."¹⁹⁴

Bu "medeniyet taşıma" olgusuna dair birkaç örnek verebiliriz. Kurat, Rusların kendi devletlerinin ilk başkenti olan Kiev'e yerleşmesiyle ilgili şunu demektedir:

"[Rus Devleti'nin kuruluşu sırasında] Orta Dnepr [Dinyeper] sahası Hazarların idaresinde olduğu cihetle, oralarda Hazar tesiri hakimdi; Sambata (sonraki Kiyef) şehrinde Hazarlar tarafından kurulan nizamın işlediği anlaşılıyor. Nitekim buraya çok geçmeden Rus Knezliğinin merkezi nakledilecek ve Rurik'ten sonra Novgorod'da tahta oturan Oleg adlı...knez Kiyef şehrini ele geçirince...Rus devleti sür'atle gelişmek için çok elverişli imkanlara kavuşmuş olacaktır. Hazarların bıraktıkları tesirlerin bu hususta mühim rol oynamış olması mümkündür. Rus 'knezlerinden', Hıristiyanlığı kabulü ile şöhret bulan Vladimir'in... 'Kağan' unvanını taşımış olması da, Hazar tesirinin derecesini gösterecek mahiyettedir."¹⁹⁵

Kiev Rus knezi Svyatoslav ile ilgili söyledikleri buna bir başka örnek teşkil eder:

"...bu Rus prensinin terbiyesi ve kudretinin teşekkülünde Peçenek terbiye sisteminin epey tesiri olduğunu görmemek mümkün değil."¹⁹⁶

¹⁹³ Akdes Nimet Kurat. *Peçenek Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2016. Syf.: 54

¹⁹⁴ A.g.e. Syf: 77

¹⁹⁵ Akdes Nimet Kurat. *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Murat Kitabevi Yayınları. Ankara, 1992. Syf: 41

¹⁹⁶ Kurat. *Peçenek Tarihi*. Syf:109

“[Dostça münasebetlerin olması] Rus askeri teşkilatına Peçeneklerin epey tesir yapmasını sağlamıştır. Bir göçebe başbuğu gibi...yaşardı. Svyatoslav’ın atlı kıtaları da muhakkak ki Peçeneklere benzetmek istemişti.”¹⁹⁷

Bir diğer örneği de Moğol-Moskova Knezliği ilişkileri özelinde aktaralım:

“Moğol-Tatar mirzaları, Moskova Knezliğine, kendileriyle birlikte ‘Moğol-Türk’ devlet teşkilatı sistemini de getirmişler ve Moskova Knezliğinde bu sistemin tatbikinde rol oynamışlardır.”¹⁹⁸

Bununla beraber Altın Ordu’nun Rusya’yı etkilemesi meselesine biraz daha temkinli yaklaşmakta, “Altın Ordu’nun Ruslar üzerinde yaptığı tesirleri fazla büyütme de doğru değildir.” demektedir.¹⁹⁹

Bir diğer mesele İdil-Ural’daki Türk devletlerinin Rusya ile olan siyasi ilişkilerindeki durumu ile ilgilidir. Tarihe baktığımızda yüzyıllar boyu hem Deşt-i Kıpçak’tan gelip geçen hem de buraya yerleşmiş kavimler (özellikle Altın Ordu’nun mirasçısı olan Tatar hanlıkları) Rusya’nın, Karadeniz’e ve Batı Sibiryaya doğru ilerlemesinin önünde bir set oluşturmuşlardır.

Bir Kazan Tatarı olan Kurat’ın tarih yazımında ise söz konusu bölgeye hâkim olmuş olan Türk devletlerini (özellikle Tatar hanlıklarının) “Rusya karşısında bir set” oluşturması ve Deşt-i Kıpçak’ın “ebedi bir Türk Yurdu oluşu” olguları, kendisi tarafından işaret edilmektedir:

[Peçeneklerin Dinyeper ticaretini engellemeleri hakkında]: “Peçenek tehdidi yüzünden Rusların Dnepr’i [Dinyeper] takiben Karadeniz’e çıkmaları da durduruldu. Bu suretle Peçeneklerin Karadeniz’in kuzeyine gelmeleri ve burada 150 yıl kalmalarının en büyük sonucu Rusların Karadeniz’e inmeleri hamlesine set çekmiş olmasıdır. Peçeneklerden sonra Kumanlar aynı şeyi yapacaklar ve kuzey Karadeniz bozkırlarının bir ‘Türk ülkesi’ olarak kalması devam edecektir.”²⁰⁰

“4.yüzyıldan beri bir Türk yurdu olan Kırım [sadece] ahali ile değil tarihi abideleri, camileri, mezarları ile bir Türk-Müslüman yurdudur.”²⁰¹

Ayrıca söz konusu bölgedeki Türk-Rus ilişkilerinde Türklerin “daha makul” bir taraf olduğunun üzerinde durulması, dikkati çeken bir diğer olgudur. Kurat’a göre İdil Boyu

¹⁹⁷ Kurat. *Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Syf: 49

¹⁹⁸ A.g.e. Syf: 149

¹⁹⁹ A.g.e. Syf: 126

²⁰⁰ A.g.e. Syf: 55

²⁰¹ A.g.e. Syf: 273

devletleri Rus kaynaklarında bahsedildiğini aksine devamlı saldırgan tavırlar sergileyen devletler değil aksine Rusya ile dönem dönem ticari ve siyasi anlamda iyi ilişkileri olan siyasi organizasyonlardır, “kendi hallerinde yaşayan kavimlerdir.”

Türklerin Rusya’ya yaptığı akınlar hakkında eserlerinin çeşitli yerlerinde şunları aktarır:

“Yaklaşık olarak 121 yıl içinde 11 Peçenek akınından bahsediliyor; yani her 11 yıla bir Peçenek akını isabet ediyor; ...görülüyor ki Peçenekler hattı zatında Rus yurdunu fazla rahatsız etmiş değildirler. Akın yaptıkları zaman, bunun da bazı makul sebepleri olması mümkündür: Onlar ya tahrik edilmişler veya Rus knezleri tarafından kendileri davet edilmişlerdir.”²⁰²

“[Rusya’da yazılmış olan] vekainamelerde tam 22 yıl herhangi bir Peçenek akınından bahsedilmemesi, Ruslarla Peçenekler arasında iyi münasebetlerin... devam ettiğine delalet eder. Fakat Kiev Knezliği’nin başına Svyatoslav gibi... bir knezin geçmesi ile Ruslarla Peçenekler arasında çatışmaların yeniden başlayacağı aşıkardı... Vekainamelerde, tabiatıyla, saldırgan olarak Peçenekler gösteriliyorlardı...”²⁰³

“Rus tarihçilerinden birçoğu Kumanların Rus arazisine akınlarını ve Rus knezlerinin onlara karşı komalarını, Rus tarihinin ‘Steple mücadele’ safhasının en çetin bir devri olarak vasıflandırıyorlarsa da, bu görüş aslında isabetli değildir. Rus vekainamelerinde Kumanlarla mücadeleye ait kayıtların çoğu ‘dramatize’ edilmiştir... Yine vekainamelerde görüldüğü üzere Kumanlarla Ruslar arasında yalnız savaş değil, çoğu zaman gayet dostça münasebetler de tesis edilmiştir... Rus vekainamelerinde şayet sık sık Kuman akınları ve Kuman harplerinden bahsediliyorsa bunlarda kabahatli tarafın yalnız Kumanlar olmadığı bilinmektedir.”²⁰⁴

“Kazan Hanlığı ile Moskova Rusyası arasında 14 defa harp vuku bulmuştur. Bunların sekizi... Moskova’nın, altısı... Kazanlıların teşebbüsü ile başlamıştı; demek oluyor ki Kazan Hanlığı durmadan Rusya’ya hücum yaparak, Rus köylerini ve şehirlerini yağma eden bir devlet diye vasıflandırmak yersizdir. Mahmud Han idaresinde Kazan Hanlığı en kudretli devrini yaşamasına rağmen, Moskova’ya karşı sefer açılmaması, Kazanlıların kendi hallerinden yaşamak istediklerini ve mühim bir sebep olmadan Rusya’ya karşı harekete geçmek istemediklerini göstermektedir.”²⁰⁵

Rusya’nın bozkırla olan siyasi ilişkisinin önemli bir kısmını “Tatar Boyunduruğu” dönemi oluşturur. Bu dönemde Moğollar ile Altın Ordu ve ardılları, Rus knezliklerini kendilerine bağlamışlar, hanlar knezlerden bağıllık talep etmişler ve dönemin Rus

²⁰² A.g.e. Syf: 48

²⁰³ A.g.e. Syf: 49

²⁰⁴ A.g.e. Syf: 76

²⁰⁵ Akdes Nimet Kurat. “Kazan Hanlığı”. *Makaleler* (Cilt II). (Hazırlayanlar: Nihat Yazılıtaş, Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2015. Syf:4

siyasetinin önemli bir oyuncularına haline gelmişlerdir. Kurat bu dönemin bir “boyunduruk” olmadığını ileri sürer ve Altın Orda ile Tatar hanlıklarını şöyle savunur:

“Şüphesiz yabancı bir zümrenin, hele ırk ve din bakımından büsbütün ayrı olan bir kavmin hakimiyeti kolay bir şey değildir. Fakat 240 yıl süren Altın Ordu hakimiyeti neticesinde Ruslar, dillerini, dinlerini, topraklarını ve idare teşkilatlarını tamamiyle muhafaza etmek şöyle dursun, bütün bunları geliştirmeye muvaffak olduklarına bakılırsa, bu Tatar hakimiyetinin ‘boyunduruk’ olmadığına hükmetmeliyiz.”²⁰⁶

“Deşt-i Kıpçak surunu bekleyen Tatarların” kendi aralarındaki siyasi çekişmelerin Kurat tarafından ele alınışını da incelemeliyiz. Kendisi bu konuda, Tatar devlet adamlarının “aralarında kavga ederek, devletlerini Rusya karşısında zayıf bırakmalarını” eleştirir ve bu sayede Rusya’ya, onların hesabına genişleme fırsatını vermekten sorumlu tutar:

“[Altın Orda Hanı Ahmet Han’ın Aybek tarafından öldürülmesi hakkında]: Bu vaka dahi kendi başına, o sıralarda Altın Ordu’da hüküm süren Han oğulları arasındaki mücadele hakkında bir fikir verebilecek mahiyettedir. Birçoğu şahsi kırgınlık, kin, intikam etkileriyle hareket eden ve çoğunu ehliyesiz, cahil ve gaddar kimselerin teşkil ettiği bu ‘Çingiz Oğulları’ işte bu kanlı mücadeleleri ile, vaktiyle muazzam bir devlet olan Altın Ordu’yu yıkmak hususunda birbirleriyle yarış ettiler. Çingiz Oğulları arasındaki rekabet ve mücadele, Altın Ordu’nun kalıntıları üzerinde meydana gelen her türlü ‘Hanlıklar’ arasında da devam edip gidecek ve onlar da birbirlerini ‘yiyerek’ Moskova Rusyasının yükselmesine hizmet edeceklerdir.”²⁰⁷

“[Kazan Hanlığındaki mirzalar hakkında]: Görülüyor ki Kazan büyükleri sırf hakimiyeti ele geçirmek, nüfuz sahibi olmak sevdasıyla hareket ediyorlar ve buna ulaşmak için de Kazan Hanlığı’nın ezeli ve ebedi düşmanı olan Moskova ile münasebete girişmek, Ruslar’ı Kazan’ın iç işlerine karıştırmağa davet etmekten asla çekinmiyorlardı. Safagerey Han gibi tam bir ‘milli Türk ve Müslüman’ siyasetini, Kazan’ın tamamiyle müstakil bir devlet olması politikasını, takip eden bir Hanın mevkiini sarsmak yolunda bu kişiler ellerinden gelen bütün gayreti sarfediyorlardı. Kazan Hanlığı’nı uçuruma götüren en mühim amil de işte bu olmuştur.”²⁰⁸

Kurat, Rusya’nın “önünün açılmasının” bir diğer nedeni olarak bir Türk hükümdarı olan Timur’u göstermektedir:

“Hindistan, Irak, İran, Anadolu’dan başka Altın Orda seferleri ve tahribatı ile şöhret bulan Aksak Timur, netice itibarıyla Türk tarihinde çok meş’um bir rol oynamıştır. 1402’de Ankara Savaşı’nda Yıldırım Bayezid’i esir almakla, Anadolu’daki Türk Birliğini elli yıl (Fatih’e kadar) geciktirdiği gibi 1391 ve 1395

²⁰⁶ Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Syf: 127

²⁰⁷ A.g.e. Syf: 144

²⁰⁸ A.g.e. Syf: 177-178

yıllarında bir Türk-İslam Devleti olan Altın Ordu'ya karşı iki tahripkâr sefer yapak suretiyle bu devleti temelinden yıkmış ve Moskova Rusyası'nın süratle yükselmesini sağlamıştır.”²⁰⁹

3.4. AKDES NİMET KURAT VE RUSYA

Rusya'da yaşadığı dönemin etkisi ve İdil-Ural tarihine dair yukarıda görüşleri beraber göz önüne alınırsa Kurat'ın Rusya ile ilgili düşüncelerinin pek olumlu olmadığını tahmin edebiliriz.

Rusya tarihi, Kurat'ın akademik külliyatının büyük bir kısmını oluşturur. Bu külliyatta bulunan eserlerinin, konuyla ilgili literatürün incelendiği bölümlerde, Rus tarih yazıcılığını eleştirmektedir. Eleştirinin asıl nedeni Rus tarih yazımının içerdiği “ideolojik alt metindir”. Kurat'a göre Çarlık dönemi tarihçileri “Rus milliyetçiliği” temelinde Türkleri adeta “hakir görmekte”dirler”. Sovyet tarihçiliğinde de belli bir ideolojik taraf olduğunu, “Stalinist yönetim doğrultusunda” araştırmaların yürütüldüğünü belirtir. Bununla beraber bu araştırmaların söz konusu alanlara dair bilgi edinmek için iyi kaynaklar olduğunu da ayrıca ekler.²¹⁰ Benzeri bir eleştiriye “Türkiye ve İdil Boyu” kitabında da yapar:

“Bilindiği veçhile Sovyet tarihçilerinin çalışmaları ve görüşleri belli bir ideolojiye göre uyarlandığı ve ‘dogmatik’ olduğu için, ilmi ve inandırıcı olmaktan uzaktır; mamafih bu hususta bazı istisnalar da yok değildir.”²¹¹

Rus tarihçileri ile ilgili bir diğer değerlendirme de şöyledir:

“Rus kaynakları Kıpçaklarla olan ilişkileri ‘dramatize’ etmektedir. Sonraki Rus tarihçiler de milli taassupları icabı gerek Peçenekler gerekse Kumanlara karşı Rus knezlerinin savaşlarını olduğundan başka türlü tefsire çalışmışlardır.”²¹²

“Peçenekler” adlı eserinde Kurat, Sovyet tarihçi P.Golubovsky'in Peçenekler ile ilgili yaklaşımı hakkında şunu demektedir:

“Tabiatıyla bu araştırmacı, Peçenekler ve diğer Türk kavimlerini yalnız Rus yurduna hücumla uğraşan halklar gibi tasvir ediyor. Peçeneklerin Güney Rusya'daki hayatları hep bu gözle görülmüş ve tasvir edilmiştir. Buradaki göçebelerin Rus yurdunun siyasi mukadderatı üzerinde mühim roller oynadığı

²⁰⁹ A.g.e. Syf: 138

²¹⁰ Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Devletleri*. Syf: 2

²¹¹ Akdes Nimet Kurat. *Türkiye ve İdil Boyu*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2011. Syf: 9

²¹² Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Devletleri*. Syf: 75, 76

belirtiliyor; Golubovsky'ye göre bunların Rus tarihi için rolleri menfidir: Bu müellifin fikrinde, 'göçebelerin hareketleri Güney Rusya steplerindeki Slav zümrelerinin medeni gelişmelerini engellemiştir; zira buradaki Slavlar göçebelerin gelmeleriyle deniz boylarından uzak düşmüşlerdir.' Peçeneklerin ve diğer Türk halklarının Rusları denizden uzak bıraktıkları doğrudur; fakat medeniyetlerinin gelişmesine engel olmaları, tartışmaya değer bir meseledir."²¹³

Aynı eserinde bu sefer Çarlık Rusyası dönemi tarihçisi V.Vasilyevski için benzer bir eleştiri getiriyor:

"Bu Rus bilimadamı, kendisinin Türkleri hor gördüğünü hiç de gizlemiyor ve bilhassa üzerinde çalıştığı Peçenekleri tam bir 'barbar' olarak telakki ediyor."²¹⁴

Eserin ilerleyen kısımlarında yine Vasilyevski'ye başka bir eleştiride bulunuyor:

"Bizans imparatorunu XI. yüzyıl sonlarında Kuman beylerine muavenet ricasıyla mektuplar göndermiş olması, eserini XIX.yüzyılın sonlarında yazan ve bir Rus olan Vasilyevski'nin sınırlarını fena şekilde bozmuş olsa gerektir. Yazar, 'Bizans imparatoru Batıdan daha insaniyetli müttefiklerinin gelişinden önce pis, Allahsız, kel Kuman beylerine müracaat etmek mecburiyetinde kalmıştı.' diye yazmaktadır. Halbuki Vasilyevski, o sıralarda Kumaların o 'kel' beylerinden tüm Rusya'nın titrediğini ve Rus knezlerinin onlara yaltaklandıklarını; ayrıca 'daha insaniyetli müttefiklerin' 113 yıl sonra Bizans başkentine hücumla Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermiş olduklarını unutuyor!"²¹⁵

Bunları demekle beraber Kurat Vasilyevski'nin bu eserinin 1877-78 Osmanlı-Rusya Savaşı döneminde yazıldığını da ayrıca belirtiyor.²¹⁶

Kurat'ın, Rus tarihçilerinin Rusya üzerindeki Tatar etkilerini reddetmelerine dair bir eleştirisi de vardır:

"Tanınmış Rus tarihçilerinin (Soloyev, Ključevski) bu [Tatar] tesirleri[ni] inkâr etmeye çalışmaları, ilmi sebeplerden ziyade milli Rusçuluk hislerinden ileri gelmiştir."²¹⁷

Kurat'ın, eserlerinde Rusya tarihini incelerken içinde bulunduğu psikoloji, İdil-Ural tarihini incelerken içinde bulunduğu psikolojinin tersinedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, İdil Ural'daki Türkler ne kadar "makul, barışçıl ve medeni" ise Rusya da bir o

²¹³ Kurat. *Peçenekler*. Ankara, 2016. Syf: 21

²¹⁴ A.g.e. Syf: 22

²¹⁵ A.g.e. Syf: 251

²¹⁶ A.g.e. Syf: 251

²¹⁷ Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Devletleri*. Ankara, 1993. Syf: 126

kadar “aşırı ve emperyalisttir.” Kurat Rusya’yı adeta “etrafına zarar veren bir oluşum” olarak değerlendirmektedir ve özellikle bunu Türk devletleri açısından dile getirir:

“Son 350 yıl içinde mütemadi savaşıp komşuları hesabına bu kadar genişleyen başka bir millet olmamıştır. Karakteristik vasıfları yayılma ve komşuları hesabına çoğalmadır. Bundan en çok mutazzarın olan Türk kavimleri ve devletleridir.”²¹⁸

I. Petro’nun reformları ile ilgili bir bahiste yine buna benzer bir düşünce dile getirilir:

“Avrupa’dan askeri yenilikler alındı ve bu, Rusya’nın güçlenmesini sağlayarak Türklerin [Osmanlı Devleti’nin] aleyhine genişlemesine yol açtı.”²¹⁹

“Rusya Tarihi” adlı eserindeki, Rusya’nın Avrupa ile kültürel iletişimi hakkında olan “Kültür Değişikliğine Doğru” adlı bölümünün başında bulunan, bu iletişim öncesi Rus halkıyla ilgili olan fikirleri oldukça açıklayıcı ve çarpıcıdır:

“Moskova’nın en yüksek tabakalarından başlayarak, her çeşit Rus tabakası, kendilerinin en doğru dine sahip olduklarını iddia etmekte, yabancılara karşı kin beslemekte, Rus devleti, Rus dini, Rus hayatının yabancılardankine nispeten daha yüksek olduğunu zannetmekte idiler; Moskova Rus cemiyeti tam manasiyle statik bir cemiyet, kendini beğenen, kendi büyüklüğü ile kibirlenen bir kitleden teşekkül etmekte idi. Halkın aşağı tabakası cahil...olduğu gibi...yukarı tabakalar da halktan az farklı idi.”²²⁰

Kurat’ın bu tutumu Rus çarları özelinde de böyledir. Çarların genel özelliklerinin bahsedişinin yanı sıra onları “Türk düşmanı” ve hatta “kötü insanlar” oluşlarını vurgularcasına betimler.

Kiev Rus Devleti knezi Vladimir Monomach’ın iki Peçenek başbuğunu (önderini) öldürtmesi hakkında, bir kronikten de alıntı yaparak, bize şunları aktarıyor:

“Elçilere hiçbir yerde dokunulmadığı halde, Ruslar onları hainane bir tarzda öldürmüşlerdir... [kronikte] teferruatıyla nakledilen bu sahne [Peçenek başbuğlarının öldürülmesi], Rus tarihinde çokça tesadüf edilen bu kabil ihanet sahnelerinden ilki olarak bilinmektedir.”²²¹

Çarlık öncesi tarihten, Novgorod knezi Aleksandr Nevski ile ilgili fikirleri ikinci bir örnek olarak verilebilir. Kurat, Nevski’nin zamanında İsveç ve Töton Şövalyelerine karşı

²¹⁸ Akdes Nimet Kurat. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2014. Syf: XXIII

²¹⁹ A.g.e. Syf: 145

²²⁰ A.g.e. Syf: 257

²²¹ Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Devletleri*. Syf: 80-81

kazandığı zaferler nedeniyle yüceltmesinin bir abartı olduğunu çünkü sonrasında kendisinin “büyüklüğüne” rağmen Moğollara “yüz sürmeye gittiğini” belirtiyor.²²²

1479 yılında Kırım hanı Mengligiray Han, Altın Orda'nın hakimiyeti için Ahmet Han'a karşı Moskova Knezi III.İvan ile ittifak kurmuştu. Çar bu ittifak dolayısı ile Mengligiray'a birçok hediye göndermiştir. Kurat burada knez hakkında bir çıkarımda bulunur:

“Halbuki bu ise [hediye gönderme] tam manasıyla ‘bir Moskof kurnazlığından ve hilekarlığından’ başka bir şey değildi.”²²³

Bu konuda kayda değer şey, Kurat'ın, kendi nezdinde olumsuz bir intibaya sahip III. İvan ile ittifak yapmış olan Mengligiray'ı “mazur görmeye çalışmasıdır”. Altın Orda ile ilgili bir endişesi kalmayan Mengligiray'ın hücum yönünü sonradan Moskova'ya çevirmesi hakkında şunu söyler:

“Dolayısı ile Mengligiray Han hiç olmazsa saltanatının son yıllarında, Moskof keferesine karşı yaptığı gazalarla iyi bir ad bırakmaya çalışmış olmalıdır.”²²⁴

Kurat Rusya'nın ilk çarı olan IV. İvan'ın (Korkunç İvan) diplomatik dili ile ilgili şunları söyler:

“Korkunç İvan, mutadı veçhile, işine gelmediği zaman birçok şeyleri ‘bilmemezlikten’ gelir be olup bitenlerden asla kabahati olmadığına inandırmak isterdi.”²²⁵

Mengligiray'dan sonra Kırım hanı olan Devletgiray Han'ın Moskova akını sırasında şehirden kaçan çar IV.İvan'dan, Kurat şöyle bahseder:

“[Akın sürerken] Çar IV.İvan ise, Tatar atlılarının yaklaştığını öğrenince, vaktiyle dedelerinin bir çoğunun yaptığı gibi, selameti Kremlin'den çıkıp sıvışmakta buldu.”²²⁶

Rusya Çarlığının ilerleyen dönemlerindeki hükümdarlar için de benzer tespitlerde bulunmuştur. Örnek vermeye I.Petro (Büyük Petro) ile ilgili fikirlerinden başlayabiliriz. Kurat, Petro ile ilgili genel bir tasviri “Rusya Tarihi” kitabında yapmaktadır:

²²² Kurat. *Rusya Tarihi*. Syf: 87

²²³ A.g.e. Syf: 219

²²⁴ A.g.e. Syf: 223

²²⁵ Kurat. *Türkiye ve İdil Boyu*. Syf: 151

²²⁶ Kurat. *Rusya Tarihi*. Syf: 240

“Cehalet, hunharlık, ahlaksızlık gibi birçok kusuruna rağmen Rusya’yı büyütme...yolundaki faaliyeti ona Rusya tarihinde mümtaz bir mevki kazandırmıştır.”²²⁷

Kitabın önceki sayfalarında yine Petro’nun “kötülüğüne” ve “Türk düşmanlığına” vurgu yapar. O, Rusya’yı büyüterek Türkiye’nin en büyük düşmanı haline getirmiştir.²²⁸ Kendi milletine kötü davrandığı belirterek, Petro’nun St. Petersburg kentinin inşasında “yüzbinlerce mujiğin (Rus köylüsünün) feda edilmesini gayet tabii” karşıladığını söylemiştir.²²⁹

Avrupa’da Napolyon Savaşları sırasında Rusya’da çar olan I. Aleksandr’ın, dönemin liberal düşüncelerinden mistisizme dönüşü ile ilgili olarak Kurat çar hakkında şunları söyler:

“Fakat Rus çarı bu telakkilerinde samimi değildi; o, karakteri itibariyle ‘sahtekardı’ ve ancak geçici bir zaman için bazı parlak fikirleri benimser gibi görünür, yanındakileri aldatır, sonra büsbütün başka görüşlerin peşine takılırdı.”²³⁰

I. Aleksandr’ın hemen ardından çar olan I. Nikola ile ilgili olarak da onun kendisinden önceki çarlar gibi bir “Türk düşmanı” olduğunu hem “Rusya Tarihi” hem de “Türkiye ve Rusya” adlı eserlerinde belirtir.²³¹

Bu noktaya kadar anlattığımız olay ve durumlar çarlık Rusya’sı dönemine aittir. Fakat 1917 ve sonrasındaki Sovyetler Birliği dönemi için de Kurat’ın Rusya’ya bakışında ciddi bir değişme olmadığını ve hatta ileride vereceği eserlerdeki komünizm karşıtlığını da rahatlıkla görebiliyoruz.²³² Buradan yola çıkarak kendisi için önemli olanın Rusya’nın sahip olduğu rejim türünün değil Rusya’nın devlet politikası olduğunu söyleyebiliriz; bunun en açık örneğini kendisinin “Panslavizm” makalesinde görmek mümkündür. Ona göre, Sovyetler Birliği, Yugoslavya hariç, bütün Slav milletlerini baskı ve nüfuz altına almıştır; Slav milletleri dayanışmasının fiilen meydana gelmesi, görünüşte olsa dahi

²²⁷ A.g.e. Syf: 291

²²⁸ A.g.e. Syf: 291

²²⁹ A.g.e. Syf: 285

²³⁰ A.g.e. Syf: 330

²³¹ Kurat. *Türkiye ve Rusya*. Syf: 54; Kurat. *Rusya Tarihi*. Syf: 343

²³² Akdes Nimet Kurat. “Panslavizm”. *Makaleler* (I.Cilt). Syf: 589-639; A.g.y. “İstiklâl Savaşı’nda Komünizm Faaliyeti”. *Makaleler* (II.Cilt). Syf: 467-557; A.g.y. “Sovyetler Birliğinde Türkler ve İslamiyet”. *Makale* (III.Cilt). Syf: 545-589

“Panslavizm” diye bir cephenin ortada olduğunu gösterir.²³³ Makalesinin sonlarına doğru bu konuyu açıklamaya devam eder:

“Bolşevizm rejiminin ilk on-onbeş yılı nispeten ‘beynelmilecilik’ ruhunda bir siyaset takip ve Rus milliyetçi önleyici bir mahiyet arz etmekteydi. Fakat yıllar geçtikçe bu siyaset değişti ve Sovyet Rusyası tedricen Rus milliyetçiliği platformuna kaymaya başladı 1935 yılına doğru bu kayış süratlendi ve Sovyet Rusya... Çarlık Rusyasının benimsemiş olduğu prensiplerden kısmı azamını... , benimsemiş olduğunu teyit etmiş ve dünya politikasında Sovyet Rusyanın bu yeni tip siyaseti kendi başına ehemmiyetli bir unsur teşkil etmeğe başlamıştı.”²³⁴

Sovyetlerin diğer milletlere bakışıyla ilgili olarak Kurat “Türkiye ve Rusya” eserinde Bolşevikler’in “Milletlerin Hakkı Deklerasyonu” hakkında şu fikri şudur:

“Halbuki ne Lenin ne de Stalin, hiçbir zaman, Rusya’daki milletlere hakiki bir ‘hürriyet’ ve ‘istiklal’ tanımak ve bunun neticesinde Rusya’yı parçalamak niyetinde değildiler. ‘Milletlerin Hakkı Deklerasyonu’nun da tıpkı ‘Barış Dekrati’ gibi, tamamiyle siyasi mahiyete sahip olup, sırf propaganda maksadı ile kaleme alınmış vesikalardan biri olduğunu, sonraki gelişmeler açıkça göstermiştir.”²³⁵

“1917 Şubat İhtilali ve Rusya İhtilali” adlı makalesinde de Rusya’daki komünist ihtilâlin, görünüşte olduğu gibi işçilerin kurduğu bir rejimi getirmediği, belli bir zümrenin idaresi ile bu zümrenin yönetime geldiğini anlatmaktadır.²³⁶

Her ne kadar konusu itibariyle Türkiye tarihini içerisindeki bir olay hakkında olsa da Kurat’ın komünizm ile ilgili fikirlerini yansıtmaya açısından “*İstiklal Savaşı’nda Komünizm Faaliyetleri*” adlı “yazı dizisine” de kısaca değinmeliyiz.

Yeni İstanbul Gazetesi’nde “Dr. Samih Çoruhlu” takam adıyla yazdığı bu yazı dizisinde, “kapitalizmin nimetlerden faydalanıp burjuva hayatı süren”²³⁷ Türkiye’deki komünistler hakkında “Türkiye’yi Sovyetler’e peşkeş çekmek niyetinde oldukları” ithamında bulunur.²³⁸ Onlar, Türk halkı “bir ölüm- kalım mücadelesi verirken Türk milletinin savaş azmini kırmak için bütün gayretleri sarf etmişler, askerleri ve işçileri kışkırtmaya kalkmışlardı.”²³⁹

²³³ A.g.y. “Panslavizm”. *Makaleler* (I.Cilt). Sayfa:590

²³⁴ A.g.m. Sayfa:632

²³⁵ Kurat. *Türkiye ve Rusya*. Ankara, 2011. Syf: 330

²³⁶ Akdes Nimet Kurat. “1917 Şubat İhtilâli ve Rusya Türkleri”. *Makaleler* (II.Cilt). Syf: 96

²³⁷ Akdes Nimet Kurat. “İstiklâl Savaşı’nda Komünizm Faaliyeti”. *Makaleler* (II.Cilt). Syf: 469

²³⁸ A.g.m. Syf: 468, 488

²³⁹ A.g.m. Syf: 471

Bunun yanında, o dönemde Millî Mücadele’yi yöneten Mustafa Kemal’in Sovyetler’den aldığı yardım hakkında da şunu söylemektedir:

“Mustafa Kemal Paşa’nın ve etrafındaki Türk milliyetçilerinin ‘İstiklal Mücadelesi’ sırasında Bolşevik Rusya ile yakın münasebetler kurması, ancak Rusya’dan maddi yardım alamak ihtiyacından doğan bir zaruret, yani İngilizlerin dediği gibi ‘a policy of necessity’den başka bir şey değildi. Fakat bu zarurettten Rus beslemesi bazı kimselerin geniş ölçüde istifade ile Türkiye’yi ‘Bolşevikleştirmek’ için faaliyette buldukları da bir hakikattir. Dolayısıyla ‘İstiklal Mücadelesi’nde Türk komünistlerinin oynadıkları menfi rollerini gün ışığına çıkarmak ve hareketlerin hakiki mahiyetini ortaya koymak gerekiyor. Milli tarihimizin en kritik anında ve ‘ölüm-kalım’ savaşı zamanında Mustafa Kemal (Atatürk)in Bolşevik-komünistlere karşı tutumunu aydınlatmak bugünkü şartlar içinde [1966 yılında] bilhassa önemlidir.”²⁴⁰

3.5. AKDES NİMET KURAT VE TÜRKİYE

Her ne kadar İdil-Ural ve Rusya ilişkilerinin dışında gibi görünse de Kurat’ın tarih yazımında Türkiye’nin bu iki taraf arasındaki yeri önemlidir.

Kurat için “Osmanlı Türkiyesi”, “Türk ve İslam dünyasının önderidir”. Bu önderliğin ona getirdiği bir sorumluluk vardır. Özellikle, Osmanlı’nın Rusya ile mücadele halinde bulunan İdil-Ural devletleri ile olan ilişkilerinden bahsettiği bölümlerde hem Osmanlı’nın az önce bahsettiğimiz “koruma sorumluluğunu yerine getirmesi” gerekliliğini hem de bu “sorumluluğunu” yerine getirdiği taktirde (ileride Rusya ile ilişkileri dahilinde yaşanacak olaylara atıfla) bunun kendisine sağlayacağı avantajları vurgular. Çünkü Osmanlı “er veya geç güneye inmek isteyen bir devlet olan Rusya ile karşılaşılacaktı.”

Osmanlı tarihinde sabit olduğu üzere, Osmanlı’nın kuzeye yayılışı Kırım Hanlığı’nın hakimiyet altına alınmasıyla sınırlı kalmıştır ve diğer Tatar devletleriyle ilişkileri de Kırım’a kıyasla daha zayıftır. Kurat da bu noktayı belirtir:

“Osmanlı Devleti tarafından Moskova Rusyası’nın bir ‘rakip olarak görülmeğe başlanmasının tam zamanı tespit edilemiyor; bunun başlangıcı tefsir tarzına göre değişebilir. Karadeniz kıyılarına sahip büyük bir devletle, bu denize inmeğe başlayan ikinci büyük bir devlet arasında ergeç rekabetin başlanması kadar tabii ne olabilir? Diğer yandan, 900 yıllarından itibaren İslam dinini kabul ve İslam-Türk kültürü dairesine intisab etmiş olan ‘İdil Boyu’na karşı İslam dünyasının başı sayılan ‘Halife’nin, yani Osmanlı padişahının az veya çok bir ilgi göstermesi de beklenirdi.”²⁴¹

²⁴⁰ A.g.m. Syf: 475

²⁴¹ Kurat. *Türkiye ve İdil Boyu*. Syf: 16

Bu çerçevede, Kazan Hanlığı ile ilgilenilmemesi ve Rusya karşısında bu hanlığa yardım edilmemesinin sonuçlarını bize anlatır:

“Devrin en büyük ve en kudretli Türk İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu...Kazan ülkesiyle ya hiç ilgilenmemiş veya yetersiz bazı teşebbüslerde bulunmakla yetinmiş ve Kazan Hanlığını Moskoflar tarafından yok edilmesini önlemek amacıyla ciddi bir harekete geçmemiştir. Türk-İslam dünyasının en uzak bir köşesinde, nispeten küçük ve zayıf bir devlet olarak Kazan Hanlığı, bu suretle, kuvvetli Moskova karşısında tek başına bırakılmış ve [buna dayanamayarak] düşman istilası altında ezilmiş, yok olmuş gitmiştir.”²⁴²

İlgilenildiği taktirde olacakları da Kırım Hanlığı örneği ile göstermiştir:

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne bağlanmasının en mühim neticesi siyasidir..Kırım'da asayiş oluşmuş ve taht kavgalarının önüne geçilmiştir. Fakat Osmanlı himayesinde olmayan diğer devletler Moskova karşısında eriyip gitmişlerdir.”²⁴³

Bununla beraber Osmanlı'nın Kırımla ilgili politikasını yine Türk-Rus ilişkileri çerçevesinde eleştirmekten geri durmamıştır:

“Osmanlı Devleti Kırımlıların yerleşmesini arzu etmiyordu, çünkü ordusuna süvari sağlamak istiyordu. Ayrıca askeri teşkilatlarının ve silahlarının eskiliği nedeniyle Rusya karşısında gerçi çekilmeye mecbur kalmışlardır.”²⁴⁴

Kırım özelinde Osmanlı'yı eleştirdiği bir diğer örnek olarak da şunu verebiliriz:

“1768 Osmanlı-Rus savaşı sonrası Kırım'a gerekli ateşli silah yardımı yapılmaması sonucunda Kırım kendini Ruslara karşı koruyamadı.”²⁴⁵

Osmanlı'nın (manevi konumundan ötürü) Rusya'ya karşı İdil-Ural memleketini korumak üzere harekete geçmesi, Kurat'a göre meşru bir hareket olacaktı. Rusya'nın Astarhan şehrini ele geçirmesinden sonra Osmanlı'nın buraya bir sefer düzenlemesi gereğini anlatırken bunun meşruiyetini şu şekilde açıklar:

“Astarhan'a karşı yapılacak bir sefer, haddi zatında, Ruslara karşı bir taarruz sayılamazdı. Kazan ve Astarhan Hanlıkları,...aslında Ruslara ait ülke[ler] değildi; buraları henüz on-on beş yıl öncesine kadar

²⁴² Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Devletleri*. Syf: 199

²⁴³ A.g.e. Syf: 224

²⁴⁴ Kurat. *Türkiye ve İdil Boyu*. Syf: 78

²⁴⁵ Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Devletleri*. Syf: 267-268

‘İslam diyarı’ idi. Osmanlı padişahı ‘Halife-i ruy-i zemin’ sıfatıyla müdahale eder ve bu ülkeleri eski sahiplerine iade ederse-bu bir taarruz değil, status quonun yerine getirilmesi olacaktı.”²⁴⁶

Kurat’a göre Osmanlı’nın kuzeye olan ilgisizliğinin nedenleri Rusya’nın onlar tarafından “küçük” görülmesi ve Osmanlı’nın dış politikada daha ziyade Akdeniz coğrafyasına yoğunlaşmış olmasıdır.²⁴⁷ Bu nedenlerle de kuzey politikası ile ilgilenmeyi Kırım Hanlığı’na bırakmıştır.²⁴⁸

Kurat’ın Osmanlı’nın İdil-Ural politikasını eleştirmesinin bir diğer önemli nedeni, tarihinin belli dönemlerinde Osmanlı’nın Rusya ile anlaşma yoluna gitmesi, Rusya’yı yenebilecek durumda iken bunu yapmamasıdır. Ona göre, eğer Rusya fırsatı varken engellenebilseydi bu Osmanlı’nın çok işine yarayacaktı.

Osmanlı için “ilk büyük fırsat” Rusya ile İsveç arasında cereyan eden Kuzey Savaşları sırasında “kaçmıştır.” Çar I. Petro “sıcak denizlere inme” politikası doğrultusunda Karadeniz ve Baltık Denizi’ne çıkmayı amaçlamıştır. Karadeniz için Osmanlı ile mücadele ederken, Baltık için de İsveç Krallığı ile savaşmıştır. İsveç ile Rusya’nın arasında yapılan bir dizi savaş, Kuzey Savaşları’nı oluşturur.

Bu savaşlar dizisinin son ve belirleyici savaşı olan, Ukrayna’da yapılan Poltava Savaşı’nın hemen sonrasında, yukarıda bahsedilen fırsatlardan ilki kaçırılmıştır. Savaşta İsveç kralı XII. Karl, I.Petro karşısında mağlup olmuştur ve o sırada Osmanlı kontrolünde olan Bender’e doğru kaçmıştır. Sonra yaşananlar için Kurat’ın yorumu şu olmuştur:

“Bu defa İsveç Kralı’nın bütün gayesi Osmanlı Devleti’ni Rusya’ya karşı savaşa sokmaktı. Kendisine bu hususta Kırım Hanı Devletgerye müzaheret etmekte idi. Devletgerye Han, İsveç Kralının Ukrayna’da bulunduğu sırada, daha Poltava yenilgisinden çok evvel İsveç Kralı’na yardıma gitmek istemiş, fakat Sadrazam Çorlulu Ali Paşa tarafından alıkonulmuştu. Şayet o zaman Kırımlı kuvvetler Karl XII.’in yardımına yetişmiş olsa idiler, Poltava’da İsveçlilerin galip gelmeleri kuvvetle muhtemeldi. Bu suretle Osmanlı sadrazamının Rusya’ya karşı barışçı siyaseti, Çar Petro’nun birdenbire kuvvet kazanması ve Doğu Avrupa’da Rusya’nın en kudretli devlet haline gelmesine yardım etmiştir. Aynı zamanda gerek Kırım Hanlığı ve gerekse Osmanlı Devleti tarafından Rusya’nın büyümesine mâni olmak için en mühim fırsatlardan biri de kaçırılmış oldu.”²⁴⁹

²⁴⁶ Kurat. *Türkiye ve İdil Boyu*. Syf: 102

²⁴⁷ Kurat. *Türkiye ve Rusya*. Syf: 4-5

²⁴⁸ A.g.e. Syf: 4

²⁴⁹ Kurat. *Karadenizin Kuzeyindeki Türk Devletleri*. Syf: 259

XII. Karl'ın Osmanlı ricali içerisindeki girişimleri sonucu Rusya'ya karşı açılan Prut Seferi'nin başlangıcından hemen önce sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa, Rusya'ya karşı barışçı bir politika yürütmek istemekteydi. Kurat, Rusya'nın İsveç ile olan savaşından istifade edilip 1700 yılında kaybedilen Azak Kalesi'ni geri alınabilecek iken Ali Paşa'nın bu barışçı tutumunu eleştirir:

“Halbuki dirayetli devlet adamlarının esas vazifeleri yalnız devletin bütünlüğü ve güvenliğini sağlamak yolunda gayret sarfetmeleri değil, aynı zamanda tehlikeli olmaya başlayan komşunun kudretini kırmak için zuhur eden ilk fırsattan istifade etmeleri gerekiyordu.”²⁵⁰

Kurat'a göre ikinci büyük fırsat da yukarıda bahsettiğimiz Prut Seferi'nde kaçmıştır:

“Rusya'nın Kırım Hanlarına verildiği ‘tış’(vergi)ın yeniden gönderilmesini mümkün kılacak fırsat ‘Prut Barışı’ zamanında kaçırılmıştır. ‘Prut Seferi’ diye bilinen ve bilhassa Devletgery Han'ın yararlılığı sayesinde Çar Petro'nun ordusu her taraftan kuşatıldığı zaman, Rusların talebi üzerine akdedilen barışta, muhakkak ki Kırım Hanına ‘tış’ın tekrar gönderilmesi Ruslara kabul ettirilebilirdi. Birçok husus gibi, Baltacı Mehmed Paşa ve yanındakiler, bunu da ihmal etmişler ve Rus çarı düştüğü bu badireden pek ucuz kurtulmuştur. Bundan böyle Kırım Hanlarının menfaatlerini korumak için yeni bir fırsat zuhur etmek şöyle dursun, aksine Rusya gittikçe kuvvetlenmiş ve yalnız Hanlığın değil, Osmanlı Devleti için dahi büyük bir tehlike teşkil etmeğe başlamıştır.”²⁵¹

Prut Savaşı'nın ardından imzalanan Prut Anlaşması'nın maddeleri ile ilgili de bir yorumu vardır. Söz konusu anlaşmanın görüşmelerinde, o sırada Osmanlı'nın “müttefik” olan İsveç'in lehine herhangi bir talepte bulunmayışının nedeninin ileride Rusya'nın çok daha güçlenebileceğinin hesaba katılmaması olduğunu söyler. Bunun kötü bir karar olduğunu belirterek Osmanlı ricalini eleştirir:

“Ruslara komşu olan devletlerin zayıf düşmeleri ile Rusya'nın kuvvetlenerek Osmanlı devleti başına bela kesileceğini görecektir ve düşünecek bir tek adamın o zaman işin başında bulunmayışını müşahede etmekteyiz;... Coğrafi bilgilerinin azlığı, Avrupa ahvali hakkında malumat eksikliği, dünya siyasetinin hangi istikamette inkişaf ettiğini görmek ve anlamaktaki aciz-bu zamanki Osmanlı ricalinin müşterek vasıfları olduğunu belirtmeliyiz.”²⁵²

²⁵⁰ A.g.e. Syf: 18

²⁵¹ A.g.e. Syf: 259; Kurat, Akdes Nimet. *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)* (I.Cilt). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1951. Syf: 92

²⁵² Kurat, Akdes Nimet. *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)* (I.Cilt). Syf: 289

Prut Savaşı'ndan önce ve bu savaş sırasında Osmanlı'nın yaptığı bu "hatalarının sonucunu" görececek olmasıyla ilgili yorumu oldukça çarpıcıdır:

"Prut boyunda[ki]...bilgisizlik ve gafletin kefarecini Osmanlı Devleti az sonra çok pahalıya ödemeye başlayacaktır; bilindiği üzere tarih hiçbir gafleti affetmemektedir, bunun cezası muhakkak çekilmelidir."²⁵³

Yukarıda Kurat'ın eserlerinin değerlendirildiği bölümde XII. Karl'ın hayatı ve Türkiye'deki ikametini konu alan eserler ile Prut Seferi ve Barışı kitabının birbirini tamamladığı söylemiştik. Bu tamamlama, bizce, bir karşılaştırmayı da içermektedir.

Kurat, İsveç Kralı XII. Karl'ı "düşmandan korkmadan ülkesi İsveç'i savunan"²⁵⁴ bir hükümdar olarak tanıtır. O, Kuzey Savaşları başladığından bu yana Rusya'yı ve müttefiklerini (Danimarka ve Saksonya) yenmek için devamlı bir mücadele içinde olmuştur. Bu mücadele sırasında uygulamaya koyduğu planı istediği gibi yürümese bile hep yeni planlar tasarlayarak²⁵⁵ mücadeleye devam etmiştir. Hatta, XII. Karl'ın Poltava Savaşı sonrası Rusya ile savaşa devam etmek adına Osmanlı topraklarına iltica edip, Osmanlı Devleti'ni savaşa dahil etmek için bu devletin iç ve dış politikalarına dahi ve nasıl dahil olduğu hakkında da bilgi verir.²⁵⁶ Buna karşılık Kurat, Osmanlı devlet ricalinin anı ve kendi çıkarlarını düşünen, pasif bir dış politika izleyen ve dış politikada fırsatları kaçıran kişilerden oluştuğunu iddia eder.²⁵⁷ Fakat, ona göre, büyük bir devlet daima aktif olmalıdır.²⁵⁸ Kurat, bu fikirleri ortaya atarken, XII. Karl'ı (Rusya ile mücadele çerçevesinde) örnek bir devlet adamı olarak verip, onu Osmanlı devlet adamları ile karşılaştırmak istemiş olabilir.

Kurat'ın, Osmanlı'nın devlet adamlarının dirayetsizliğinden yakındığı bir diğer olay 1769-1774 Türk-Rus Savaşı'dır. Kurat'ın dediğine göre Rus orduları Potemkin ve Suvarov gibi "dirayetli komutanlar" tarafından yönetilirken Türk orduları ardı ardına kısa sürelerde görev yapan "çekingen, hastalıklı, dirayetsiz komutanlar" tarafından idare

²⁵³ Kurat. *Türkiye ve Rusya*. Syf: 21

²⁵⁴ Akdes Nimet Kurat. *XII. Karlın Hayatı ve Faaliyetleri (1682-1718)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. İstanbul, 1940. Syf: 42-43

²⁵⁵ A.g.e. Syf: 147, 189, 190-191

²⁵⁶ Kurat, Akdes Nimet. *XII. Karlın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara, 1943. Syf: 177, 191, 383,587-588, 606

²⁵⁷ A.g.e. Syf: 167-168, 183, 193, 537; Akdes Nimet Kurat. *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)* (I.Cilt). Syf: 76, 100, 211; Akdes Nimet Kurat. *Prut Seferi ve Barışı 1121 (1711)* (II.Cilt). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara, 1953. Syf: 497, 534, 655

²⁵⁸ Kurat. *XII. Karlın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*. Syf: 220-221

edilmiştir.²⁵⁹ Bunun sonucunda “Hotin, Bender, Kili gibi kalelerin tahkimi ihmal edildiğinden-Ruslar arka arkaya birçok zafer kazanmışlar ve sınırdaki Türk kalelerini ele geçirmişlerdir.”²⁶⁰ Hotin de tedbirsizlik yüzünden kaybedilmiş ve Eflak ve Boğdan yolu Ruslara açılmıştır.²⁶¹ Aynı şekilde Napolyon Savaşları’nın son dönemlerine doğru, Fransa’nın Rusya içlerine ilerleyişi sırasında Osmanlı’nın “yine bir fırsattan yararlanamadığını”²⁶², 1828 Türk-Rus Savaşı’nda da Rusya’yı yenebilecekken “devlet büyüklerinin bilgisizliği ve korkaklığı” sonucunda Osmanlı’nın onlarla barış yaptığını belirtir.²⁶³

Kurat’ın Osmanlı devlet adamlarının en çok eleştirdiği özelliklerinden biri de onların rüşvet alıyor oluşlarıdır. Devlet adamlarının “dirayetsiz ve vasıfsız” oluşlarından bahsederken en çok zikrettiği özelliklerinden biri genellikle budur. Öyle ki “Rusya Tarihi” adlı eserinde “Rus Elçilerinin İstanbul’daki Faaliyetleri, ‘İlk Rus Rüşvetleri’” adlı ayrı başlık altında, Rusya’nın Osmanlı devlet adamlarına verdiği rüşvetlerden burada ayrıca bahsetmektedir.²⁶⁴ Ona göre, “Osmanlı ricalinin bu ‘kürk düşkünlüğü’ Rus hükümet adamları nazarında Türklerin umumiyetle ‘rüşvet’ düşkünlükleriyle izah edilmiş ve Ruslar da Türklerin bu zaafından istifadeye çalışmışlardır.”²⁶⁵

Eserlerinde Osmanlı’nın son dönemleriyle ilgili olan bölümlerde, Rumeli’de bağımsızlık hareketlerinin, isyanların had safhaya ulaştığı ve Osmanlı Devleti’nin yavaş yavaş parçalandığı bunun yanında Türkçülük düşüncesinin filizlenmeye başladığı dönemler incelenmektedir.

Kurat’ın bağımsızlık hareketlerine dair anlattıkları, bunların ortaya çıkışını ve etkilerini anlatmakla beraber daha ziyade bu isyancı milletleri eleştirisini içerir.

1821 Yunan İsyanı ile ilgili olarak, Osmanlı’nın bu isyanı Kavalalı Mehmet Paşa’nın desteği ile tam olarak bastırmaya yaklaştığını ama işin içine İngiltere, Fransa ve Rusya’nın girmesiyle durumun kökten değiştiğini söyler ve devamında der ki:

²⁵⁹ Kurat. *Türkiye ve Rusya*. Syf: 25

²⁶⁰ A.g.e. Syf: 25

²⁶¹ A.g.e. Syf: 25

²⁶² A.g.e. Syf: 52

²⁶³ A.g.e. Syf: 57

²⁶⁴ Kurat. *Rusya Tarihi*. Syf: 250

²⁶⁵ Kurat. *Türkiye ve Rusya*. Syf: 16-17

“Avrupa’da hem Fransız İhtilalinin hem de ‘Philhellenizm’ adı ile bilinen ‘eski Yunanlılara beslenen muhabbet’ tesiriyle ve aynı zamanda siyasi mülahazalara Yunanlılara ‘istiklallerini kazanmaları’ yolunda her türlü manevi ve maddi yardım yapılmağa başlandı. Birçok Avrupa memleketinde ‘asil Yunan milleti’nin ‘barbar Türklerin zalim idaresinden kurtarılması’ yolunda gayret sarfediliyordu. Yunan milletinin hiç de asil olmadığı çok kısa bir zamanda anlaşılmağa beraber, Türkler’e karşı düşmanlık zaten Avrupa’da çok eski olduğundan, bu defa yeniden tazelenmişti. İşte Çar Nikola I. da bundan faydalanarak, Rusya tarafından ötedenberi tatbik edilegelen Türkiye’ye karşı baskı yapmak siyasetini ele aldı.”²⁶⁶

II.Abdülhamit’in Meclis-i Mebusan’ı 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kapatması ile ilgili de gayrı Müslim mebusların meclis içerisindeki etkinliklerini vurgulayarak şunu söyler:

“Savaşın tesirlerinden biri de, Sultan Abdülhamid II.in zaten istemiyerek ilan etmiş olduğu ‘Meşrutî idareyi’, yani Meclis-i Mebusanı kaldırması oldu. Fakat ‘Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ resmen ilga edilmedi, ancak tatbiki gecikti. Mamafih, Sultan Abdülhamid II., bu ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ını dağıtmakta haklı idi; çünkü Meclisteki gayr-i müslim ve gayr-i Türk unsurun faaliyeti ve davranışlarının devleti yıkıcı mahiyette olduğu açıkça belli olmuştu.”²⁶⁷

Elbette, Kurat’ın Türk-Rus ilişkileri incelenirken, bu iki devlet arasındaki ilişkide önemli bir role sahip olan ve tıpkı Balkanlar’daki milletler gibi bir bağımsızlık hareketi içinde olan Ermenilerin üstünde durması da gayet doğaldır.

“Türkiye ve Rusya” eserinde bu konuda duran Kurat ilk olarak Ermenilerin Osmanlı toplumu içindeki yerinden bahseder:

“Selçuklu fütuhâtından beri Türk hakimiyeti altında yaşamış olan bu kavmin [Ermenilerin] büyük bir kısmı Ermeniceyi dahi unutmuş, Türkçeyi ‘Anadil’ olarak benimsemişti. 800 yıldan fazla bir zaman yan yana yaşamının tesiriyle bu Ermeniler tamamıyla ‘Türkleşmişlerdi’, ancak Hristiyanlığı (Ermeni-Gregoryen) muhafaza etmekle Türk ve Kürt Müslümanlarından ayrılıyorlardı.”²⁶⁸

Biraz sonra da Ermenilerin bir isyan hareketi oluşturmalarını “hayretle” karşılar:

“Osmanlı Ermenileri birçok serbestiye ve hafif mesuliyetlere sahiptiler. Türk-İslam ahali devlet müdafasında kendilerini harcarken, serbest oldukları için maddi refahları yüksekti. Türklerle ‘kardeşçe’ yaşamış bir milletin Osmanlı’ya ihaneti şaşılacak şeydi.”²⁶⁹

²⁶⁶ A.g.e. Syf: 55

²⁶⁷ A.g.e. Syf: 83

²⁶⁸ A.g.e. Syf: 111

²⁶⁹ A.g.e. Syf: 112

Kurat'ın Ermeni ve Yunan isyanları ile ilgili bu fikirlerini, Tatarlar ile ilgili fikirleriyle karşılaştırdığımızda ilginç bir ikileme karşı karşıya kalıyoruz. Şöyle ki, Kurat Osmanlı toprakları içindeki Yunan ve Ermeni tebaanın isyanlarını “şaşkınlık içinde bırakan bir hıyanet” olarak yorumlarken, Rusya Çarlığı'nın tebaası olan Tatar halkının, yönetime karşı olan mücadelesini meşru, bu halkın bağlı olduğu çarlık rejimini de baskıcı ve asimilasyon politikalarını benimsemiş bir yönetim olarak bizlere yansıtır.

Bu durumun, bizce, açıklanması şöyle olabilir: Kurat, memleketinin sakini olan halkı (yukarıda da gördüğümüz gibi) “Rusya'ya medeniyeti taşıyan”, “genel kanının aksine saldırgan ve yağmacı olmayan bir halk” olarak görmektedir. Rusya, bu “kendi halinde yaşayan topluluğun” ülkesini işgal etmiştir ve bu topluluk üstünde baskı ve asimilasyon politikası gütmüştür. İdil-Ural ahalisi de IV. İvan'ın işgalinden bu yana bu baskı ve asimilasyona karşı isyan halinde olmuştur.

Buna karşılık Osmanlı ile Ermeni ve Yunan toplumlarının ilişkisinde bunun tersi görülmektedir. Bu milletler memleketlerinin Osmanlı devleti tarafından fethinden sonra dini ve kültürel anlamda serbest olan, hali hazırda rahat yaşayan topluluklardı. Bu rahatlıklarına rağmen böyle bir başkaldırı hareketine girişmelerini Kurat, kendilerine bu rahatlığı sunan devlete bir “ihamet” olarak görmektedir.

Kurat, yine “Türkiye ve Rusya” eserinde Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya karşı Kafkasya Cephesi'ni yakından yönetmiş olması münasebetiyle Enver Paşa üzerinde durur. “Hem İslamcı hem Türkçü olmasına karşın Türkçülüğünün ağır bastığını”²⁷⁰ anlattığı Enver Paşa hakkında fikirlerini aktarırken bunu “dengeli” bir şekilde yapmaya çalışır gibidir. Paşanın harbiye nezareti görevine gelmesiyle Türkiye'ye bir istikrarın geldiğini²⁷¹ ve böylece Türk-İslam coğrafyasına yayılan bir ünü olduğu belirtir.²⁷² Buna karşılık, Bab-ı Ali Baskını ardından “ordunun siyasetle uğraşmasının en tabii neticesi olarak, ordu[nun] harp kabiliyetinden çok kaybetmiş” olduğunu²⁷³ ve Dünya Savaşı sırasında Kafkas cephesinde uygulanmaya konmuş Sarıkamış Harekâtı'nın “Türk ordusunun en güzide unsurunun israf edilmesine yol açtığını” da ayrıca belirtir.²⁷⁴ Sonuç

²⁷⁰ A.g.e. Syf: 254

²⁷¹ A.g.e. Syf: 199

²⁷² A.g.e. Syf: 186

²⁷³ A.g.e. Syf: 172

²⁷⁴ A.g.e. Syf: 280

olarak da Kurat, Enver Paşa'nın "vatanperver fakat kabiliyeti sorgulanan biri"²⁷⁵ olduğunu belirtir.

Son olarak, söz konusu Sarıkamış Harekâtında cephede çarpışan askerlerle ilgili, Kurat'ın zihniyetini yansıtmaya açısından önemli gördüğümüz iki alıntıyı aktarıyoruz:

"Fakat Rus ordusunda bir çok Müslüman soldat (asker)ının bulunması ve din kardeşleri olan Osmanlı Türklerine karşı savaşa katılmaları da acı bir hakikattir; bu durum Kazan Türkleri, Başkurtlar ve Kafkas Müslümanlarının Rus hakimiyetinde yaşamlarının feci neticelerinden biridir."²⁷⁶

"Türk askeri aç, yarı çıplak ve gergin oldukları halde arslanlar gibi çarpışıyorlardı....Şaşılacak cihet Türk askerinin her şeye rağmen çarpışmasıydı. Bunu Türk askerlerinden başka hiçbir milletin askeri gösteremezdi."²⁷⁷

²⁷⁵ A.g.e. Syf: 281

²⁷⁶ A.g.e. Syf: 96

²⁷⁷ A.g.e. Syf: 278-279

SONUÇ

Buraya kadar anlattıklarımızdan yola çıkarak Kurat hakkında söyleyebileceğimiz ilk şey onun İdil-Ural “ülkesinin” bir ferdi olarak bu “ülkenin” kültürel ve tarihi mirasını almış biri olduğudur. Söz konusu miras, Rusya’nın İdil-Ural’ı ele geçirişinden bu yana bölgede yaşayanların, Rusya’nın bu bölgede onlar üzerinde uyguladığı “Ruslaştırma” ve “Hristiyanlaştırma” politikalarına karşı duruşunu içerir. Bunu da hem doğup büyüdüğü zaman aralığında İdil-Ural ülkesindeki siyasi gelişmelerin tam göbeğinde bulunması hem de babası Tahir Şadmurad ve Hadi Atlasi aracılığı ile aldığı Ceditçi görüş ile edinmiştir.

Ceditçi eğitim tarzı ve ardından gittiği Rus gimnazyumları, tarih alanında Darülfünun’daki lisans ile Almanya’daki doktorası ve yine bu alanda Fuat Köprülü gibi bir tarihçiyle çalışmış olması Kurat’ı entelektüel anlamda yetkin biri haline getirmiştir.

Akademik eğitiminden önce almış olduğu kültürel ve tarihi miras tarihçiliğinde Kurat’a yön vermiştir. Çalışma alanı genellikle İdil-Ural ülkesini tarihi, Rusya tarihi ve bu iki ülkenin ilişkilerini tarihi ile Osmanlı tarihinin söz konusu alanlarla kesiştiği konular (Prut Savaşı, Türk-Rus ilişkileri, Osmanlı’nın İdil-Ural ile ilişkileri vs.) olmuştur. Bu konuları yorumlayışı da yine söz konusu mirasın etkisiyle olmuştur.

Sonuç olarak, Akdes Nimet Kurat’ın, “mensup olduğu topluluğa hizmeti” amaç edinmiş biri olduğunu söyleyebiliriz. Fakat, her ne kadar eserlerinde konularla ilgili öznel yorumlarına rastlıyorsak da bu eserlerini bir akademik kaygısı ile yazar. Ayrıca Kurat, Cumhuriyet tarihi başlarında Rusya tarihi ile ilgili çalışmalar yapmış olan birkaç kişiden biridir de.

Kurat’ın tarihçiliğini bir “hizmet” olarak yorumlamamızın sebebi onun meslek seçimindeki motivasyonudur. Kurat’ın güncesinde de belirttiği gibi²⁷⁸, o zamanın şartlarından dolayı Türkiye’ye gitmeye karar vermeden önce kafasında Almanya’da ziraat mühendisliği okumak vardı. Onun bunu kendine hedef olarak koyduğu dönem, tam da Rus İç Savaşı sırasında Rusya genelinde (ve tabii ki Kazan ve çevresinde) çıkan kıtlık dönemine rastlar. Sanıyoruz ki bu alanda tahsil gördükten sonra Bügölme’ye dönüp kıtlık konusunda çalışmak istiyordu. Çünkü bunun öncesinde, Rusya’da yaşanan kıtlığın bir

²⁷⁸ Günce. Syf: 9

döneminde kendisinin ARA'da çalışarak Kazan'ın çeşitli yerlerinde yemek dağıtımında çalıştığını biliyoruz.²⁷⁹ Yani kendi memleketine o dönemin şartlarında böyle bir hizmette bulunmaya çalıştığını görebiliyoruz.

Fakat şartlar onu bu yönde bir kariyer seçmesine neden oldu. Almanya'ya gidemeyişi kesinleştikten sonra Polonya'dan Türkiye'ye geçtiğinde mesleki anlamda belli bir planı olmadığını görüyoruz ki güncesinde zaten bunu belirtiyor.²⁸⁰ Fakat üniversite tahsilinde kararlılığı olduğu kesindir ki bir miktar para biriktirdikten sonra Darülfünun'a kayıt yaptırması bunu gösterir. Burada okuduğu dönemde Fuat Köprülü'nün ona Türkiyat kütüphanesinde bir iş verdikten sonra tarih bölümüne kaydetmesi ile de yukarıda bahsettiğimiz "mensup olduğu topluluğa hizmeti" bu alanda yapmaya karar verdiği görülüyor.

Hayatının bir döneminde tanışıp vakit geçirdiği Hadi Atlasi'nin, Kurat'ın tarihçiliği seçmesinde bir etkisi olduğunu düşünebiliriz. Zira Atlasi de tarihçiliği "memleketine bir hizmet" olarak gördüğünü söyleyebiliriz.²⁸¹

Meslektaşlarının, Kurat'ın 1971 yılındaki vefatını arkasından söylediklerini de onun bu "hizmeti" niçin ifa ettiği konusunda bize fikir verecek cinstendir. Arşivci Turgut Işıksal, Kurat hakkında şunları söylemiştir:

"Ona [Kurat'a] göre tarihimizin en önemli bölümü Yakın Çağlardı. Mağlubiyetlerimizin nedenlerini öğrenebilir, öğretir ve bunları düzeltebilirsek medeni dünyada laik olduğumuz yeri alabiliriz....Hoca son çağ Türk tarihinin meseleleriyle her tarihçinin uğraşmasını bir ödev kabul ediyordu."²⁸²

Kurat'ın verdiği eserlerin konularına ve ele alış tarzlarına baktığımızda²⁸³ Işıksal'ın dediklerinde doğruluk payı olduğunu söyleyebiliriz.

Kurat'ın bir başka meslektaşı olan Osman Turan da onun vefatının ardından şunları demiştir:

"Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat Bey yüreğimizi dağlayan bir acı ile aramızdan ayrıldı; ailesi ve dostları derin bir kedere boğdu. Türk milleti ve dünyası da ilim, fikir ve mefkure mücahidlerine en çok muhtaç duyduğu

²⁷⁹ Günce. Syf: 8

²⁸⁰ Günce. Syf: 14

²⁸¹ Atlasi, *Sibir Tarihi*. Syf: X

²⁸² Turgut Işıksal. "Örnek Bir Hoca". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. Sayı: 48. İstanbul, 1971. Syf: 54

²⁸³ Yukarıda bkz. Syf: 39-41, 45-55.

bu buhranlı devrinde mümtaz bir evladından mahrum kaldı. Hayatını ilim aşkı ve milli davalar uğrunda sağlam bir bünye ve ruha sahip bulunduğu, milletimize ve ilme daha çok hizmet edeceği bir zamanda feleğin zalim bir darbesi ile Hakka kavuşurken götürüldüğü hastanede ölüm ile pençeleşmesi onun son mücadelesi olmuş ve bu da üzüntümüzü bir kat daha arttırmıştır.”²⁸⁴

²⁸⁴ Osman Turan. “Bir Alim ve İdealistin Kaybı”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. Sayı 48. İstanbul, 1971. Syf: 30

KAYNAKÇA

- “Paul Diels”. *Wikipedia*. https://de.wikipedia.org/wiki/Paul_Diels (Erişim tarihi: 09.09.2021)
- Akder, Necati. “Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat’ın Ardından: Hatıralar ve Düşünceler”. *Türk Kültürü*. IX. Cilt. Sayı: 108. Syf: 913-927.
- Akdes Nimet. *Ortazaman Tarihi İçin Kısa Bir Bibliyografya*”. Burhaneddin Matbaası. İstanbul, 1934.
- Akun, Ömer Faruk. “Köprülü, Mehmed Fuat”. *TDVİA* (Cilt:28). Syf: 471-486.
- Atlasi, Hadi. *Sibir Tarihi* (Çeviren: Eser Havare). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2016.
- _____. *Süyyün Bike* (Çeviren: Hakan Çoşkunarslan). Kömen Yayınları. Konya, 2004.
- Barthold, Prof. Dr. W. *İslam Medeniyeti Tarihi* (Çev.: Prof. Dr. Fuad Köprülü). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1963.
- Battal Taymaz, Abdullah. *Kazan Türkleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara, 1966.
- Bushkovich, Paul. *Kısa Rusya Tarihi* (Çev.: Mehmet Doğan). Boğaziçi Yayınları. İstanbul, 2016.
- Devletşin, Timurbek. *Sovyet Tataristanı* (Çev.: Mehmet Emican). Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1981.
- Evtuhov, Catherine. Stites, Richard. *1800’lerden İtibaren Rusya Tarihi Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler* (Çev.: Ahmet Cevdet Taşkın) Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, 2018.
- Işıksal, Turgut. “Örnek Bir Hoca”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. Sayı: 48. İstanbul, 1971. Syf: 53-54
- İshaki, Ayaz. *İdil-Ural Devleti*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2014.
- Kaçmaz, Sibel. “Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı. İstanbul, 2003.
- Koprıman, Kazım Yaşar. “Bir Öğrencisinin Gözüyle A.N. Kurat Hayatı ve Eserleri”. *Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri Sempozyumu Bildirileri* (Haz.: İlyas Kemaloğlu). Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

- _____. “Hocam Profesör Doktor Akdes Nimet Kurat”. *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*. Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi. Kayseri, 1996. Syf: 425-429
- Köse, Elanur. “Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler’in Hikayesi (Kazım Yaşar Koprıman’la Mülakat)”. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Yıl:4 Sayı:2, 2019.
- Köymen, Mehmet Altay. “Gök Türk Kağanlığı Adlı Bir Yazı Münasebetiyle Bazı Mülâhazalar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 3 Sayı:3, 1954.
- Kurat, Akdes Nimet. “Akademik Tarih Tahsili, Proseminer ve Seminerlere Dair”. *Makaleler* (Cilt I). (Hazırlayanlar: Nihat Yazılıtaş, Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2015.
- _____. “Avrupa Arşivleri ve Kütüphanelerinde Tarihimizi İlgilendiren Bazı Vesikalar ve Kaynaklar”. *Makaleler* (I.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015. Syf: 267-282
- _____. “Bundan 25 Yıl Evvel Kazan Türklerinde ‘Dil Yarışı’”. *Makaleler* (I.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015. Syf: 91-94
- _____. “İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair”. *Makaleler* (I.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015. Syf: 483-512
- _____. “İstiklâl Savaşı’nda Komünizm Faaliyeti”. *Makaleler* (II.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015.
- _____. “Kazan Türklerinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlas (1875-1940?)” *Makaleler* (III.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015.
- _____. “Kazan Hanlığı”. *Makaleler* (Cilt II). (Haz.: Nihat Yazılıtaş, Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2015.
- _____. “Milli Tarihimizin Değeri”. *Makaleler* (II. Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015
- _____. “Panslavizm”. *Makaleler* (I.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015.
- _____. “Polonya Merkez Arşivinde Türkiye Tarihine Dair Bazı Vesikalar”. *Makaleler* (I.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015.Syf: 191-194

“Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan Hanlığı ve Başkurt İli) (XIX. Yüzyıla Kadar)”. *Makaleler* (II. Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015.

“Kazan Türklerinin ‘Milli Uyanış’ Devri (1917 Yılına Kadar)”. *Makaleler* (III.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015.

“Sovyetler Birliğinde Türkler ve İslamiyet”. *Makaleler* (III.Cilt). (Haz.: Nihat Yazılıtaş-Ahmet Vurgun) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2015.

IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri. Murat Kitabevi Yayınları. Ankara, 1992.

İsveç Kralı XII. Karl’ın Hayatı ve Faaliyetleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. İstanbul, 1940.

İsveç Kralı XII. Karl’ın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi. Ankara, 1943.

Peçenekler (Yayına Hazırlayan: Ahsen Batur). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2016.

Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711) (I. Cilt). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara, 1951.

Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711) (II. Cilt) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara, 1953.

Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2014.

Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara, 1953.

Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2011.

Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus Münasebetleri. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2011.

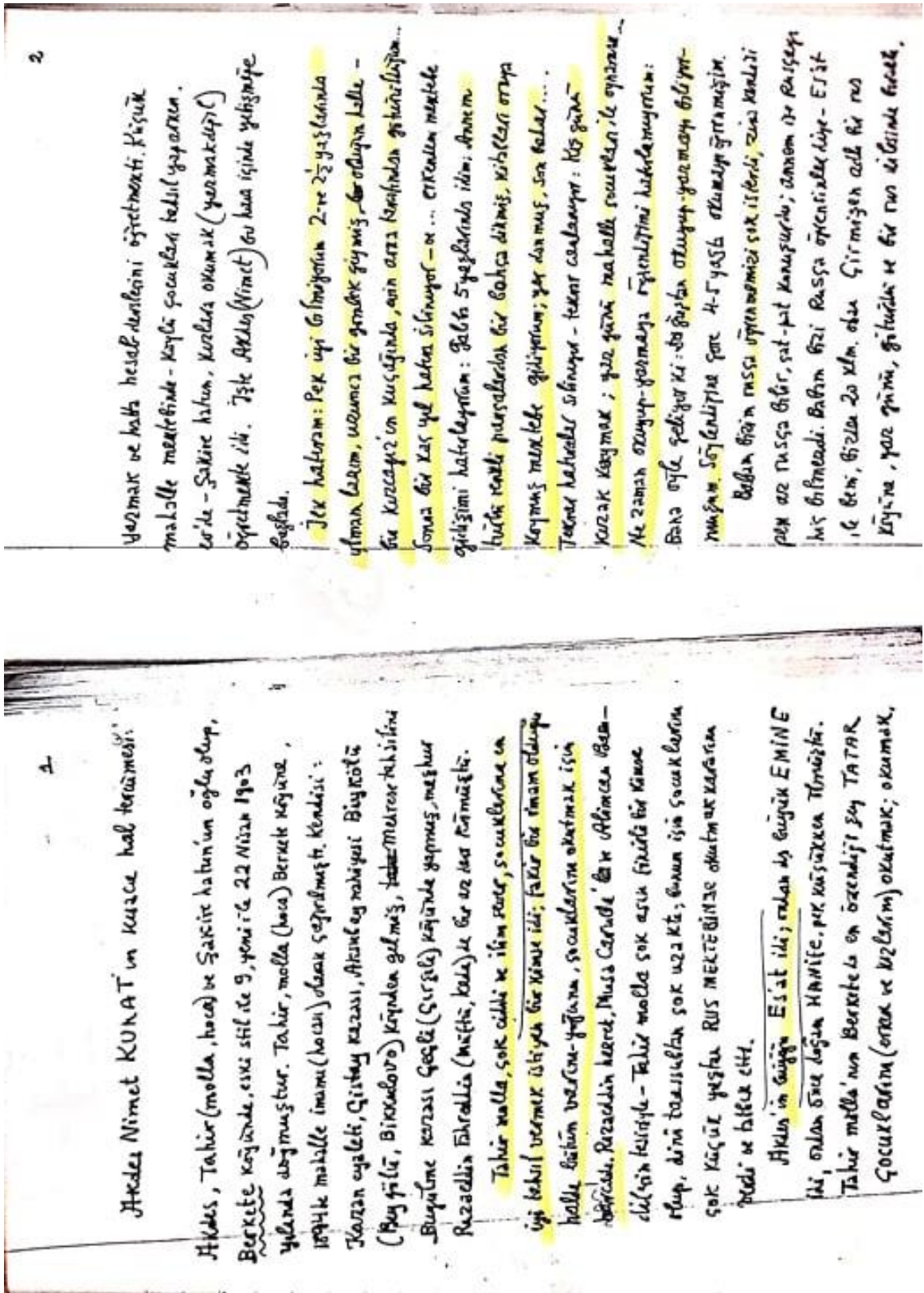
Kurat Evcimen, İdil Vedia. “Torununun Gözünden Hayatı ve Eserleriyle Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat”, *Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri Sempozyum Bildirileri*. (Haz.: İlyas Kemalöglü) Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2016.

- Maraş, İbrahim. *Türk Dünyasında Dini Yenileşme (1850-1917)*. Ötüken Neşriyat. İstanbul, 2002.
- Mustafa, Muhammed Allam. “Zakir Kadiri Ugan Cenapları”. *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri (23-26 Mayıs 1996)*. Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi Yayınları. Kayseri, 1996. Syf: 435-438
- Orkun, Hüseyin Namık. *Peçenekler*. Remzi Kitaphanesi. İstanbul, 1933
- Rorlich. Ayşe-Azade. *Volga Tatarları*. İletişim Yayınları. İstanbul, 2000.
- Şahin, Liasan. “İdil-Ural’dan Türkiye’ye Yolculuk: A.N. Kurat”. *Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri Sempozyumu Bildirileri* (Hazırlayan: İlyas Kemaloğlu). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2016.
- Sevim, Ali. “Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. Sayı:48 İstanbul, 1971. Syf: 5-9.
- Salomon, George. “Richard G. Salomon Collection, 1848-1990 (bulk 1934-1965.)” *Leo Baeck Institute-New York Berlin for the Study of German-Jewish History and Culture*. https://search.cjh.org/primo-explore/fulldisplay?docid=CJH_ALEPH000196042&context=L&vid=Ibi&tab=default_tab (Erişim tarihi: 16.09.2021)
- Taymas, Abdullah Battal. *Rus İhtilalinden Hatıralar 2 Ben Bir Işık Arıyordum*. Turan Kültür Vakfı. İstanbul, 2000.
- Temir, Ahmet. “Kazanlı Tarihçi Hadi Atlasi ve Sibir Tarihi Adlı Eseri Üzerine”. *Sibiryaya Araştırmaları*. (Haz.: Emine Gürsoy Naskali) Simurg Yayıncılık. İstanbul, 1997.
- Toprak, Zafer. *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*. Doğan Kitap. İstanbul, 2012.
- Topsakal, İlyas. *Rus Çarlığı ve Türkler Rus Misyoner Kaynaklarına Göre 1552-1917*. Ötüken Neşriyat. İstanbul, 2018.
- Turan, Osman. “Bir Alim ve İdealistin Kaybı”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. Sayı:48 İstanbul, 1971. Sayfa: 30-33.
- Türkoğlu, İsmail. “Kazan”. *TDVİA* (Cilt 25). Syf: 134-136.
- _____ . “Kazan Hanlığı”. *TDVİA* (Cilt 25). Syf: 136-138.
- “Jarring, Gunnar”. *Vem är Det: Svensk Biografisk Handbok* (Editör: Tage Ekstedt). P. A. Norstedt & Söner. Stockholm, 1945. Syf: 535.

Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. Selenge Yayınları. İstanbul, 2011.

Yazılıtaş, Nihat. "*Hayatı ve Eserleriyle Akdes Nimet Kurat*" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) (Danışman: Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Ankara, 1996.

BELGELER

Belge 1: "Günce", Akdes Nimet Kurat'ın otobiyografik güncesi

öğrenmiştim; rus elçiyatının evsularını da burada öğren-
dim - ve rus klavirini burada vesile olma maya beşledim.
Matematik derslerine bilhassa kabiliyetim varda ve daime
nünün bininci ilim.

Tatillerle - babam bize Tatarca ve din dersleri ve
halka arapsa 'Sırf' öğretiyoruk; halka - Arapsa 'Sırf' 2
yü öğendijimiz için 1913 de Esat ile beni Gıstay
üzerinde Kazan şehrine götürdü. Gıstayda, Kama
nehri üzerinde iki defa vapura binlik, pek kasmuruz
gitti. Noh Kazan pek güzel bir şehir gibi geldi bize:
İki defa dondurma - burada yedik, ve bura şehir yuvaları
yedik, büyük evler, parseler gövük: Kazan - bize karpın
cenneti gibi geldi.

Nov - Şeşminsk rus mektebine okuluğumuz
esman (son yıla 8 yaşında dan benim kasupın Kazıye ve
geli) - yeni yıl teltikleri, donatılmış Noel ağaçları -
Bize pek güzel gelmişti; ben halka bura teması bura
'vite' (şövalye) kuy-feti (yollarla köpüldü) gıstayın
Zaman - Kendimi ve mütin bir sına seymıştim.

Unutmayacağım bir hatıra: Biz sok fenir ilik -
vot başımız da pek maruzam deplili; babam
Genel bir ayak kabı (futla) almış; Mart

ve Karatay (Annem Kızı) Kızıne
misi firuze gidişimizdi. Annemin
babası Jifin hareket beni sok kuz
ve şimalede.

3

ve ayun ankadışın yojınlar diye, bir kas rus sınıpıme
başadın zener abd, ve kabilii gibi. Bir hafta şimale ben sok
şimalede ve - Berteloye dönme için sızat dıregitium; bir gün
Berteloda biri gelmişti; Ben Samsalığa sızatım ve malun yuz
dışın veldin, inılmış gibi dastırdim; Kızıl bana kadı ve bama
ben Berteloye ely-şimale. Babam veld, eanım sok kızıne -
on gün sonra Eilat te geri geldi.

Sev 1911 - Babam kızı; bizi Kızıne Entor Papa da bir
kız kızıne işlenmeye; bir de 'Rulparlıklar Eline' pıllar
uyum oynuydu; bura soaveten zorta. İme dıne bılpar
yoyıyım... Kazan o sara bizi (Eilat ve ben) bizi
Kızıne 35 klm. dıyıda dan Çubutla kızıne (İskri
Alev) - Hımit Zubayrı kızıne) Russa ozatın mısılde
götürde ve bizi bir yıla 1911/2 mısılde kızıne, arda ile
vuran dıyılaf b. iden.

1912 son Belarınas Babam beni, Eilatı ve Eimiyi
Bize 15 klm. dan Nov - Şeşminsk veld ben kızıne -
ve yeni sızitem kızıne yapın 'ile-ata' mektebine veld,
ve bu luvette muntazam kızıne bılpar. Ben mektepte
1916 yılmavardın dıit yıl okudum; haram Akkadarda
Juanovna Oslopova (Bıyafma) bama sok işi bir kızı
ve kızıyıcı olma; rus dıe ve kızıne bılparı mısılde

(Not: Buradaki numarasız sayfa numarası 4'tür.)

5

aynada ~~habeşler~~ habişler ismini, kendisi eriyince - futu ni
gizli mi; fakat kösele yerine karton kuyumşuklar derhal
habışlarda ve su altı; amak ne keler iratınıştım.

1914'te herde sükunetti; 1915 kışın
fizim bulduğumuz tuş kırzı ve, doğu Arapya'da Rus-
ların dine sığınan alman askerlerinin sifakıya sığın-
mışları: ite defd Almansları gördük, ve hayran olma-
kışımuzı sitti, ben derhal alman saraklısıyla der-
deler; birisinin adı Holmut idi, ve almanca bir söz
dahi öğrenildi: der Hase (Haus).

Bu yılların, herbin başın bir habisi: Okunuyorduk
evim öfke, askerler öldü; eviydi; bütün viki efrahı yapıyor,
süleyman kendisini uşuklular... ve bir yıl sonra ölü
habisi geldi. Haron habışların enişin: Harim Tatar
habisi Almansların her Zafetine mithiz sevinirlerdi;
her Sanak Kallele Turix Zafetine okular teminlik, ki...

Cebelerim 9 yaradıklar Linnage Beğledeler ve
herbin siddetini anlıyorduk... Kıyıcı ise matematikçe
arar oluyor, ornekler gidiyor...

1916 sa baharı - guran Eriat... ve ben ~~Başbakan~~
Bugüne zehrine, tuş orta okulu'nun habisi
verdi; ben erken tene kendi teşebbüs, ve zehretiale

6

~~der~~ der habişler olan ve live karavimler; Rezel mektebe
imihimle girdim; his unvanının die Erde(yo) sızın bir
tulla bitenelini; almanca habisi (bir elanuh) soydiki ve oza-
msalendeki habişlerin kelli.

Rezel mektebin programı ferkolde idi. Matematik
fizik, derik ve coprafye. Almansca ve fransızca çok
muvaffak oluyor, sınıfta, bir rus grupu ile derims benler
ve firinga idi; benim matematiğin daha kuvvetli; onun
tuş der benler üstün idi.

1917 subat, 1917 Rusçenin ihtilali geldi.

Buylarınca Thilal ancak 1918 de bir etmeye
başladı. Biz habisi ile aran ediyoruz. 1919 da
ihtilal ve 15 herl Buylarınca çoktenir etmeye
başladı; muthiz tifus salgını başladı, öleler
lenesvede; biz tifus olmadık; tabiiile ben
E'ade geçtim, o benler bir suuf senile kelli.

1920 yessın, Buylarınca bir Habi Atlisi'nin
(meşhur tarihisi) evinde okunuyorduk; Bekamen

Habi Atlisiye karışi buğüne kümeti verdi. İşte
Habi Atlisi bice matkalmazın "Turixçülük" tein yapıyor
ve Turixçü'ye, Turixlere karışi somue saygı ve dergi
benlerime teşebbüs ediyor, Bekamen da bu hislerini

Riqa Sovetionda tashqirgan "Drel" (Kard) alla bu
 qayhane g'itdim, baktim shaki: Tashqir bu zim; isin
 g'itdim va baktim hamtim; Sebaki bu Muslomaning, Beni ya
 kabal ebi, amra qaringon dastarda; say isin, fomat feda
 beaimle mesgul olmas; etas gun Rigilasi lupi bari
 Takar turan la qoldi; kabi bu dpa keni yamig' g'itdim;
 Ben Almaniya shuniga g'itmek ibtilimni s'itdim: Cendan
 sekimig' olacalar, ne yaram etile, ne yil qoldi;
 Ben le bu hafta sona - yine karak deax - Litvanyga
 g'itdim, ne kabi Litvanyga y' tural g'itim va Almaniya ga
 son suar zebai olax. Tauru g'it' de tural indim va g'ite
 karda kalim, eton pin (Erin beshu) yega olax erai
 Prupa suarun s'itim va erax Almaniya'p g'itdim zambin:
 ne g'itil yollar, ne g'itil s'itil binalar; p'ezar p'adi.
 K'itlar g'itil etlar kofila arabada Tilit'e, k'itiga,
 g'itig'iderai, ben le yuruyotim. Tabii kuyotim bu ra
 kuya f'itaji: Tilitin k'itini (Niemca uchi uchi) ne g'itim,
 ne lobantiga g'itim; p'itkabi s'itil yelim (g'itim yam olax
 abanica k'itiga b'itig'itinda sonax p'uzar duguyotim): va
 ita d'p 'Sokolata' g'itim, p'ez k'itiga g'iti. Uchi m'at
 m'acalar g'itig' - arzu etig'im arzu va'lam. Almaniya
 ya g'itim - zambetmig'im. Tilit zebai uchi b'itig'ide uchi

Benim zimbini Almaniya'ya g'itmek kursalayotim
 is'p'el eliyotim; nihayet kerarim va'lam va
 7 Avgustos 1922 tarihinde Berketeden, annem
 va babam'dan, ayndim (va onlar b'itidab g'itdim).
 14 Avgustos Gallelan haraxle, Kerami; oradan
 Moskva - Tarkuple Petrograd'a g'itim. Petrograd'la
 10 gun kalim, va Almaniya'ya g'itmek ikin k'it' letonya
 ya g'itdim Ostrov' zebine g'itim va 30 Avgustos 1922
 g'itdim Rusya-Letonya hududlaru k'itig'ak, va me'atib
 bu t'ezila s'itim. Geyem Almaniya'ga t'ebil yoparai:
 k'it' olax va t'ebil yoparai g'itim: g'itig'otim -
~~kom'it'at' Petrograd'la, va d'la o'ne Maden m'at' -~~
 d'ili olax ar'uzurda idim; va bu m'at' m'at'ik b'it' va'it
 g'itig'itai; Almaniya'ga, belki: Zinat t'ebil le yopara
 d'ip d'ig'itig'otim - fakat k'it' bu f'itig'it: B'itun
 g'itig'it: Almaniya'ya t'ebil g'itmek ti. C'itig'ide para va
 m'at' his bu g'it y'otim (Rus-bol'sevik paras z'at' ise ya-
 r'it'arai): Beni Letonyaga'lar t'ebil et'iler - va hapis
 hayate b'it'adi: Tabii Bol'sevik d'ig'itig'itdan g'itig'it
 isin - belki casus, prop'aganda, ejan zambet'it'it'i:
 nihayet bu Rigada bu oy hapiska s'it' va g'it'er-
 d'alar - bu hafta zarfunda Letonya'ya t'ebil g'itmek

Kapına yerleşen, aralarında olanlar inen. Kapını bağlamak
 küle boya sürüp süpürme. Ben de yazdım; Birde bir
 süpürge ve kulaf üniformada olanlar: Pasaport! Züppesizler.
 Ben de pasaportta ne görür! His bir süpürge. Testifetör-
 ve bu trade litvanca'ya seni yolladılar. Litvanca'lar -
 Memel lokal (basım Memel şahsi denimim ve fransız işpli-
 alkında imiz) a seni yolladılar; iş kafi seni ve tekri-
 get yolladılar. Kimse beni kabul etmek istemiyor. Nibay-
 litvanca hatırlam şline- beni kardeşin şahretleri ve
 Litvanca'lar vladler beni yolladılar ve testif ettiler. Tam
 bir ay Kasno (Kasno) hapishanesinde geçirdim; sonra
 şahretler - Polonya ile litvanca arasında "Bitaraf sala"
 sayda bir yer buaktılar; Ben buradan Almanca ya gitmeyi
 teklif ettim, gıyatten del kuducaz girimizin, kelli-
 beni testif ettiler, ve Vilna'da - sonra müzalesiz gıti-
 gım işin - iki ay hapistiler.

Bu Vilna (Vilna) hapishanesinde, hürsüz, senesi,
 kuducaz kuducaz kensiz gıyatten, veler kılık olan bulmas (Tevki-
 kane) her hadise her seğıt miltetke ibaret bu neokıflar -
 Ben bu hafta tuha' crayıklar yaptılar, ve buradan itibaren
 şahim mül etliğimden - kendileri deyerinde sayılan ve
 beni rahat buaktılar. Bu hapishanede sok aslık

sektim ve bitkildim; moran fik kararla kitap okumak
 (musa romanlar) bulmak mümkün oldu. İki ay sonra
 hapishane sekim. Parsız- pulun, yakama bir zehir,
 hisarım ve kimseyi tanımadığım bir zehir.

Burada Polonyalı- aristokrat- zengin Tabaklar
 vardı; ~~tabak~~ Tabaklar filmeler; lek'e karıştırlar -
 fakat sok yüklese mektup işgal eder. Buradan
 Alexander (Tsvender) Achmatov'ler ailesi benimle
 işlendi, fakat "Gitti" abıyımın gıyatte- beni dışarıya
 şahretler. Vilna'da bir Kaz ay mühtiz seğılet-
 sektim; nihaet beni Achmatov'ler ailesine yolladılar,
 oradan da bir kelli Siflik sahafi (Simochovskii) ni-
 lej Siflikine gönderildim ve Ajirmenle katipldam
 1923 son bahardan Versov'a gıyij geldim - Almanca'
 ye gıyimek istiyordum oturdum. Vilna'ya gıyindenim -
 ve zengin Siflik sahafi Profesör Berezovski'nin
 Sifli (Bomfacoov) gıyimek ve katipl oldu. ~~1924~~
 Buradan Ankaraya Yusuf Akşura'ya seğıy mektup
 yolladım; Türkiye'ye gıyimek isteliyim' bitkildim.
 gıyite cevapla: Yakkında Versov'da elsi-
 kuruldun ve kuru yordamyle Türkiye'ye
 gelebileceğin yordamla. 1924 son bahardan

13

Varsava'ya gitim ve rüka müracaat 2-3 ay geçirdim. Leh dilini iyice öğrenmiştim, öğrenci, yabancıydım, Karsa ve Hıfız malla (iman) vardı; bizzat Leh dili ile İslam dinine sormuştum (Cenabından bir namaz, temin için), ve ben de an-ıca Sabit öğrenci, bug-ün kursu alıyordum. Bir Türk adını Beni müdafî etmişti. Türk öğrenci esle- ile şaka zat: Kâhil Cevad Bey idi (Sımsıkı Cavad Ağa Ma). Bu İstikbalde hâlâ ticareti yap-m, eski kâğıtların birisi vardı; bu de Turükçeden bir gâli lügç sol derindim ve 16 Turükçe kâğıtlar istedikim: anlaşamadım, (Sımsıkı Cavad Sırgıyıcı) nihayet Rusça kâğıtları medeniyetinde kaldım.

Nihayet sefir olarak İbrahim Tali Bey geldi- ve beni Turükçe gitmek için pasaport verdi. Varsava'da: Tatar cemazeti yol parası ve elbir, pulko illalar ve 1924 Kasım 21'de Varsava'da hareketi Karsa'ya geldim. Karsa'da mütahşif fortuna'ya rüfem, ve iki gün sonra gitmek üzere ve II. martii Bahane Ra- manap vapuruna bindim. Bir an evvel İstanbul'a vardım diye II. martii: İstanbul vapuruna bindim ve 24 Kasım 1924 tarihinde Boğaza gireriz. Türk imajın girmeye serinimden ağıladım.

14

Parom yaktım, benliğim yaktım, hatta mevlâ- zehalet nazam yaktım (Lehistada zalkışlı, kaybolmuş). Fakat Türk duyurmas öğrenmişim, Turükçeye idim.

Ne yap-acağımı, nereye gileceğimi - Öğreniyordum.

Galataya gelin ve bütün feslekleri Türk müsta- man zannettim; beni ~~gözettiler~~, biri Galatada bir- bir ötele götürdü; ilk yelipim yama: "Jüenak sorbası" dem; Türk yemeyi deye hoşuna sitti; hele "hdü" den pek hoşlandım. Siperi işeyim' delim- "ön el" yi en iyi siper zannelerim - oldum; seçtim ve daha Beyliyordum - ve bir daha işmedim.

Benliğimde sekirdiğim 'Baltaya' yı satmam ötel parası öledim - ve Karsa'da bir saat mevlâ kellemi aldım, onun yörümün kıldım.

Paltom ve elbirim duşuranda; polisim emirle 'Vakati' sızıldım, ve fos oldum. Yusuf Akkara Beyi aradım, Ankarada oluyunu sorduk. Bu Karsa'da Garsa'da bir demgektedir or' lüri boş illüm - biradımın rehinektim, ve Ankaraya gitim. Ankarada Tışkara yermiyeni 50 kurmuşluk ötel indim, iki-üç gün yijerex parom vurdu. Burada offer fizik öğret- memi Yakub Beyi aldım; Zaker Kadiri

Beyi Buldum. Sadri Maksudi Beyi gördüm (Harabulla Suphi Bey, Perihan Devletçin, Turan Ocay'ınla münafı ettimiz). Sadri Maksudi Bey. Bens. Harabullah Suphi Beyi ra kotave etdimi, fışileti, ve benim maddi durumumun mesele olguları - soruları, onax: Ankara'da ayakkabı kabinna üzerinde muhtesek lâtih beşimalla-ğa keş' iktarında bulunda. Benim ile cefinde 10 kuruş paras yokta. Bilece Yonup Bey, Busea Zakib Kalici, Busea bir iki kışeheri karnımı duyuruyorlar, Harabullah Suphi Beye gittiğinde, bir fışeherlik say isingorla. Yunus Aksura Bey le, sadece bir barlık say iveranda- yetindi. Ben kimsiye halimi vâhat-meyse, us oluyordim. ve ne yepuçayımı bildiğimime sığlenceği utanyordim: Tıp pâltoim, ve mekub tabiatim buna mami oluyordu. Türe kalfiyetine şirmem işi bitti; fışeher mufus kışim y-puştorcak 10 kuruşluk lampo paha ollemeyişim, işi bir kaş gün şerikterdi. Zaten otellen para vermelen kosmuşum, kışbeleden, iktışınla uyuklayarak geceleri gesişiyordum. Zakir Kadiri Bey Bera 10 bin para verdi ve onunda 1924, ke Aralık sonunda Jsbuluda gittim.

Jsbuluda - tenax masax beşledi: aslek ve ke yazmasım bîla emelik; yol gösteren, ekil öğretmen kimse yokta! Nisayet hemzenlen yarılmıyca 1925 yılı NoSubatında - Bey oğlunda, Karpuş lobanhsım, Ali Şeker (şimdir; Ali Tümen) yanına kâpna yamağı olarak girdim ve (ayla 20 bira, ve yeycek beles) 4 ay şeriktim, 60 em kâker para topladım.

Buyurmaye menctop yazarak Habi Atlası'dan bir tahşih şakadetim mami şimle mami iktelim. Nisayet şakadetime şoldi, ve ben de doğru Şilektip tî kutlesine gilerem 'Edebe' bîla mune yadldım; zira bu sorularda felsefeye merak etmiş, fışeheri Tahşir wa 'Şin Felsefesi' ile meşguldim; fakat Turksen zavıftı. Şehinuye mebrerinde bir als buldum - ve kemali kendime Turkuşe öğretmeneye şupet ediyordum. Paralar tükendi; bu ara Fransya gidip, kem fabrikada şerikterge, kem tahşil yapmaye dâşındım; fakat vize ve yol işin para yetişmedi. Nisayet Temmuz 1925 un şeriklin son kaddimi buldu, nallo şoktan gittim; işi cakaşi deşirşirip, şakafardaki

Bir pazarında esiri bir saat aldım, irtihine verdim
 pen ile 3-5 gün geçirdim. Bezen 500 paralıka ziyetin
 alar-sarıdipile yedim. Aynı zamanda Kopyatızaale
 Fıat beyin kütüphanesini Türkçüşt Sınotihânı' ne girer-
 tassa kitaplar (daha evvelde Tolatoyun da felsefesi) ve
 inçik telegrafını okudum; bunların haricinde olacak.
 memleketim Kuvayimü Fendi ile münakaşa etmiş,
 o beni 'İsa hakem' lakı gıymışlarını beğenmemiş. Benimle
 münaseletimi kesmiş; ben de, ona verdiğim mısra deolar
 muahbil yolduğım yemelerle mahrum kalmışım.

Nihayet 1925 yıl 25 Ağustos günü Kopyatızaale
 Fıat beyin evine göçtim ve Türkçüşt Sınotihânine kütüphanesi
 olma ihtiyacını sıftedim. O, benim Rassa, laksana bir az
 olma ve Kütüphanem için Türkçüşt Sınotihânine olacak
 oldu ve Tarih Şubesi'ne bğle keşfeddim. Bunun
 bğle münhazam mızış olan, madde sükunetlerim
 kütüphanesi bir sıfatıyla - tabiihâni yepmeğe imkân
 buldu - ve gıyret kend bir zaman içinde tarih şubesi
 Türkçüşt Sınotihânine bğle elimeğe beşledim.

Ertim 1925 te deslere Ertihânine, Ertihân-
 Şubesi'nde talebe olan Hadiye Mehmed'i gördüm
 ve hemen sevdim, ve onunla evlenmeye karar

verdim. Hadiyenin orada Rassa ile de gıyret
 orada olacak. Hadiye'yi sok, ama per sok serdim -
 hep onun hayalile yaşadım. Türkçüşt Sınotihânine
 hemen hemen her gün gıymıştım ve Beşler Sınotihânine
 dük-pant ile yolda serpişen Alâi his beşetmek -
 keki her ikimiz için ferikinde idi.

Tersi Vehidi, Astarlıkdar Fıat, Bazarlık - unlar
 Fıat bey ile birlikte Sınotihânine, Türkçüşt Sınotihânine Kütüphanesi
 benim tarzim. Fıat bey Sınotihânine - ve Tarih
 Şubesi'nde Sınotihânine - Hadiye'ye karşı so muve serpi,
 Hamit Beşler (Beyhan) dostluk - bu ~~her~~ yolların
 en gıyret kütüphanesi.

Nihayet Hadiye ile evlendim. 4. Kasım 1925 de
 Büyük Astarlık ikimizim itik gıyret - serpişmemizin
 itik en gıyret günü oldu. Hadiye 1928 Şubesi'nde Ertihânine
 gitti, zira meua olmağa Ben 1928 Meua'nın
 meua olma ve Almanya'ya imtihan keşetdim,
 1928 yıl 17 Ağustosunda Hadiye ile nişanlandı;
 ve 1 Kasım 1928 tarihinde evlendim. Almanya
 İrtihânine pen Rassa'dan - Gari Kalle. Bir
 Şubat 1929 o keller Acı Badem, Hunkar imam,
 Şam fıstığı so keki 1944 de ke oturdum; Keşer

1941 sonası 7 muvazir Bahsedilenler: Ortımız
sahibi devlet ve ulusal bilim.

Beni Serrizli'ye lise öğretmen olarak gördü; orada
beş ay kaldım ve 1939 Eylülünde -beni Ankara'ya
Gezi Tesbiye Enstitüsüne Tarih hoca olarak getirdiler.
Burada Hüseyin Namık Örkün ile çok yakın dost
oldum. 1939 sonununda -beni Fil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesine - rus dili okutmak üzere "ilmi yardımca"
(yeni usullerdeki dil ve Eski) olarak hekim ettiler.

Nihayet 1940 - doçentlik imtihanını verdim ve 'doçent'
oldum. 1943te - Profesörlüğe teklifim - Enver Ziyaretin
mudafakasıyla suya daktı, ve ancak 1944 Reşat Şemseddin
Bey-beni Rusça profesörlüğe hekim etti ve bir yıl sonra da
Orta Söğüt Tarih profesörü oldum.

~~1947~~ 1946/1947 British Council hesabına
Londra'da kaldım. 1948 te Yuluş ile Londra'ya gitti
geçirdik. 1949 Londra'da idar. - Yuluş'un Suvarna'ya
gondelini 1950/51 Heduje ile Rockefeller hesabına
Amerika'da kaldık; Yuluş da geldi.

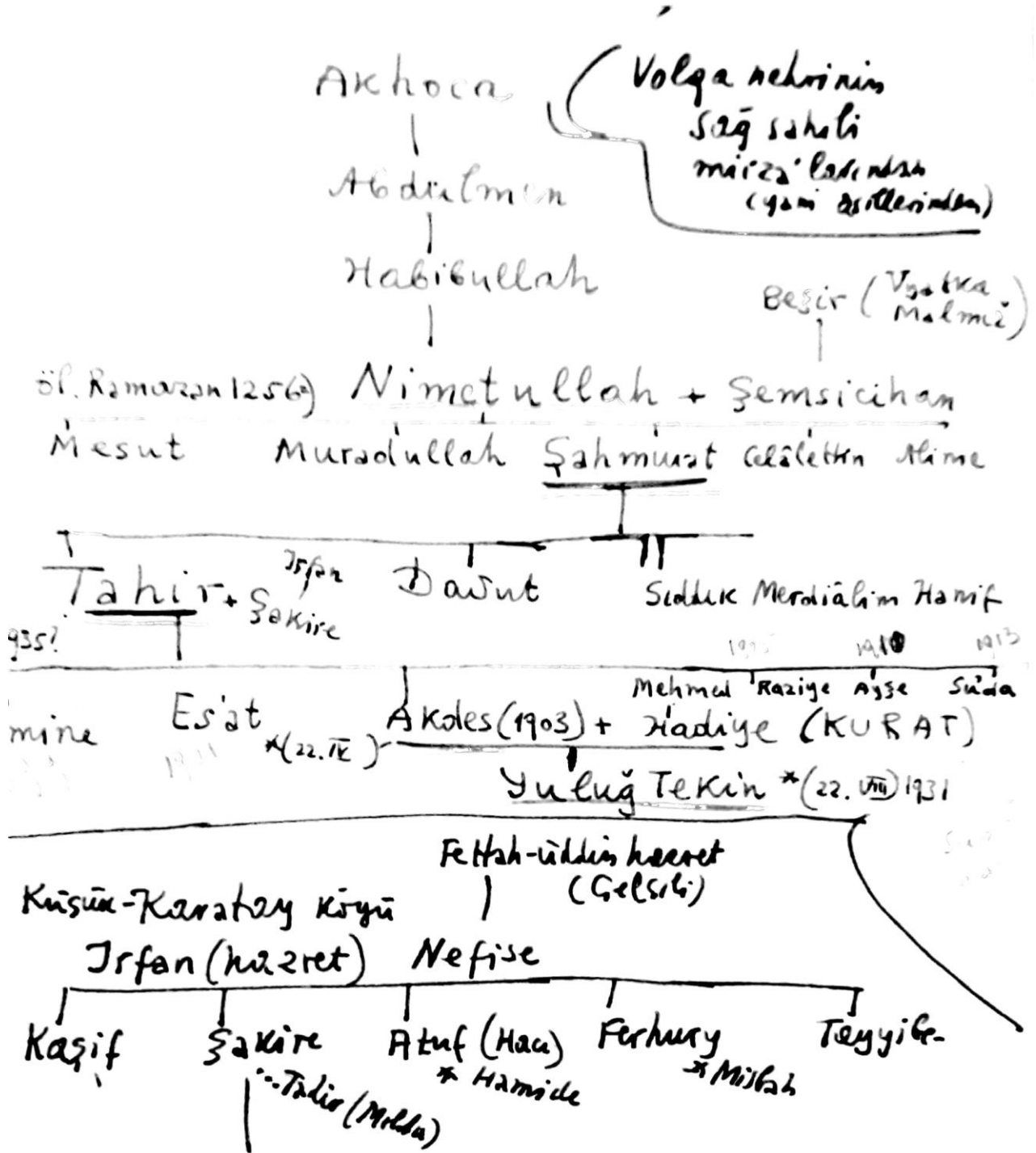
1951 son bahar Ankara'ya döndük: otomobil,
frigidere ve gaz sobaları getirildi.

1953 - 22 Aralık'ta Şekân oldum. (1955
22 Aralık)

Fakülte ile en yakın dostum Necati

AK'der olmuştur - Kendisiyle her ihtimalde anlaşılır,
seniştik, derinleştik. Osman Tunca la da dost idik.

Silsilem

Belge 2:Kurat'ın güncesinden, kendi çizdiği soyağacı.

Unter dem Rektorat von Leo Raabe, Doktor der Rechte, ordentlichem öffentlichem Professor der Rechte, und während des Dekanats von Waltherr Küchler, Doktor der Philosophie, ordentlichem öffentlichem Professor für romanische Sprachen und Kultur, hat die Philosophische Fakultät

herrn Akdes Nimet aus Kazan,

nachdem er durch seine lobenswerte Schrift ‚Die türkische Profopographie bei Laonikos Chalkokandyles‘ und eine am 1. Juli 1933 bestandene Prüfung den Nachweis guter wissenschaftlicher Befähigung und Bildung erbracht hat, die Würde als

Doktor der Philosophie

verliehen. Zum Zeugnis dessen ist diese Urkunde ausgestellt, mit dem Siegel der Fakultät versehen und vom Dekan unterzeichnet worden.

Hamburg, den 4. September 1933.

Der Dekan

gez. Küchler

Übersetzung!

Türkische Republik.
 Universität Stambul.
 Dekanat
 der Philosophischen Fakultät
 Nr. 312.

Abschrift.

Stambul, den 22. 7. 1929.

R.S.F.S.R.
 Kazan. Bügülme Lyceum
 Nr. 150.

Zeugnis.

Hierdurch wird bescheinigt, daß Inhaber dieses
 Zeugnisses, Herr A k d e s N i m e t im Jahre 1921 im
 Lyceum Bügülme in folgenden Fächern: RUSSEISCH,
 Türkisch, Geschichte, Geographie, Naturkunde
 Physik, Chemie, Mathematik, Algebra, Psychologie
 Deutsch, Französisch und Leibesübungen
 mit Erfolg geprüft wurde und danach unser Lyceum absolviert hat.

gez. Unterschrift
 Schuldirektor

gez. Unterschrift
 Sekretär.

Die Übereinstimmung dieser Abschrift mit dem Original wird
 hiermit bescheinigt.

Der Dekan
 der philosophischen Fakultät.

Stempel:

gez. M. Fuat.

Die Richtigkeit der Übersetzung bescheinigt

M. F. G. G. G.

*ord. Professor für türkische Philologie a. d. Universität
 Breslau 24. 9. 29.*

Belge 4: Akdes Nimet Kurat'ın Bügülme Lisesi'nden, İstanbul Üniversitesi'ne verilmek üzere aldığı, lisede gördüğü dersleri gösteren 22.07.1929 tarihli belge

T.C.
MAARİF VEKÂLETİ
Yüksek ted. Dairesi
Umumi
Hususi

Ankara: 192

Bölge:

TANISIL PLANI
ANDES NİMET EFENDİ
(TARİH)

Gideresi per
Alanya (Breslav)
Darülfünun

1 - (Türk ,Slav) milletleri münasebatı tarihinde ihtisas edinmeniz için Almanyada (Slav tetkikatı) enstitüsüne malik olan (BRES LAV) Darülfünuna gireceksiniz . ALMANCA ve RUSCA lisanlarına vakıf olduğunuz için tedrisat başlar bağlamaz dersleri takip etmeniz lazımdır .

2 - Darülfünunda tarih zümresi tahsilini ikmal edecek ve doktora yapacaksınız . Doktora ile birlikte almanız lazımgelen iki brang intisap edeceğiniz fakülte tarafından tespit olunacaktır .

Bundan başka bilumum (Slav) lehçelerini öğreneceksiniz .

3 - Bu tetkikat için lazımlı olan kadim Yunan lisanını da öğrenmeniz ^{icab eden} ~~lazımdır~~ . Bundan dolayı tahsil müddetiniz dört sene olacaktır .

4 - Doktora tezinizin mevzuu Türk ,Slav münasebatına ait olmak zarurîdir .

- İHTAR -

Mesainizi ve programınızı bilâhare vekâlete ve Darülfünuna bildirirsiniz .

ELV

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.)

Belge 5: Maarif Vekaleti'nden Kurat'a, doktorası hakkında bilgi veren belge (tarihsiz)

Akdes Nimet.
 Messingstr. 13 b/Chr.
 Breslau .

6.XII.1930.

Muhterem Efendim !

Misadenizle katilailerine u çü n ç ü smestirecki mesaim hakkında bu raporu taktim idceçim.

1930/31 kiç smesteri Şu dersleri dinliyorum:

- 1 - Prof.Dr. J. Dieis - Cenubî Slav lisanlarına methal /Silhasca Sıç-
 Avrupa nazarı itibarı alınarak/ haftada 2 saat.
- 2 - Prof.Dr. Dieis - Slav halk şarkısı. 2 saat.
- 3 - Slav filolojisi semineri - Ukraynaca ve çekçe üzerinde tatbikat.
- 4 - Prof.Dr. Dr.Kornemann - Roma tarihi imparatorluk devri . 4 saat.
- 5 - Prof.Dr. Rubin - Garbi Avrupa tarihi /Karolingerler devrinin sonun-
 dan ehilusalip seferlerine kadar/ 4 saat.
- 6 - Prof.Dr. Andreac - Büyük Petroya kadar Rus tarihi. 2 saat.
- 7 - Dr. Ostrogorsky - Lizans tarihinin /XII-XIX -uncu asırları. 2 s.
- 8 - Prof.Dr. F. Hiese - Orhon abideleri 2 saat.
- 9 - Prof.Dr. Hiese - Eski osmanlı tarihi membalarına methal /Çiçik-ıya-
 zade tarihi / 2 saat.
- 10 - Dr.Linde - Eski yunanca 3 saat.

Bundan maada haftada bir kaç defa Prof.Friederichsenin "Garbi Av-
 rupa coğrafya"sına da devam ediyorum.

hususı meseime gelince : Garbi Avrupa tarihi ve bu sanadaki
 Türk unurları hakkında tetkizatta bulunuyorum. Yunanca da e, i ilerle-
 di; pek yakında yunanca membalardan istifade idceçimi umit ediyorum.
 Bir de Garbi-Avrupa ve Balkan tarihi hakkında Bibliyografic tertibiyl
 ic meçgulu.

Saygılarımı sunar teveccuhlerinizi dilerim fendi .

Belge 6: Kurat'ın Avrupada Türk Talebe Müfettişliğı'ne yazdığı 6.XII.1930 tarihli mektubu

T. C., MF. V.
AVRUPADA TÜRK TALEBE MÜFETTİŞLİĞİ
BERLIN W. 10, TIERGARTENSTR. 10

No.3018
2 teğrini evvel 1930

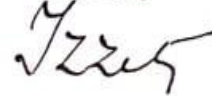
Akdes Nimet eye

Gönderdiğiniz tezkerelere şimdiye kadar cevap veremedim. Pr.Diels ile ve Münih darülfünunu ile muhaberede idim. Bu suretle hareket etmem zarurî idi. Çünkü darülfünun tarafından tahsil ettiğiniz müessesenin tedvili hakkında bir işar vaki olmadığından tarafımdan ittihaz edilecek kararın ciddî bir sebebe dayanması lazımdır.

Pr.Diels'e göre Münih darülfünununda istifadeli bir tahsil yapabilmemiz için eyice elde etmiş olmanız lazımgelen yunanca tahsiline yeni başlamışsınızdır. Maamafih mezkur darülfünunda slav filolojisi muallimi pek kıymetli olduğunu Pr.Diels işar etmekte ve kendisinden istifade edeceğimiz ümidini izhar eylemektedir.

Maamafih Münih darülfünunu ders programında slav filolojisine ait kış sümestri derslerinin münhasıran edebiyata ait olduklarını müşahede ettim. Bu sebepten bu kış sümestrinde de Breslau'da kalmanızı ve icap ederse gelecek yaz sümestrinde Münih'e gitmenizi münasip görüyorum. Pr.Heisenberg'in verdiği ders'te yunan sanatine aittir. Seminar mesaininden istifade etmeniz imkânı varsa da gelecek yaz sümestrine kadar layiki ile yunancaya çalışırsanız istifadenizin daha' eyi olacağına eminim efendim.

Müfettiş

Belge 7: Avrupada Türk Talebe Müfettişliği'nden Kurat'a yazılan 2 Teğrinievvel 1930 tarihli mektup

T. C., M. V.
AVRUPADA TÜRK TALEBE MUFETTİŞLİĞİ
Breslau'da Akdos Nimet beye

No.2363

Berlin W. 10
Tiergartenstrasse 19

2 Temmuz 1930

Dünkü tarihli mektubunuzu aldım. Mesainiz hakkında verdiğiniz malûmata teşekkür ederim. İki sümestir kadar Münih darülfünununda çalışmanıza taraftar olduğumu evvelce Ankaraya -ce zannederim Edebiyat Fakültesine de-yazmıştım .Cevap alamadım. Siz bir kere Fuat beye doğruca bir mektup gönderseniz en iyi yolu tutmuş olursunuz. Kendisi de tasvip ediyorsa , başka karara ihtiyaç yoktur.

Baki meveddet efendim.

Mufettiş

İzzet

Şakdes Nimet.

29.V.1931

Hamburg 13.Brindelallee 41.
Hustenburg.

Avrupada Türk talebe Müfettişliğine.

Sevgili mühterem efendim!

Mesaudenizle bu yaz sömestirindeki çalışmam hususunda işbu raporu takdim
ideceğim:

kolleg olarak dinlediğim dersler:

1/rof.salomon -Lehistan tarihi/Lehistanın taksimatından itibaren tekrar
ihyasına kadar/ve bu zaman Avrupa devletleri siyaseti.

2/rof.hachagen-Reform devrinde Alman tarihi.

3/rof. Sieveking-İktisat tarihi.

4/rof.walther-Jerem milletlerin sosyolojisi ve psikolojisi.

5/Dr.Kock-Feisereye methal.

Seminarlarım şunlardır:

1/rof.salomon-Kristi-inci veir hus tarihi ve icimai hayatına veir/şaq pat-
rik Makarij-nin şahsiyeti ve eserlerini tatkik/.

2/rof.salomon-Slav paleografisi.

3/rof.walther-sosyoloji seminari.

hususi olarak eski yunanca ve latinceye mustazamen çalışıyor ve Breslav'da

bağlaşmış olduğum (Lizana-Sus-Şeşenek)şöhrat tarihini teşkil iden mev-
zuu ikmalde meşret ediyorum.Bu hususta bilhassa yunan/Bisans/membuları

olan "Corpus scriptorum historie byzantine"ile "Eus vakainameleri"nden

istifade ediyorum .Ayrica almanca,rusça,türkçe ve fincansica eserlerden de

notlar aliyorum.Seminar ortularının yapakta olduğum mevzu seminarda büyük

bir referat şekline profesör'e ve seminar azalarına takrir ideceğim.

Şahsi matrafi olan k şönderilen parçalardan büyük Yunanca ve Latince lügât

tedarik ettim.Sonra,bilhassa tarih tatkiki hususunda klasik eserler olan

Freeltan ve eserlerin kitaplarını ve sahama nit bir çok diğer eserler al-

makla meşgulim .Yaz ömreleri sonunda meşum ve profesör ile anlaşarak al-

maşum dokterat mevzu hakkında Latfalilerine raporumu takdim ideceğim.

Şaygılarının kabulü ricaıyla

Belge 9: Kurat'ın Avrupada Türk Talebe Müfettişliği'ne yazdığı 29.V.1931 tarihli mektubu

Akdes Nimet.

Hamburg 25.XI.1931.

Mittelweg 25a. b/Nebecker
Hamburg 13.

Pek muhterem Efendim !

Zatıfialilerine 1931/32 senesi kiş s6mesteri 7alışma plânını taktim idiyorum.

1. Prf. S a l o m o n, Urkundenlehre. Haftada 4 saat. /Tarihi membaların tetkiki, vasikalar üzerinde ameli 7alışma. Alman tarihi üzerinde latinca membalara istinaden tatkiiklar/.
2. Prf. S a l o m o n, Die V6lker Russlands in historischer Betrachtung.
3. Prf. S a l o m o n, Uebungen zur osteuropaischen Geschichte: Berliner Kongress.
4. Prf. S a l o m o n, Dostojevskij und seine Zeit. 1850-1870 senelerinde Rusyada ictimai tekâmül ve siyasi vaziyete bir nazar.
5. Prf. H a s h a g e n, Das Zeitalter der Gegenreformation, 4 saat.
6. Prf. S i e v e k i n g, Theoretische Nationalökonomie. 4 saat.
7. Prf. H e i m a n n, Sozialpolitik. 2 saat.
8. Dr. Berkenkopf, Kolloquium zur Einföhrung in die Nationalökonomie, 2 saat
9. Prf. K e l t e r, Griechisch II, für Fortgeschrittene, 2 saat.
10. Dr. Reybekiel, Polnisch III.(Oberstufen). 2 saat.

Osteuropa Seminarsi Dr. T a n g l ile nim resmi bir şekilde S i r p 7a ya da 7alışiyorum. Sonra Yunanca, Latinca derslerine de hususi bir şekilde devam idiyorum. Aynı zamanda Methode der Geschichtsforschung üzerinde de 7alışmakta devam idiyorum. Prf. S a l o m o n ile anlaşarak Doktora tezi mi aldım. Eski Kirim "yarlıkları" ile Rus membalarını karşılaştırarak "Komanoff sülalesinin ilk çari zamanında Kirim -Türkiye ve Rusyanın siyasi ve iktisadi munasebatı" unvanlı tetkikat hazırlanmam tekarrür etti. Bu hususta bilhassa Rus musteşriklerinden Wilyaminoff-Zernof'ın Petersburgta neşrettiğı "Kirim hanları yarlıkları"esas memba' teskil idecektir. Osteuropa Seminarında bu sene bilhassa Türkiyeyi alâkadar iden Berlin Kongresi üzerinde tetkiiklar ve referatlar yapıliyor; aynı zamanda Balkan yarım adasındaki siyasi vaziyet, Rumanya, Sırbistan ve Bulgaristan devlet-

Belge 10: Kurat'ın Avrupada Türk Talebe Müfettişliğı'ne yazdığı 25.XI.1931 tarihli mektubu

lerinin doğması gibi bizi yakından alakadar iden mes'eleler de aranılacaktır.
Gelecek hafta ben de "Türkiye de multeciler " unvanlı bir Vortrag vereceğim.

Çalışmamın şeklini ve elde ettiğim muvafakiyetleri Zatiîalilerine ted-
ricen bildirir bilvesile sayđılarımı taktim iderim Efendim.

Ekdes Nimet.
Hamburg Mittelweg 25 a
b/Lebeker.

Hamburg 14 Kanunusani 1932.

Pek muhterem Efendim !

Zatîalilerine "Talebe fişi "ni taktim idiyorum. askerlik hakkındaki fişi de bir kaç güne kadar göndereceğim.

Doktora tezim hakkında profesör Salomon la anlaştiğimi yazmıştım. Mavzuuma ait en esasli me hazların Moskova devlet arşivinde bulunduğu ve bunların neşredilmemiş olduklarından istifadenin ancak Moskovaya gitmek suretiyle istifade etmek mümkün olacağı , bunun da benim için maddeten imkân haricinde olduğu, anlaşıldığından Profesör Salomon Rus-Türk munasebetine ait daha yeni bir devirden başka bir mavzu' verdi. Bu defa , Türkiye tarihinde "birinci sevr muahdesi " olan Aya-Stefanos muahdesini Rus, Fransız, Alman, Avusturya, İngiliz ve Türk mebnularında istifade ile bir tetkik hazırlıyacağımı tekrarr etti. Doktora imtihanını en son tarih olarak 1933 senesi kış sômasterinde vereceğimi tahmin idiyorum, çünkü Doktoraarbeiiti hazırlamak için en azı 3-4 sômaster bir zaman lâzımdır. Tezimin muvaffakiyetle bitmesi hususundaki temennilerimize teşekkür eder, bilvesiyle saygılarımın kabulünü rica idetm Efendim.

P.S. Krankenkasse ile ilmi eser-

lerin tedaruku için lâzıme-

len paranın gönderilmesi husus-

unda bir daha Zatîalilerinin mu-

avenetlerini rica iderim.

Belge 11: Kurat'ın Avrupada Türk Talebe Müfettişliği'ne yazdığı 14 Kanunusani 1932 tarihli mektubu

T. C., MF. V.
AVRUPADA TÜRK TALEBE MÜFETTİŞLİĞİ
No. 8458

BERLIN-WILMERSDORF
ZÄHRINGERSTRASSE 2
TELEFON: OLIVA 711

6. Temmuz 1933

Dr. Akdes Nimet Boy

Sevgili Akdes Bey!

Doktora imtihanini kazandığınıza çok sevindim. Tebriklerimi sunarım.

M. Kurat
Bağmüfettiş

Hamış: Almanyada kalıp kalmıyacağınız hakkında verilecek kararın acele olarak bildirilmesini Vekâletten tekrar rica ettim.

CT

Belge 12: Avrupada Türk Talebe Müfettişliği'nden Kurat'a yazılan 6 Temmuz 1933 tarihli mektup

U

آقره

۱۹۲ - -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
مَعْنٰی زَوَّارِ کَالْبَنِّ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شهادتنامه کزی امضا ایدهرک کوندردم . مملکتک علم واختصاص اربابنه احتیاجی بوو کدر .
سرلر ، دارالفنوندن آلدیغکز فیضله چالیشاجق ومملکتک محتاج اولدیغی علم اربابی آرا کزده
یتشدیره جکسکسر . سزی بو بویوک امیدلرله تبریک ایدر وموفقیتلریکزی دیلارم .

معارف وکیلی

معارف وکیلی

Belge 13: Maarif Vekaleti'nden Hadiye Kurat'a gönderilen, zorunlu öğretmenlik görevini yapmak üzere ülkeye çağırın mektup

Ankara, 4 Şubat 1955

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına

1955
4 Şubat 1955
296

Fakültemiz Genel Türk Tarihi Kürsüsü Doçentlerinden Dr.Mehmet Altay Köymen tarafından kaleme alınan "Gök Türk Kağanlığı adlı bir yazı münasebetiyle bazı mülahazalar" başlığı ile İlahiyat Fakültesi Dergisinde (C.3.yıl 1954, sayı III-IV sayfa 103 118) intişar eden yazı :6334 numaralı kanuna aykırı görüldüğü cihetle Ankara Cumhuriyet savcılığı tarafından mezkûr Doçent hakkında tahkikata başlanılmıştır. Doçent Dr.Mehmet Altay Köymen bu yazısında şahsım hakkında Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarına suç teşkil etmekte olan bir takım ağır itham ve isnatlarda bulunmaktadır.3 Şubat 1955 perşembe günü Dekanlık odasında Profesör Necati Akder'in huzurunda Yeniçağ Kürsüsü Profesörü Dr.Bekir Sıtkı Baykal tarafından: Doçent Dr.Mehmet Altay Köymen'in mezkûr makalesinden mezkûr yazısının ayrı basım halinde sınıfa getirerek Genel Türk Tarihi dersinin okumakta olan talebelere bu makalesini alenen okuttuğunu Yeniçağlar Kürsüsü Doçent Dr.Mustafa'dan duyduğunu beyan etmiştir. Aynı vechile 4 Şubat 1955 tarih cuma günü Yeniçağlar Kürsüsüne bağlı Doçent Adnan Erzi Doçent Dr.Köymen'in bu makaleleyi derste talebelerine okuttuğunu ve talebelere dağıttığını bildirmiştir. Ankara Cumhuriyet Savcılığından bir tahkikat mevzuu olarak ele alınan ve İlahiyat Fakültesi tarafından dağıtımını durdurulan bu yazının Doçent Dr.Mehmet Altay Köymen tarafından derste talebeye okutulması şahsım hakkında yersiz ve mesnetsiz ithamlara yol açması keyfiyetinin mevcut Üniversiteler kanununa aykırı olduğunu beyan eder ve hakkında disiplin takibatını açılmasını talep ederim.

M. Köymen

M.K.
4 Şubat 1955

A. Köymen

B.Ş.
4.12.1955Yeniçağ Tarihi Kürsüsü Profesörü
Dr. Akiles Nispet Kurat

A. Köymen

Belge 14: Kurat'ın, Mehmet Altay Köymen'in "Gök Türk Kağanlığı Adlı Bir Yazı Münasebetiyle Bazı Mülahazalar" adlı makalesi için Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi dekanlığına yazdığı 4 Şubat 1955 tarihli şikâyet dilekçesi

Türkiye Cumhuriyeti Ankara Cumhuriyet Savcılığına

55-1557 sayılı yazılarına cevaptır:

İfâhiyat Fakültesi Dergisinin 1954 yılına ait III-IV.say1-
sıra 103 ve müteakip sahifelerinde yayınlanan; Dr.Mehmet Altay
Köymen'e ait "Umumi Türk Tarihi Araştırmaları, Gökürk Kağanlı-
ğı Adlı bir yazı münasebetile Bazı Mülahâzalar"başlığını taşı-
yan yazının 6334 sayılı kanuna muhalif bulunması dolayisile,
yüksek Makamınız tarafından Dr.Mehmet Altay Köymen aleyhinde
tahkikat ve kanuni takibat icrasına muvafakat eylediğimi say-
gı ile arz ederim. 2/2/955

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
D e k a n ı

Prof.Dr.Akdes Nimet Kurat

Belge 15: Kurat'ın Köymen davası ile ilgili olarak Ankara Savcılığı'na yazdığı 2.2.1955 tarihli dilekçe

Ankara, 14.II.1955

Ankara Cumhuriyet Savcılığına

Ankara'da çıkmakta olan "Ankara Telgraf" adlı günlük gazetesinin, 13 Şubat 1955 tarihli (Yıl 3, sayı 926) nüshasında İri postularla, benim için "Rus hayranı Profesör.Türk Tarihini tahrif eden ve ilmi kitabında Galata Kûlhanbeylerinin lisanını kullanan bu profesöre haddini bildirmek lâzımdır Maarif Vekilinin Bu Hususta Titiz Davranacağına İnanıyoruz" denmiş ve Millî Türk Talebe Birliği Genel Sekreteri yardımcısı Orhan Ergül imzasıyla hakkında gayet ağır itham ve isnatlarda bulunmuştur.Tamamiyle iftira mahiyetinde olan bu yazı münasebetiyle gerek mezkûr gazete hakkında ve gerek bu makteleyi yazan Orhan Ergül hakkında kanunî takibatın yapılmasını en derin saygılarımla rica ederim.

D.T.C.F. Dekanı

Akdes Nimet Kurat

Belge 16: Kurat'ın "Ankara Telgrafı" adlı gazetede hakkında çıkan haberler ile ilgili, Ankara Savcılığı'na yazdığı 14.II.1955 tarihli dilekçesi

1954-55

Ortaçağlar Tarihi Ders programı aşağıda gösterilen
şekildedir.

Prof.Dr.Akdes Nimet Kurat:

Pazartesi: 9.20 - 10.10
Doğu Avrupa'da muhtelif
Türk Kavimleri Tarihi

Prof.Dr.Akdes Nimet Kurat:

Perşembe: 15.10 - 16.00
Seminer: Altınordu Tarihi
Kaynakları üzerinde çalışmalar

Prof.Dr.Akdes Nimet Kurat:

Cuma 9.20 - 10.10
Altınordu Tarihi

Ortaçağ Tarihi Kürsü Profesörü

Prof.Dr.Akdes Nimet Kurat

Belge 17: Akdes Nimet Kurat'ın 1954-55 yıllarında Ankara Üniversitesi'nde verdiği dersleri gösteren belge (tarihsiz)

T. C.
 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
 EDEBİYAT FAKÜLTESİ
 DEKANLIĞI

No:

ÖZÜ:

6 / II / 1937

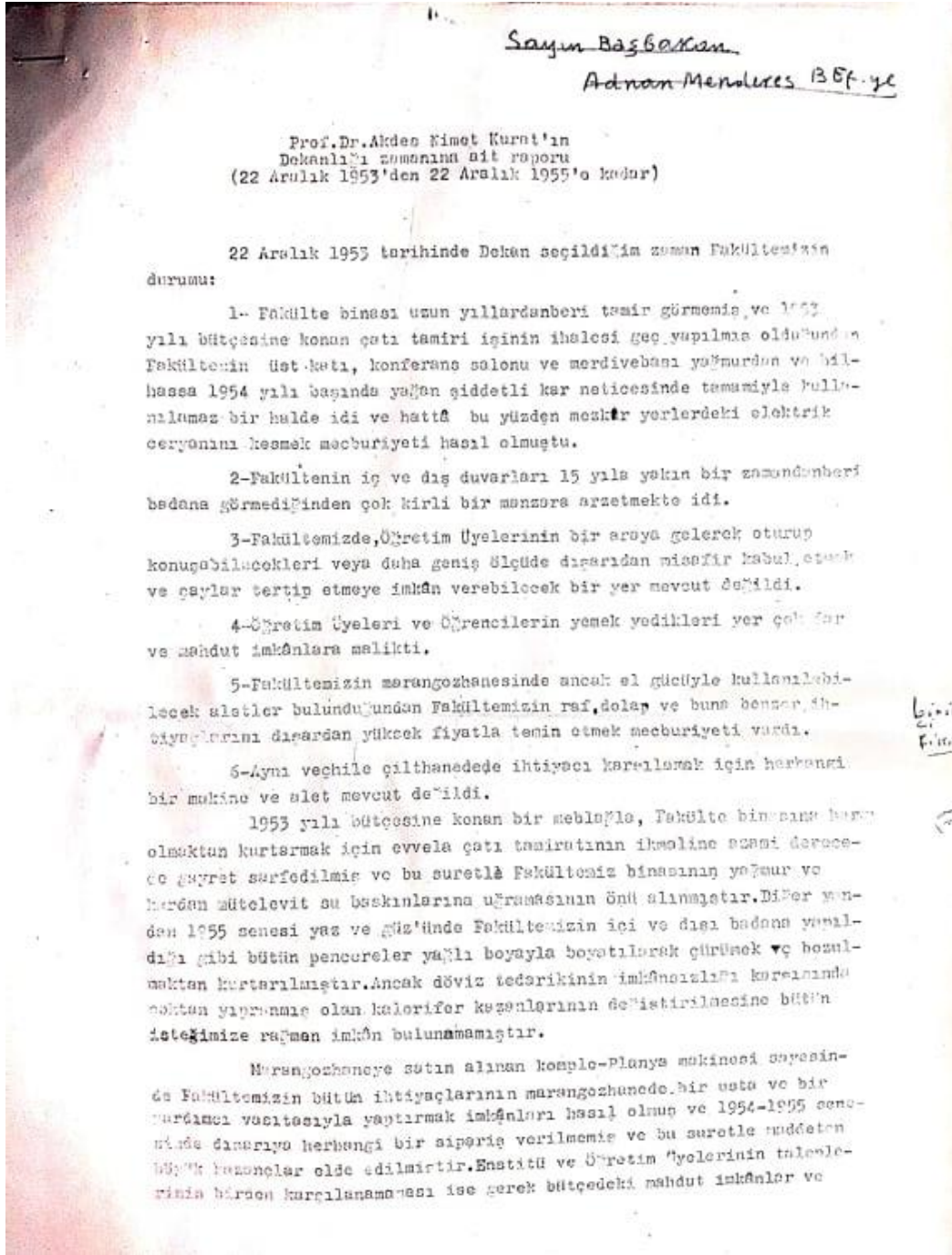
Tarih Doçenti Dr. Akdes Nimet Kurat, ALTIN ORDA Hanlarından Ulu Muhammed'in, Murad II'ye gönderdiği bir "YARLIĞI" meydana çıkarılmıştır. Türkiye Hazinesi Evrakının en eski bir diplomatik vesikası ve Altın Orda'dan Osmanlı Devletine gönderildiği malum olan yegane bir resmi evrak olan "Yarlık" a dair Dr. A. Kurat 10 Şubat 1937 günü saat 15-17 da Tarih Derneğinde izahatta bulunacaktır.

Bu konferansa iştirakınızla görevlendirilmesini, saygılarımızla, dileriz.

Tarih Semineri.

Belge 18: Kurat'ın bir Altın Ordu yarlığını ortaya çıkarması münasebetiyle vereceği seminare 6.II.1937 tarihli bir davet

Belge 19: Kurat'ın, dönemin başbakanı Adnan Menderes'e yazdığı dekanlık raporunun müsvedesini (tarihsiz)

(2)

gerek bazı zaruri maddelerin tedarikindeki güçlüklerden ileri gelmektedir.

Çiltheneye bir keski makinesi ve bazı diğer makinalar alınarak suretiyle cilthane, kendi başına yeter derecede çalısır vaziyete gelmiş ve bir çok enstitülerin bilhassa umumî kütüphanenin ihtiyaçları karşılanmıştır.

Kantinin daha iyi bir hale getirilmesi için imkân ve şartlar müsait olmadıkından, ancak talebe yemek yemek için ayrı bir salon tahsisî mümkün olmuş ve buraya ihtiyacı tatmin edecek şekilde masalar sandalyeler yaptırılarak talebenin rahat bir şekilde yemek yemesine imkân hazırlanmıştır.

Fakültemizin Öğretim Üyelerinin boş vakitlerde oturabilecekleri ve sırasına göre Fakülte çaylarının tertibi ve umumiyetle içtimâf mahiyetindeki ihtiyaçları karşılayabilmek maksadıyla "Camlı Köşk" adını verdığımız bir salon tefriş edilmiş ve yeni bir radyo satın alınarak buraya konmuştur. Böylece bu salon, her çeşit toplantılara müsait bir duruma getirilmiştir. Fakültemizin muhtelif bölümleri talebeleri tarafından tertiplenen şay ve eğlenmeler de yine bu salonda yapılmış ve yapılmaktadır.

Tedris bakımından işe yarayacak bazı aletler alınmış, bunlar arasında Tarih ve Coğrafya bölümlerinin işini görecektir renkli tektir makinesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümleri için de projeksiyon makinaları ve fotoğraf makinesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümüne de bir amplifikatör satın alınmıştır. Döviz güçlükleri yüzünden, Fakültemizin muhtelif bölümleri için pek lüzumlu olan film makinelerini tedarik etmek maalesef mümkün olamamıştır.

Kitap satın alma işi

Dokümanlara başlıca bizden itibaren bilhassa kitap, mecmua ve el yazmaları satın alma işine ehemmiyet verilmiş, bütün kürsülerden gelen talepler, bütçenin ve döviz tedarikinin müsaade ettiği imkânlar nisbetinde karşılanmaya çalışılmıştır. Bu sayede yeni kurulan Sanat Tarihi Kürsüsüne ehemmiyetli bir kütüphane tesisine muvaffak olduğu gibi Arkeoloji, Hititoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı, Coğrafya, Felsefe ve diğer bölümlerin kütüphanelerindeki kitap adedi müsbet bir yekûna yükseltilemiştir. Ayrıca Orientalist Dr. Reşer'den çok kıymetli bir kütüphane satın alınmış ve bundan başka bir kaç ehemmiyetli koleksiyon da...

(3)

kültemiz Kütüphanesine kazandırılmaktadır.

Dekanlığımıza zamanında halledilmesi müeyyid olan bazı meselelerle karşılaşmış olduk bunlar arasında bilhassa Usulî Kütüphanenin devir ve teslim meselesi gelmektedir. Eski Kütüphane Müdürünün Fakültemizde başka bir vazifeye nakli üzerine, eski Müdürün yeni Müdüre kitapları ve el yazmalarını devretmesi meselesi Dekanlığa bir boyli mesgul etmiştir ve bu muamele eski Kütüphane Müdürünün bu husustaki isteksizliği yüzünden hâlâ ihmal edilememiştir. Devir ve teslim muamelesi, Yönetim Kurulunun tasvibi ile, Dekanlıkça eski Kütüphane Müdürü katılmakla devam ettirilmıştır. Bu münasebetle bir çok el yazma ve kitapların usulsüz olarak bazı kimselere verilmiş olduğu, kayıt ve senet hususularının da ihmal edildiği meydana çıkmıştır.

Kütüphane Bilgi Enstitüsü Meselosi

Dekanlığımıza beslemadan önce Ford Vakfının yardımıyla Fakültemizde kurulması tasarlanan bir Kütüphanecilik Enstitüsü uzun ve yorucu gayretler neticesinde, gerekli formaliteleri tamamlanarak Fakültemiz Profesörler Kurulu tarafından kurulmasına karar verilmiş ve Senatoya tasdiğe sunulmuştur. Bu suretle Fakültemizde hali hazırda çok imyematli nesriyat ve teknik elcetlerle mücehhez bir müessesce daha meydana getirilmiş bulunuyor.

Fakültemizde Amerikan Tarihi ve Edebiyatı derslerini vermek üzere Amerika'dan iki Profesör davet edilmiş ve Rockefeller Müessesesinin de yardımıyla bu iki profesörün Fakültemizde ilmi faaliyette bulunmaları sağlanmıştır. Amerikan Tarihi okutan Prof. Swearingen derslere muntazaman teksir ederek talebeye vermek suretiyle Fakültemizde ilk defa olarak verimli bir şekilde Amerikan Tarihinin okutulmasını temin etmiştir.

Kısa bir müddet için Fakültemize davet edilen Ord. Prof. Dr. E. Spuler'in Ortaçağlar Tarihi Kürsüsüne bağlı olarak okuttuğu "In Age of Tarih" nin çok verimli bir şekilde devam ettirmekte olduğunu sükranla buydu. Profesör E. Spuler'in dersleri muntazam bir surette teksir edilmiş notları talebeye verilmekle talobenin azami istifade etmesi sağlanmış oluyor.

(4)

Yabancı Profesörlerin - sömlecelelerinin y eilene ni münasabıyla ayrı bir komisyonca tanzim edilerek Profesörler Kuruluna sunulmuş olan çağışın raporlarından uygun bulunulduğu ve hile Fakültemizde vazife almış olan eenebi profesörlerin çok verimli faaliyet gösterdiklerini kaydetmek yerinde olur.Kendilerine bundan dolayı teşekkürlerimi arz etmek isterim.

Pedagoji derslerinin ehemmiyeti gözönünde tutularak Fakülte Profesörler Kurulunun kararı mucibince, bu derst vermek üzere Prof.Hausmann davet edilmiş ve 1 Aralık 1955 tarihinde derslerine başlamasına imkân hasıl olmuştur.Fakültemizde Pedagoji tedrisatının geliştirilmesi ve yeni imkânlar araştırılması maksadıyla Fakültemizin ilgili Öğretim Üyelerinden başka İstanbul Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden ve Maarif Vekâleti temsilcilerinden başka Vekâletçe eğitim meselelerinde mütehasseis olarak vazifeli bulunan Amerika'lı Profesör Zenger'in iştirakiyle iki gün süren bir toplantı yapılmıştır.Bu münasabette Pedagoji bahesinde ihtisas yapmak üzere Amerikan fonlarından faydalanarak, Amerika'ya üç doktorant'ın gönderilmesi ve esaslı bir Pedagoji kütüphanesi kurulması cihetleri görülmüştür.Bunların gerçekleştirilmesi Amerika'dan istenen fonların teminine bağlıdır.

Profesör H.Freyer'in yerine davet edilen Profesör Kuhn'un meselesi bitmek üzere olup kendisinin 1956 Mart başından derslerine başlayacağını kuvvetle tahmin ediyoruz.

Tarafımızdan Fakültede ilk defa tatbik edilen yeni tayin olunan Profesörlerin "Giriş Dersleri" bilhassa iyi kurslanmış olduğunu kaydetmeliyiz.

Ayrıca Tarih Kollokyumlarının Fakültemiz içi ve dışi ilim mühitlerinde çok müspet yankılar uyandırdığı da kaydedilir.

Değerli'miz başlanmadan önce Fakültemiz için en ehemmiyetli mesulclerden biri sertifikalı talimatnamesi yerine yeni bir Kurul ve İmtihan talimatnamesi hazırlanması kaydıdır.Bu mesulclerin görüldüğü üç sonuycı vakar bir zaman devam etmiş ve nihayet Bakanlıkamız zamanında şimdiki tatbik edilmekte olan talimatnamenin ibtinali ve bütün formliteleri bitirilerek 1955 Ekiminden itibaren tatbikine geçilmiştir.

(5)

Aynı zamanda Fakültemiz tarihinde ilk defa olanak üzere ders yılı boyunca bir Öğrenci Kılavuzu bastırılarak Öğrenci Üyeleri ve Öğrencilerin istifadesine sunulmuştur.

Konferanslar

Bu i-i yıl zarfında Fakültemizde bilhassa ilmi konferanslar eskisine nisbetle çok daha geniş ölçüde verilmiş olması hayırlı bir dikkat nezaretinizi çekmek isterim. Bir taraftan İstanbul Üniversitesi Prof. ve Doçentlerine, Fakültemizde konferans vermek imkânı sağlanarak diğer taraftan da tanınmış yabancı ilmi adamları konferansa davet üzere övnet edilmiştir.

Kongreler

Değerliğiniz zamanında Fakültemizde Öğretim Üyeleri bazı mühim kongrelere iştirak etmişler ve tebliğler sunmuşlardır.

Yayınlar

Değerliğiniz zamanında Fakülte dergisinin neşrine devam edilmiştir. Şu çihetle dikkatle belirtmeliyimki Fakültemizde dergisine bol miktarda yazı verilmiş, birkaç yazı müstecap ya neşredilmiş veya neşredilmek üzere dir. Ancak tetil aylarında bir taraftan müelliflerin burada bulunmaması, diğer taraftan da Türk Tarih Kurumu matbaasının döküm için lüzumlu olan kuruşunun tükenece olması, derginin son sayısının çıkmasını geciktirmiştir.

Devlet

Vaktiyle kütüphanemize satın alınan İsmail Sain Sencer'in kitapları vesilesiyle varoşesi tarafından açılan dava halledilmiş olmaktadır. Bundan başka Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyelerinden birisi kendisinin haricte bulunduğru zaman için çift yevmiye istiyerek Fakültemizi dava etmiş ve bu hususta Devlet Şurasına müracaatta bulunmuştur.

(Akdes Nimet Kurat ve Mehmet Köymen davası)

Dos. No. 955/III Tal,

İstanbul Basın davalrına bakan Toplu Adliye
Ceza Mâhkemesi Reisliğine

Ankara Basın davalrına bakan toplu Adliye Ceza Mahkemesi Reisliğinin 955/7 sayı ve 18.10.955 tarihli talimatına atfen Profesör Akdes Nimet Kurat tarafından Ankara D.T.C.Fakültesi dergisinde neşrolunan " Gökürk Kağanlığı" adlı yazı münasebetiyle ilâhiyat Fakültesi değıdinin 954 yılı 3 ve 4 sayılı nushasında Doçent Dr. Mehmet Köymen imzasıyla neşrolunan (Umumî Türk tarihi araştırmaları ve Gökürk Kağanlığı adlı bir yazı münasebetiyle bazı mulâhazalar) başlıklı yazı ile maznunun

1) Tenkit hududunu aşp, aşmadığı,

2) (Müdahile ilmi zihniyette gerilik, çalışmalarında samimiyet sızlık, eserlerini kasten Türklük aleyhine ve Rusluk lehine kaleme almak, Rus taraftarlığı gütmek hususlarında isnatlarda bulunup bulunmadığı ve

3) Bşylece 6334 sayılı kanunun I nci maddesinin muhtelif bentlerini ihlâl eylemiş olup olmadığı cihetlerinin tetkiki ile bu husustaki mütalâmasının bildirilmesi istenmiştir. İğbu tetkikatın icrasında suç teşkil ettiği iddia olunan yazının bütünü ile incelemesi ve müdahilinin şeref ve haysiyetine tecavüz edilip edilmediğı itibar kıracak, şöhret ve servetine zarar verecek isnatlarda bulunup bulunmadığı cihetlerinin tayin olunması ve mevzuubaha tetkiki yapılırken maznunun müdafaalarını ve müdafaanın istinat ettiği yazıların ve eserlerin nazara alınması bildirilmiştir. Ön dört celese devam eden ve talimat gereğince intaq olunan tetkikat ikmal edilmekle mütalâması havi iğbu rapor kaleme alınmıştır.

Prof.A.N.Kuratın eserleri hakkında mülâhazalarıma:

1) Suç teşkil ettiği iddia olunan yazının kaleme alınmasına

Belge 20: Köymen davası hakkında Mükrimin Halil Yınanç, Sulhi Dönmezler ve Vahit

Turhan tarafından yazılmış rapor

-2-

vesile veren yazı (Ankara D.T.C.Fakültesi, Dergisinin cilt 10 sayı 1-2 Haziran 1952 nüshasında intisar etmiştir.

Yazıyı müellif, ilk Türk devletlerinden olan GökTürk İmparatorluğunun kuruluşunun 1400 nolu dönüm yılı dolayısıyla kaleme almış bulunmaktadır.

Uzun bir esst mahsulü olduğu gürken bu geniş makaleyi müellif " tarihte ilk defa (Türk) adını taşımış olan bir devletin kuruluşunun 1400 nolu yıldönümünün yalnız ihtisas sahibi tarihçilerin değil, Türklüğü seven, milli tarih ve kültürüne kıymet veren her aydın Türkü ilgilendireceği" tabii olduğu mucip sebebiyle kaleme aldığını beyan etmektedir. Ayrıca 53 nolu sahifede geçen pasaj müellifinin bu makaleyi duyarak ve hissederek jhaleme almış bulunduğu intibasını da vermektedir.

Makalede Türklük aleyhine en küçük bir kısım gürülmemiştir. Müellif hadisatı çeşitli kaynaklara müracaat suretiyle nakletmekte ve icap ettiği yerlerde kendi şahsi görüş ve muhakeme taralarını da aksettirmektedir. Makalenin öğretici ve faydalı, ilmi değer taşıyan bir yazı hüviyetini taşıdığı kanaatindeyiz.

2) Yine doçent Köymen tarafından kaleme alınan makalede itiham mevzuunu teşkil eden " Prut seferi ve barışı" adlı iki ciltlik telif esere gelince,

İki ciltte 880 sahife tutan bu eser uzun ve ciddi takdire lâyık bir araştırmaya mahsulü olarak gürmektedir. Birinci cilt Rusların mağlup ve mahsur hale gelerek sulh talep etmek için murahaaşalarını yolladıkları devreye taallük etmekte, ikinci ciltte ise sulh müzakereleri neticesi ve venika suretleri mevcut bulunmaktadır. Eser vucuda getirilirken Fransızca, İngilizce, Rusça, Almanca ve İsviçre dilinde yazılan menabi ve türk eser ve kaynakları tetkike mevzu teşkil etmiştir.

Mevzu bahis eseri tetkik edince, bunda Köymen tarafından dermeyan edilen iddialara hak verecek mahiyet gürmektedir.

-3-

Gerçekten, KÜyem bu eserin Türk ve Osmanlı tarihini eğiltilmek, tahkir etmek ve adeta Osmanlı düşmanlığını tahrik ve buna karşılık Rusların ahval ve hareketini medih etmek ve yüceltmek gayesiyle kaleme almış bulunduğunu iddia etmekte veya hiç olmazsa bu düşünceyi okuyucuya telkin ve hissettirecek bir yazış tarzını ihtiyar etmektedir.

Eserin tetkiki neticesinde KÜyem tarafından ileri sürülen iddiayı haklı gösterecek mahiyet görmediğimizi hemen belirtmek isteriz.

Gerçi eserde Prut seferi sıralarındaki ve ona takaddüm eden devredeki Osmanlı ricali hakkında ecnebi kaynaklardan naklen, bazı küstüleyici ibare ve kelimeler nakledilmekte ve müellif yine bazı yerlerde bu ifadeleri tenkit etmek ve cerh etmek suretiyle bunlara kınmen iştirak eylediğini gösteren bir yazış tarzı ihtiyar etmektedir. Nispetle eserin bir yerinde (S.264) De La Motraye'den naklen ve arnavut kitaları beyinin bir sözüne atfen Baltacı ve naiyeti hakkında "puşt" tabiri kullanılmaktadır. Güne bir yerde aynı yerle alçak tabiri istimal edilmiştir. Bu gibi kelime ve tabirlerin naklen dahi istimal edilmesi hakikaten okuyucu üzerinde mahos tesir yapmaktadır. Fakat eser dikkatle mütalâa olunduğunda müellif bakımından şu iki noktanın tesbit edilebileceği görülmektedir :

a) Müellif mümkün olduğu kadar objektif kalmak, bu sebeple kaynaklardan istifade etmek, bunları nakletmek ve vereceği hüküm ne kadar ağır olursa olsun, kanaatını ifadeden çekinmemek yolunu tutmuştur. Bir tarihinin mensubu olduğu milletin hadiselerini dahi objektif olarak görebilmesi ve çekinmeden kendi kanaatını ifade etmesi ilmi metotlar bakımından uygun ve takdire şayan yoldur.

b) Müellif Prut seferinde tahakkuk eylemiş bulunan fırsattan istifade etmek suretiyle Rus devletinin kolunu bacağına kırmayan ve Türklüğü nazırlarca müadalede devam etmek mecburiyetinde bırakanlara karşı hükümlerinde insafsızdır. Onları Türklüğün önüne

-4-

çıkan bu büyük imkândan mahrum etmeleri dolayısıyla hırpalanmakta ve tarihi fırsatı yok etmelerini çeşitli ahlâki kusurlarına dayandığını belirtmeğe gayret etmektedir.

Bu itibarla iyi okumasını becerenler için, bu eserde Osmanlı ricalı hakkında dermeyen olunan hükümler Türklüğü veya Osmanlılığı küçük düşürmek için değil, fakat bir millete lâyık olarak görmediği ricalin tarihi bir fırsatı kaçırması olmaları dolayısıyledir.

Zira kitapta Osmanlı ordusu ve Türk milleti aleyhinde bir satır dahi yoktur. Hatta dirayetli olan rical hakkında da icap ettiği tarzda mütalâa dermeyen olmaktadır. Meselâ, Çorlulu Ali Paşa hakkında yazılan satırlar bu cümledendir (S.76) keza Yusuf Paşa(S.69), Köprülü Hüman Paşa (S.136) hakkındaki cümleler de aynı mahiyettedir.

Eserin 306-317 sayfelerinde Osmanlı ordusu hakkında sita-yeşkâr cümleler vardır. Sayfa 419 da Osmanlı ordusunun düşmana saldırmak için can attığı kaydedilmiştir.

Diğer taraftan eserde iddia olunduğu veçhile Rus hayranlığı ve taraftarlığı telkin edildiği de müşahade edilmemiştir. Bilâkis müellifin bir tarihçi olarak objektif kalmaya gayret ettiği iyi ve kötü tarafları aynı suretle tebarüz ettirmeye ehemmiyet verdiği görülmektedir. Meselâ, eserin 393 üncü sayfasında Rus ordusunun abdalca hareket ettiği söylenmektedir. Çar Petronun, Buğdan Voyvodasına verdiği ziyafette içkilerin nasıl içildiği, her kesin nasıl yere yakıldığı, sızdığı, sabah uyanınca her kesin bir şeyinin çalınmış olduğunu gördüklerini hikâye edilmektedir. Baltacı ile sulh müzakerelerini yapan Rus murahhası Şafirov hakkında onu tasvir için kullanılan kelime ve cümleler hiç de lehde değildir. Bu murahhası hırsızlığı, müstimalden idama mahkûm olarak kararın son dakikada değiştirildiği hikâye edilmektedir.

Görüldüğü ki müellif Rus ricalı hakkında da hakikatleri ifade etmektedir.

Akdes Nimet Kurat'ın bu eserinde yapıldığı hüküm çıkarmakta

-3-

acele ettiği, muhakemesinde hatalı olduğu noktalar ve pasajlar ve kullanılması en az görülmeyecek tabirler belki vardır. Bu nevi, ilim adamlarının ihtilâflı bulunacakları hususlarının bir tek sefer hakkında yazılmış 800 sahifelik bir monografide mevcut bulunacağını tabii saymalıdır.

Fakat tetkik ettiğimiz bu eser heyeti umumiyesi ile ele alınınca hakikaten ilmi, büyük bir emek mahsulü olan ve müellifinin çok gayretli çalışmaları neticesini ifade eden kıymetli bir çalışma mahiyetini arz eylemekte ve Osmanlı düşmanlığı, Rus taraf-tarlığı telkini gibi iddialarla alâkası bulunmadığı, müellifin ilmi ve objektif bir çalışma yapmaktan başka bir gayret ve maksat gütmeye-diği ve bunda da muvaffak olduğu anlaşılmaktadır.

3) Akden Nispet tarafından neşredilmiş olan " İngiliz-Türk Münasebetleri" adlı eserde de objektif bir ilmi çalışma mahiyetini taşımaktadır. Eserin bilerek istenerek Türklük aleyhinde müellif-lerden döşürülmüş bir toplama olduğu söylenilemez. Meselâ, müellif ilk-İngiliz elçilerinin Türkiye ahvaline dair olan raporlarını nakil-etmekle beraber, 92 nci sahifede bu raporlara her zaman itimad edil-memesi lâzımgeldiğini açık olarak tebarüz ettirmektedir. İngiliz devlet adamlarının, elçilerinin Türklük ve İslâmiyet hakkındaki sözleri tırnak içinde gösterilmekte ve böylece bunların sadece nakilden ibaret bulunduğunu okuyucuya anlatılmaktadır. Hatta bunlardan Harborn, Barton gibi elçilerin Türk ve Müslüman düşmanı oldukları açık olarak tebarüz ettirilmektedir. Eserin 95.nci sahifesinde rüç-vet almanın yalnız Osmanlı ricaline has olmayup o devirdeki diğer Avrupa devlet adamlarının da rüçvet aldıkları beyan edilmektedir. Bu eserin de münakaşa edilebilecek kusurları ve tenkit edilecek ta-rafları, her eser için olduğu gibi, mevcut bulunabilir. Fakat heyeti umumiyesi ile kitabın ilmi bir çalışma mahsulü olduğu ve müelli-finin ilmi bir çalışmağa vücut vermekten başka bir maksat taşımadığını söylemek lâzımdır.

-6-

Doçent KBYmenin makalesi :

Doçent KBYmen tarafından kaleme alınıp İlahiyet Fakültesi dergisinin 1954 yılı 3 ve 4 sayılı nüshasının 103800 sayfasında 3-4 sayılı nüshasının 103 notü sayfasından neşredilen ve suş konusu olduğu iddia edilen (İsmi trük tarihi araştırmaları I, GÜktürk Kağanlığı adlı bir eser münasebetiyle bazı mulâhazalar) başlıklı yazıya gelince:

16 büyük sayfeden ibaret olan bu yazının ilk altı sayfası hemen tamamıyla Prof. Akdes Nimet'in şahsına taallük etmekte, tenkit mevzuu teşkil eylediği iddia olunan yazı ile hemen hemen hiç alâkası bulunmamaktadır. İkinci kısmı teşkil eden 10 sayfede yazı hakkında bazı tenkitler yapılmakta ise de yine prof. Kurat'ın şahsı hakkında övmelere yer verilmektedir.

Doçent KBYmenin yazısı daha bidayetinde Prof. Kurat hakkında bir arka düşünce ile başlamaktadır.

Muharrir, Prof. Kurat'ın bundan sonra da başka yazılarını dahi teker teker ele alacağını ve " onun varsa" tarih telâkkisini ve Türk Tarihini nasıl bir görüş seviyesinden incelediğini beyan ettikten sonra, Prof. Kurat'ın yirmi eserini neşir tarihi sırası ile nakletmektedir. Bu nakilden vasil olunan netice, muharrire göre Profesör Kuratın ele aldığı mevzular arasında mantıklı bir irtibat kurmanın kolay olmadığıdır. O mevzularını günlük heveslerine tabi bir amatör gibi ele alır mevzu dışı sebeplerle şu veya bu mevzu işlemeye çalırır ".

Muharrir, Kurat'ın ilim hayatından bahsederken, kelimenin yanına tezyifi ifade maksadıyla parantez içinde bir nida işareti koymaktadır. Çüne muharrire göre Kurat Türk-İngiliz münasebetlerini (meşhur metotsuzluğu) ile incelemeğe kalkmıştır. Çüne muharrir Kurat'ın (ilmi hayatı) kelimesinin yanına bir nida işareti koymaktadır.

KBYmen bu fikirlere sonra Kurat hakkında şu isnaı yap-

-7-

maktadır. " O bizzat kendi ifadesine göre Türk Tarihinin muayyen safhasına ait eser yazmak için ilhamının türk düşmanı olanların heykelleri karşısında duyduğu hayranlıktan almaktadır. Bunun sebebini okuyucunun takdirine bırakmak daha doğru olur. Hareket noktası böyle olan bir yazarın Türk tarihini bitaraf bir gözle yazacağını daha şimdiden yani yazılarını tahlil etmeğe başlamadan bile düşünmek bir az güçtür. Hatta daha ileri giderek bu onun hadiseleri Türklük aleyhine ve Rusluk lehine anlatacağının ilk tezahürü olarak ta kabul edile bilir. Nitekim bunu bir az aşağıda isbat edeceğiz." Mehmet Köymen bu konudaki isnatlarına devam ile " Filhakika yazdıklarını şöyle bir karıştırmak Türklük aleyhine - hem de her sahifesinde olmak üzere görüşlerle, hatta tarihe uzaktan veya yakından ilgileri olmıyan kimselerin söylemeğe cesaret edemeyecekleri küfürlere raslamak her zaman mümkündür." demektedir.

M.Köymen Prof. Kurat hakkında bu müthiş isnadı yaparken onun Prut seferi adlı eserinin 463-464 nü sahifelerindeki bazı cümlelere ve bu eserin 5n sözündeki bazı ifadelere dayanmaktadır. M. Köymene göre Kurat : "Türkiyedeki hurriyet havasından istifade ederek halen içinde yaşadığı bu memlekette haksız ve yersiz olarak bu şekilde yazı yazmak cesaretini gösterebilen yazar" dir.

M.Köymene göre Kurat ilim ahlâkından tegafül ettiğini göstermiştir. Kendisinin kafasında Osmanlı düşmanlığı kök salmıştır. Kurat'a göre muayyen zamanlarda Osmanlı İmparatorluğunun idare edenler puşt turlar, Gine Köymene göre, Kurat "Osmanlı ricalinin yetiştikleri muhiti bahis mevzu etmekle, bütün bir türk milletine hakaret ettiğinin farkına varmayacak kadar gaflet içindedir." Kurat Ruslara karşı körü körüne hayranlık beslemektedir. Gine Kurat at için sormaktadır : " içinde yaşadığı... ve lâıyk olmadığı halde nimetlere gark olduğu bu memlekette Türklük aleyhine tamamiyle haksız ve yersiz olarak bu şekilde yazı yazmak cesaretini gösteren yazar, acaba Türkiyede mevcudiyetinden bahsettiğimiz ilim hurri-

-8-

yetini istismar etmiş sayılmaz mı?"

Bundan sonra Köymen, Kurat'ın rus hayranlığını belirttiğini iddia eylediği delilleri saymaktadır. Kurat'ın Rusya Tarihi eseri kötü bir toplamadır. Profesör Türklere karşı iftira etmektedir. Köymen, Kuratın bu hayranlığının sebebini araştırmakta ve "Rus taraftarlığı onun Rusyalı olduğunu hatırlayarak oraya karşı hasret duymasından mı neşet ediyor ? Yoksa Rusların slav değil Tatar olduklarını ileri süren tezi kabul ediyor da, Ruslara karşı sempatisi bundan mı ileri geliyor ? " diye sormaktadır.

Bu ifadelerden sonra Köymen şu hükme vasıl olmaktadır. Kuratın yazıları iptidaidir ve ilmi bakımdan da ele alınmağa değmez. Ancak buna rağmen kendisinin bu yazıları ele alması muhtelif gayeler arasında bilhassa şunları istihdaf etmektedir: Bir kere bu suretle yazdıklarının hacmiyle kendilerini ilim adamı sayanların hakiki mahiyetlerini ortaya koymak, bilerek veya bilmiyerek Türk düşmanlığı yapanların hakikatle alâkası olmadığını isbat etmek, Üniversite mensubu bir kimsenin Türklük aleyhine yazdığı yazıların hakikatle alâkası olmadığını isbat suretiyle milli bir vazifeyi yerine getirmek: yazılarının şüphesiz kıymetsizliğinden dolayı ele alınmadığını gören bu çeşit kimselerin içi adeta ilim bezirgânlığına döke rek mütemadiyen kıymetsiz eser vermelerini önlemek suretiyle garpte kötü tesirler husule gelmesini önlemek, nihayet Atatürk tarafından kurulan bu fakültede bir kimsenin Türklük aleyhindeki bu çeşit neşriyatını protesto etmektir.

Köymenin Kuratın doğrudan doğruya şahsını istihdaf eden yazısının ilk altı sahifesini içgalede yazıların hülâsası bunlardır. Bundan sonra Gök Türk Kağanlığı adlı makalenin tenkidine girilmektedir. Bu kısım, tezyif edici bir ifade tarzı içinde Kuratın makalesini tenkidine taallük eylemekle beraber bu arada gine de şahsını istihdaf eden cümlelerin sevkinde ihmal gösterilmemektedir.

Ezümle makalede geçen şu cümleleri nakledelim:

" O Planke gibi hakiki bir tarihçiyi, hiç bir tarih telâkisine sahib olmayanların, hele tarihi bir millete sebepsiz ve

-9-

hakakz yere küfredmek, buna mukabil, başka milletleri de durupdururken methetmekten ibaret sananların anlamsız ve eserlerinden faydalanmaları güçtür." " Bilindiği gibi muayyen mevzuu dair daha önce yazı yazmış alimlerin çalışmalarını yazıda hatta yazısız başında zikretmek hem ilmi hem de ahlâki borçtur." " daha verilen malûmatın ilk satırının, hem de Türklük aleyhine olmak üzere bertumat tamamıyla yanlış olduğunu söylemek..." "yazar ilmi çalışmalarda olsun samimiyet ve doğruluğun olduğunu unutsun görünüyor" "... hele Türk dilini konuşan kavimlerin daha çok öncelerden başlayarak devlet kurduklarında şüphe etmek ise kendisinden başka kim senin aklından geçmez. bu garip cümlelerin arkasında Türk tarihine karşı yine bir suikast sezmemek imkânsızdır." " Yazı hiç bir ilmi kıymeti haiz olmadığı gibi, çok defa Türklük aleyhine yanlış fikir ve görüşleri ihtiva ettiği için zararlıdır da ."

Doğent M. Köymenin makalesinde mevzuubahis ettiği ve Profesörün Kuratın şahsiyeti hakkında neticeler çıkardığı bir hususu da ayrıca nakletmek isteriz :

Kurat, bahis konusu makalesinde " ilk türk alfabesi ve edebi dilini yaratmak suretiyle Türk medeniyetine eşsiz hizmeti olan Göktürk Kağanlığı, M.552 de kurulmuştur" demektedir.

İmdi Köymen bu inbreyi ele almakta bunun yanlış olduğunu söyledikten sonra bu cümle ile Kuratın Türk tarihi ve medeniyetini eskiliginive ehemmiyetini inkâr ettiğini, eğer bunda bir kasadıt yoksa, Türk tarih ve edebiyatını bilmemesi peğinen kabul etmek demek olduğunu kaydetmektedir. Kesa ilk türk dilini yaratmanın da Göktürk Kağanlığını olduğunu söylemek Türk aleyhtarı müsteşrikler-işbirliği yaparak Türklerin bundan önce geri ve yarı vahşi bir millet olduklarını kabul etmektir" demektedir.

Mütalâamız :

1) M. Köymenin tetkikatımız yönünden bu suretle aksettirmeğe gayret eylediğimiz makalesinde ilmi bir tenkit yazısının ihtiva etmesi icap eden vasıf ve şartların çoğu yoktur. Bir ilmi tenkit her şeyden önce bitaraf ve objektif olur. Bu yazıda ise

-10-

muharrir daha bağılangıcından itibaren, sırf Profesör Kuratın şahsı ile meşgul olmak, onu tezyif etmek, küçük düşürmek, itibarını kırmak maksadı ile kaleme aldığına gösteren bir yazı tarzını ihtiyar eylemiş bulunmaktadır. Açık olarak göstermektedir ki muharrir esasta bir ilmi tenkit yazısı kaleme almak için değil ve fakat sırf Prof. Kuratı tezyif etmek maksadı ile suç konusu olduğu iddia edilen makaleyi kaleme almış bulunmaktadır. Gökürk Kaganlığı hakkındaki yazı sadece bir vesiledir.

Muharrir makalesinde Kurat'a karşı bir ön fikir ile harekete geçmiştir : Bu, Kurat'ı efkârı umumiyeye Türklük ve Türk tarihi düşmanı, rus tarihi dost ve methiyecisi olarak tanıtmaktır : bunu temin maksadı ile Kuratın bütün cümlelerinden faydalanmak, ibare ve paragrafları kırmak, bağından ve sonundan ayırmak ve büyülece manalandırmak yolu dahi tutulmuştur.

Ön fikir ile malûl bir tenkit ise hiç bir zaman ilmi bir tenkit vasfını iktisab edemez.

İlmi bir tenkitte hiç bir zaman şahsiyata girilmez. Sadece eser tetkik konusu olur ve fakat eserin müellifini şahsen tezyifi ifade eden yol tutulmaz. Halbuki suç konusu olduğu iddia olunan yazıda tamamiyle şahsiyat yapılmakta ve bu sahifelerde devam etmektedir. İlmi bir tenkit yazısında mevcudiyeti terviq edilemeyecek olan parantez içinde nida işaretleri dahi istimal edilmektedir. Köymenin yazısında ilmi bir tenkit yazısının ihtiva eylemesi icap eden umumî vasıflardan en ehemmiyetlileri noksanıdır.

İlmen tenkit olarak telâkki edilebilecek kısımlarda dahi muharrir yazı tarzı ile Kurat'ı tezyif etmeğe müncer olan ~~makale~~ maksadından ayrılmamaktadır.

Netice olarak diye biliriz ki dış görünüşü ve neşrolunduğu mecmuanın hüviyeti itibarıyla bir tenkit yazısı sayılsa bile bu yazı ile tenkit hududunun aşıldığını ve şahsiyat hududuna girildiğini söylemek lâzımdır.

-13-

2) Yazı bütünü ile ve ihtiva eylediği cümleler bakımından Prof. Kurat'a karşı hakareti mutasamman mahiyet arzılamakta ve onun itibar ve şöhretine zarar verici ve haysiyet ve şerefine taarruz edici mahiyette bulunmaktadır. Bir Türk tarihî profesörüne Türklük ve Türk tarihî düşmanlığı yabancı bir devletin hesabına Türk milletini tahkir eylediği hususlarını ismah etmek ağır bir hakaret teşkil eder.

Yukarıda Doçent KÖymen'in yazısını mü'lâka ve aksettirilmiş naklettiğimiz cümle ve ibarelerin hemen hepsi hakaret teşkil eder mahiyettedir. Bu itibarla bunları burada ayrıca nakletmeye lüzum görmüyoruz.

Bu tahkir ve tezyif edici ibare ve isbatlar, Prof. Kurat'ın yukarıda 1-3 numaralar altında tahlil edilmiş bulunduğu eserlerine dayandırılmak istemiştir. Yukarıda bu eserler hakkında vermiş olduğumuz izahattan bu nevi bir hakaret tarzının mesnetsiz olduğunu, mevzu bahis eserlerde, Doçent KÖymen'in iddia eylediği mahiyeti görmediğimizi tebarüz ettirmiş bulunuyoruz.

Keyfiyeti saygı ile ve ittifakla arz ederiz.

EŞİ.936

İstanbul Üniversitesi
Tarih Profesörü
Mükrimin Halil Yınanoğlu

İstanbul Üniversitesi
Ceza Hukuku Profesörü
Sulhi Döğmezer

İstanbul Üniversitesi
İngiliz Edeb. Profesörü
Vahit Turhan

Edebiyat Fakültesi Dekanlığına

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden Akdes Nimet Kurat'ın eserleri hakkında aynı Fakülte Doçentlerinden Mehmet Altay Köymen'in tenkitleri münasebetiyle Fakültemizde teşkil edilen ve gerekli incelemeleri yaparak biere rapor hazırlamakla görevli Komisyonumuz yaptığı tetkikat sonunda vasıl olduğu neticeleri ve kanaati şöylece arz etmek istersiz:

I- Profesör Kurat'ın neşriyatını-ki içinde bazı eksiklikler görülmektedir- sıralayan tenkitçi, bu listenin tetkikinden, onun "mesaleleri..... daha ziyade günlük heveslerine tabii bir amatör gibi ele aldığı" manasını çıkarmakta ve böyle bir iddiada bulunmaktadır. Üstedenberi Orta ve Yeni Çağda Doğu Avrupa ve bu sahadaki Türk kavimlerinin tarihi ile meşgul olduğu ve esasen formasyonumuzda bu sahadaki bulunduğu bilinen Prof.Kurat'ın, bu listedeki tetkik ve eserlerinde büyük bir ekseriyetinin bu sahaya ait bulunmasından da anlaşılacağı ve hile mesleğinden ayrılmış ve hiç bilmediği mesalelerde uğraşın sayılması. Churchill'in hatıratı ve Türk-İngiliz münasebetlerinin başlangıcı gibi konular bu hususta tek tek istisna addedilebilirse de muhtelif vasilelerle ve sık sık İngiltere'de kalması onu bu ihtiyaç ve hevese sürüklenmiş olabilir. Kaldı ki, memleketimizde şimdiye kadar ilim otoritelerinin ilmi kariyelerine nerede başlayıp nerelere kadar gittiği ve en kıymetli eserlerini, verimli mesailerini hangi saha ve mesalelerde verdiği düşünülürse, Prof.Kurat'ın hareketi tamamen tabii ve mazur görülebilir.

II- Tenkitçi, Profesör Köprülü'nün Kurat hakkındaki bir tenkidini sık sık zikretmekte ve buna istinat ederek bir çok hükümler vermektedir. Köprülü, yaralık ve bitikler münasebetiyle yazdığı bu tenkidde, Prof.Kurat hakkında birçok da takdirkâr ve sitayişkâr cümleler kullanılmıştır,ki tenkitçi bunlara hiç temas etmemektedir:

(Kurat'ın bu eseri, bizde şimdiye kadar yapılan bu türlü neşriyatın en iyilerindedir. (s.404) Akdes Nimet'in bu hakikaten çetin mevzu eserinde, bilhassa bu kadar kısa bir zamanda bundan daha fazla birşey yapması inkâsar-ıdır. Ehemmiyetli ve faydalı olan bu eserin emsali neşriyatına nisbetle çok ileride olduğunu muharririn lehine olarak tekrar hatırlatalım).

Diğer taraftan, Köymen'den evvel Kurat'ın hocası bulunan Prof.Köprülü haiz olduğu otorite ve hocalık hakkına dayanarak bu eski talebesine karşı ağır tenkitlerde bulunsa bile, bu, Köymen'e, Kurat aleyhinde bunları bir silah gibi kullanmaya hak kazandırmaz.

III- Köymen, Prof. Kurat'ın Prut Seferi adlı eserine yazdığı mukaddemede bir hatırasını nakletmesinden, "eser yazmak için ilhamını Türk düşmanı olanların heykelleri karşısında duyduğu hayranlıktan aldığı" iddia etmektedir. Halbuki burada hayranlığa delâlet edecek ifade ve bir mana görülmemektedir. Bu heykel karşısında içinde bir merak uyandığını bildirmektedir ki, bunu

Belge 21: Köymen davası hakkında Zeki Velidi Togan, Mükrimin Halil Yınanç ve Tayyip Gökbilgin tarafından yazılmış 1.II.1957 tarihli ve "Aslı Gibidir" ibareli rapor

da tabii görmek mümkündür. Diğer yandan, bu mukaddemede, yazar Rus çarının yeğane mağlubiyeti karşısında Rus tarihçilerinin kaçamaklı hareketlerini bize aksettirmekten de geri durmamıştır.

IV- Prof.Kurat'da "tarihçilik vasfının bulunmadığı" iddiasına gelince, sadece Prut Seferi ve Barışı" adlı eserin kaynaklarını tetkik etmek ve bu kaynaklar hakkındaki tenkid ve mütalâalarını öğrenmek bile, bu iddisının ne kadar yersiz, gayri varid ve inandırıcı olduğunu yeter derecede göstermeye kâfidir. Şöyle ki:

- a) Zinkeisen'in Viyana arşivlerindeki malzemeyi daha etraflıca celpetmediği ve Türk kaynaklarından faydalanmadığını söyleyerek eserinin, bu mevzuada ilmi bakımdan değersiz olduğunu bildirmesi
- b) Hammer'in bu sefere ait en mühim kaynakları göremediğini binaensleyh hükümlerinin inandırıcı olmadığını tesbit etmesi
- c) Rus Tarihçisi Soloveve'in Prut Seferine ait bazı pek mühim kaynakları elde edemediğini fakat Rus arşiv malzemesini kullandığını söylemesi
- d) İsveç Genel Kurmayının neşrettiği eserde dış olaylar doğru olarak tasvir edildiği halde vak'aların iç münasebetlerine nüfuz edilemediğinin zikri
- e) Yine tarihçilerden Nordberg'in her hususta bitaraf bir yazar olmadığına bilindiğini.... daha ziyade İsveç resmî görüşünü temsil ettiğini anlatması
- f) Rus kaynakları tanıtılırken, Rus Hariciye Nezaretinin ihtiva ettiği kaynakların ehemmiyetine işaret fakat bu müessesede çalışmanın yabancı müteb-biler için bir çok tahditlere tabi bulunduğum cihetle muhafaza edilen malzemenin lîfyakiyle bilinmediğini kayd, bizzat bu tetkikleri yapıldığını, ancak, matbu veya istinsah edilmiş malzeme ile iktifaya mecbur kaldığını ilâve edenmüellifin bunların "fakat resmî bir eser olmakla her itibarla gayahı itimad edgildir" diyerek görüşünü açıklaması ve daha çoğaltılabilecek bu gibi misaller Profesör Kurat'da "tarihçilik vasfının bulunmadığı" iddiasını çürütecek mahiyettedir. Kurat'ın bu hükümlerinde tarafkirlilik ve isabetsizlik iddia edilemez.Körü körüne yabancı tarihçilerin tesiri altında kaldığına ve verdikleri malûmata hakikat olarak kabul ettiğine, Tarih kültürü olsun olmasın,hiç kimseyi inandıramaz. Diğer taraftan, Türkçe kaynakların mükemmel bir listesini veren, vesikaları tam yerlerinde kullanmakta lüzumlu adettiği müteb-biler ki bunlara her tarihçinin tamamen iştirak etmesi beklenemez, ve bu hususta başkaca serdedilecek mülfhazaların da makbul ve müteber olması mümkündür ilâve eyleyen Kurat, meselâ, Topkapı Müzesi, Bağdat köşkü No.221 deki defter hakkında" çok mühim bir kaynak olan bu defterin enteresan ciheti...Baltacı Mehmet Paşanın sefer esnasında verdiği yol emirleri ihtiva etmesidir "kayda ile, yine meselâ Hazine Kütüphanesi No.233 deki "Hasan Kürdi'nin eserine Üneş vermekle ve diğer hatıra gelebilen ve gelmeyen mezbalara da tahlil ve tenkid bir şekilde işaret etmekle Türkçe vesikaları meydana koymakta ve değerlendirmektedir.

V- Profesör Kurat'ın De la Motray'ın bir kaydındaki, Osmanlı ricalı hakkında sarfedilen haklı veya haksız kötü bir tabiri kullanması, tenkitçiye, yazarın".." Osmanlı İmparatorluğunu idare edenler puşturlar...ahlâksızdırlar vatan hainidirler.." kanatında bulunduğu hükmünü verdimiş hiçde lüzum ve sebep yokken geniş bir tamim yapmasına sebep olmuştur.

Kurat'ın bu Fransız seyyahına, çarpışmalar devam ederek orduyu humayunun bulunduğu sahaya yetmiş olması, muhasamatın son safhasında ve barış müzakereleri yapılırken de yine orada bulunması itibarıyla ehemmiyet vermiş, onun bu husustaki kayıtlarını enteresan bulmuştur. De la Motray seyahatnamesinin ikinci cildinin 16. sahifesinde (ki Prof. Kurat bu yerigöstermemiştir. Orduya vasıl olduğu vakit, derhal 1697 de Venedikte mahbus olarak gördüğü, fakat yurda döndükten sonra İstanbulda da ziyaret ettiği ve bu esnada ise Bosna-Paçası sıfatıyla 15000 kişilik bir kuvvet kumanda ettiği zatı aradığını ve onun kendisine verdiği küçük bir çadırı memnuniyetle aldığını ve bilahare de Kurat'ın meâlen kaydettiği sözleri kendisine söylediğini sahife 21 de yazmaktadır. Prut Seferi ve Barışı" müellifinin bu malûmata ehemmiyet vermesi veya metnine tam bir sadakatla aksettirmemesi bu Türk kumandanını "Arnavut Kuvvetleri Kumandanı" gibi menus olmayan bir vazifede göstermesi tenkid edilebilirse de, Köymen'in bu ufacak kayıttan geniş manalar çıkarmasına ve bu çirkân kelimeyi nakletti diyerek onu ağır bir şekilde ithâm etmesine cevaz verilemez.

VI- Köymen'in Türk-İngiliz Münasebetlerinin başlangıcı adlı eser münasebetiyle vaki tenkitleri de hakikata tavafuk etmemektedir. Bu eseri hazırlamak için, Kurat, şimdiye kadar hiç bir Türk tarihçisinin müracaat etmediği kaynaklara, bu meyanda Recard Public Office'in geniş bateryelerine baş vurmuş, bunları bizim mühimme defteri kayıtları ve diğer menbaalarla telif ederek ortaya dört başı mamur diyemezsek bile, oldukça güzel bir eser kıymıştır. Harborne, Barton gibi İngiliz elçilerinin verdikleri malûmatı daima muhterize içinde göstermiş, bazende onların mütalâlarına iştirak etmiştir. Bu devirde Osmanlı Devlet ricalinde rüşvet bid'atı teessüs etmişse-ki Rüstem Paşadan itibaren maalesef açıkta görülmektedir. Bunu tesbit ve kayd eylemekte ne beis vardır? Arşivlerimizde bunun birçok emsali vesikaya rastlamak mümkündür. Meselâ bahsedilen tarihlerde, Mehmet III devrinde, Şam, Trablus veya Maraş eyaletlerinden birinin kendisine tevcihi halinde Sadriazamla tavassut eden zata vereceği rüçvetin miktarını havi Şam Defterdarı Mahmut Beyin arizesi (Baş Vekâlet Arşivi Fekete, No. 2659) bu hususta bir fikir vermek üzere zikredebiliriz. Kaldı ki, Kurat, bu meselede şu kaydı da ilâve etmeden geçmemektedir: "Mamafih aynı şeyin bu devir Avrupa memleketlerinde de tatbik edildiği hatırlanırsa, Türkler bu hususta bir istisna teşkil etmiyorlardı" (s.96).

VII- Tenkitçi, Prof. Kurat'ın, Türk Tarih Kurumu Dünya Tarihi serisi için-

de yayınladığı "Rusya Tarihi"nin kötü bir toplama olduğu kanaatinde dir. Evvela serinin intihar eden ve edecek eserlerin hususiyetini hatırlamak lâzımdır. Bunların mutlaka orijinal olması icap etmeyeceği ve esasen Prof.Kurat'dan Rusya Tarihi üzerinde orijinal bir eser beklemenin abes olacağı bedihidir. Bu toplanmanın iyi veya kötü olabileceğini ancak Rusçaya vakıf ve bu sahada hazırlıklı birisinin tayin edebileceği meydandadır. Pratik ihtiyaca cevap verecek böyle bir manuel hazırlamışsa niçin muhatap tutulmalıdır? Her yazılan eserden daha iyisini yazmak mümkün olduğu ve bu sahada Türkçede کافی derecede neşriyat bulunmadığı gözönünde alınırca bu eseri bir himmet mahsulü olarak karşılamak icap etmezmi ?

A.Brücker'in eserlerini bu kitabın oldukça geniş bibliografyası arasında yer alıp alamayacağını da, kanaatimizce, tenkitçiden fazla müellif daha iyi takdir edebilir.

VIII- Köymen, Kurat hakkında, şöyle bir şüphe beslemektedir:"Rus tarafdarlığı, onun Rusyalı olduğunu hatırlıyarak, oraya karşı hasret duyuzasından mı neş'et ediyor?" Bu cümle çok ağırdır. Bütün Türkistan ve Kıpçak ülkesini Rusya addetmek Rusların oradaki tağallup ve istilasını tabi görmek gibi bir zihniyetten ileri gelmektedir.

Kurat Ruslara karşı, tenkitçinin iddia ettiği gibi, bir hayranlık duysaydı, kendisini bunlardan sayar, memleketini terk etmeye lüzum görmezdiğ insanın doğduğu memlekete karşı bir hasret duygusu tabi olsa bile, binlerce emsali gibi, Rus zulmüne ve milliyet hislerini tazyik altında bulunduran bir rejim ve idareye isyan ederek kaçabilmesi hür Türk vatanına hizmet aşkı duyması bir kabahat midir?

Rusların aslen tatar olduğu tezini müdafaa edenler, pek küçük akaliyette bulunsalar gerektir. Fakat Rusların, maalesef, bir çok Kazan tatarlarını temsil ettikleri ve altın ordu Devlet teşkilâtından çokşey öğrenip iktibas ettirmek tarihî bir hakikattir.

IX- Köymen,Kurat hakkında "zaten herhangi bir ecnebi alimin eserinde bile Türklük aleyhinde bu derece giddetli hücumlar bulunması imkânsızdır" iddiasındadır. Bu, tamamen mesnetsiz, sübjektif bir cümledir.Hakareti mutazammın sayılabilir.

X- Atatürk'ün kurduğu bir Fakültede "lâyık olmadığı halde nimetlere gark olduğunu bildirdiği Akdes Nimet Kurat'ın Profesör olmasını fazla gören tenkitçi, Türk kanunlarına ve mevzuatının ona bu hak ve sıfatı bahş ettiğini unutmaktadır. Büyük Atatürk'ün adına sığınarak liyakat ve ilmf çalışmaları çürütmeye çalışmak ve bu türlü hücumlarla haysiyet ve şerefe tecavüze kalkışmak asla kabili tecviz görülemezcek bir hakarettir.

XI- Yine Prut Seferi kitabında, Kurat, Osmanlı Ordusunun kuvvet bakımından çok mükemmel ve dünyanın en cesur ve kahraman bir ordusu olduğunu, başında

Demirbaş Şarl gibi birisi bulunmuş olsaydı "Büyük Kısya" fikrinin yok edilmiş olacağını, fakat, bu esnada liyakatsiz adamların bulunması ile bu büyük zaferine-
tiessiz bırakmış bulunduğunu teessürle anlatmıştır. Baltacı Mehmet paşa hakkında es-
ki Osmanlı kaynaklarında, muahharan Ahmet Refik, Rıza Nur vesaire gibi müelliflerin
eserlerinde kullanılan acı tabiri kullanılmıştır. Silahdar Fındıklılı Mehmed Paşa'nın
nuzretnamesinden ve De la Motte Paşa'nın müstehecn kelimeleri, aslında olduğu
gibi nakzletmek ciddi ilmi eserlerde kullanılması zarurettir. V° bu kelimeleri bu türlü neğ-
riyattan diğer hafifletici tabirlerle değiştirmeye lüzum yoktur. Böyle olsaydı Müst
teğriklerden hiçbirisi, ne mesvevi runiyi, ne makamat-ı haririyi ne de cahiz, Ebunuvaz
Übeyd Zâkani gibi zevatin eserlerini metin ve tercümeleriyle neğr etmezlerdi.

XII-Kurat'ın Gök Türklerle ait yazısı hakkındaki mütalaflarında Köymen
tam bir garazkârlık yoluna sapmıştır. Prof. Kurat "Türk" isminin siyasi bir camia adı
olmasının ancak Gök Türkler zamanında başlamış olduğuna dair bilhassa Tomaschek,
Barthold ve Pelliot gibi müsteğrikleri görüşlerini kabul etmiş, Türk tarihçilerinin
ve bu meyanda Zeki Velidi Togan'ın ileri sürdüğü fikirlerden inhiraf eylemiştir. Fa-
kat bunu herkes yapabilir, bu bir kabahat değildir, ilmi nokta nazardır. Her alim bi-
diğini ve öğrendiğini yazar yeterki garazkârlık ve sahtekârlık yoluna gidilmesin.

Kurat diyor ki: "Gök Türkler Türk adını taşıyan ilk Devlet olmakla berabe-
Türkçe konuşan bu kavimlerin bu tarihten çok evvel de muntazam teşkilâtli devletle-
kurduklarını tahmin etmeliyiz. Bunların kurduğu Devletin ilk Türk Devleti olması ku-
vetle muhtemeldir". Köymen ise burada Kurat'ın sözlerini tshrif yoluna sapmıştır, ve
onu ilk Türk dilini yaratanın Gök Türk Kağanlığı olduğunu ileri sürmekle Türklerin
bundan önce geri ve yarı vahşi bir millet olduğunu kabul etmekle itham Türk tarih
ve medeniyetinin eskiliğini ve ehemmiyetini inkâr ettiğini ilâve ediyor. Halbuki
Kurat'ın makalesinde böyle birşey yoktur. Her Türk alimi, Bunların Türk oldukları
kuvvetle muhtemeldir" diyebilir. Çünkü onların dili hakkında, Gök Türk kitabeleri gi-
bi bir kitabe veya vazih bir dil vesikası henüz bulunamamıştır. Bu bulununcaya kada
onların Türklüğünü "kuvvetle muhtemeldir" mütalâsiyle kabul etmek mümkündür. Onları,
Moğul olduğu hakkında iddialarda mevcuttur. Bu hususta her nazariyeye kati bir delil
elde edilinceye kadar, ilim aleminde yer verilebilir. Bu yolda fikir serdedenler
Türklüğe asla ihanet etmiş sayılmazlar.

Netice itibarıyla şunu söyleyebiliriz ki Köymen'in iddiaları, ilim ölçüle-
riyle kıyaslandığı zaman, varid görülemeyecek bir derece ve seviyededir. Kurat'ın
milli hislerinin selabetinden şüphe etmeye hakkı yoktur. Çalışkan ve kabiliyetli bi-
genç olarak tanınan Köymen'in ilim mensubu olması dolayısıyla hakkı ve vazifesi
cümlesinden olan tenkitlerini bu şekile düşürdüğünü görmek teessür vericidir. Daha
ölgü, ağır başlı çalışmasını temenni eder, bilvesiyle derin saygılarımızı sunarız

Prof.
Zeki Velidi Togaş

Prof.
M.H. Yılmaz

Prof.
Tayyip Gökbilgin

FOTOĞRAFLAR

Resim 1: (Sağdan sola) Kurat'ın babası Tahir Şahmurat, annesi Şakire Hatun, yeğeni Çitiz

Resim 2: (Soldan birinci ve ikinci) Kurat'ın kardeşleri Suda ve Emine, (Sağdan birinci ve ikinci) yeğenleri Çitiz ve Tüzük, (önde) annesi Şakire Hatun

Resim 3: Kurat'ın ağabeyi Esat

Resim 4: Kurat'ın İstanbul'da çekilmiş ilk fotoğraflarından biri

Resim 5: Akdes Nimet Kurat, eşi Hadiye Kurat ile

Resim 6: Akdes Nimet Kurat